

T. C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**2008 FİNANSAL KRİZ ÇERÇEVESİNDE ORTA GELİR TUZAĞI:
TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**

YAKUP DOĞAN

DANIŞMAN: DOÇ. DR. MEHMET VAHİT EREN

KİLİS
2021

ÖZET

2008 FİNANSAL KRİZ ÇERÇEVESİNDE ORTA GELİR TUZAĞI: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yakup DOĞAN

İktisat Ana Bilim Dalı

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Danışman: Doç. Dr. Mehmet Vahit EREN

Sayfa: 122

Yıl: 2021

Ülkeler gelir durumlarına göre sınıflandırılmakta ve bu sınıflandırma ülkelerin ekonomik durumları hakkında bilgi vermektedir. Yapılan sınıflandırmaya göre orta gelirli ülkeler sınıfında yer alan ülkeler uzun dönemde ekonomik, sosyal ve siyasal istikrar olmadan sürdürülebilir büyümede sıkıntılar çekebilmektedir. Orta gelirli ülkeler ekonomik büyümelerine hız verme sürecinde orta gelir tuzağına yakalanmakta ve bir kısır döngüye girmektedir. Orta gelir tuzağı büyüme ve kalkınmanın bir sorunu haline gelmiştir. 2008 yılında ABD’de meydana gelen ekonomik kriz kısa bir sürede dünya ekonomisini etkisi altına almış birçok ülkenin ekonomisinin daralmasına yol açmıştır. Ekonomisinde daralma meydana gelen ülkelerden biri de Türkiye olmuştur.

Türkiye ekonomisini etkisi altına alan 2008 krizi ekonomik daralmaya yol açmış, makro göstergeler üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu çalışmada, 2008 krizinin makroekonomik göstergeler doğrultusunda Türkiye’nin yıllarca orta gelirli ülkeler grubunda yer almasında ve orta gelir tuzağında kalmasında ekşinin olup olmadığı araştırılmıştır. Bu araştırma için veri mevcudiyetine bağlı olarak 2000-2019 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Makroekonomik istatistiklerle yapılan araştırma sonucunda; kamu yatırımları, özel yatırımlar, yatırım teşviklerinde ve doğrudan yabancı yatırımlarda azalmalar meydana gelmiş ve bütçe açığı artmış, dışa bağımlılık devam etmiş, enflasyon, işsizlik oranlarında artış meydana geldiği belirlenmiştir. Ar-Ge harcamalarının GSYH’deki payının azaldığı, kurulan firma sayılarında azalma meydana gelirken kapanan firma sayılarında artış meydana geldiği ekonomik büyümenin eksi seviyesinde gerçekleşmesi Türkiye’nin orta gelir tuzağından çıkışını engellenmekte olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Türkiye’nin orta gelir tuzağından çıkışını hızlandıracak politikalar sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: 2008 Küresel Krizi, Orta Gelir Tuzağı, Türkiye

ABSTRACT

MEDIUM INCOME TRAP IN THE FRAMEWORK OF THE 2008 FINANCIAL CRISIS; AN EVALUATION ON TURKEY

Yakup DOĞAN

Department of Economics

Kilis 7 Aralık University, Graduate Education Institute

Supervisor: Doç. Dr. Mehmet Vahit EREN

Page: 122

Year: 2021

Countries are classified according to their financial incomes, informing about countries' financial standing. Middle income countries can have trouble in sustainable growth without financial, social and political stability in the long term. In the acceleration process of economic growth, middle income countries fall into middle income trap and has become a problem for economic growth and economic development. The economic crisis taking place in 2008 exercised influence over world economy in a short time led to an economic shrinkage in many countries' economy.

The 2008 crisis exercising influence over Turkish economy brought about an economic shrinkage and influenced macro indicators negatively. In this master's thesis, to what extent the 2008 economic crisis influenced Turkish economy which fall within the category of middle income countries for years and to what extent the 2008 economic crisis influenced Turkish economy's being fell into middle income trap in line with macro indicators. In this study, the data belonging to 2000-2019 period was used. As a result of the research being made by way of macroeconomic statistics, the following research results were detected. A decrease took place in public investments, in private investments, in investment incentives and in foreign direct investments. Budget deficit increased result is that unemployment rates and inflation rates increased. The share of expenditures of research development decreased in Gross Domestic Product. The number firms being established decreased. Moreover, the number of firms being closed down increased. It was concluded that Turkish economy wasn't able to get rid of middle income trap on account of the fact that negative economic growth took place in this context, policies which would enable Turkish economy.

Key Words: The 2008 Global Financial Crisis, Middle Income Trap, Turkey

ÖNSÖZ

Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma ülkelerin gelişmeleri için önem arz etmektedir. Ekonomik büyümelerini sağlayan ülkeler sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlayamazsa kısır döngüye girmekte ve orta gelir tuzağına yakalanmaktadır. Orta gelir tuzağına yakalanan ülkeler ise uzun süre ekonomik büyümeyi gerçekleştirememekte ayrıca mevcut bulunduğu seviyeden daha alt seviyeye gerilemektedir. Orta gelir tuzağına yakalan Türkiye yıllarca ekonomisini düzeltmek için politikalar uygulamış, ancak bundan kurtulmayı başaramamıştır.

2008 yılında gerçekleşen küresel kriz dünya ekonomisine etkisi altına almış, krizden etkilenen ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Orta gelir tuzağında yer alan Türkiye 2008 kriziyle karşı karşıya kalmış, bu krizin etkilerinden kısa sürede sıyrılmayı başarsa da orta gelir tuzağından kalmasına neden olmuştur.

Bu çalışmamda sürekli ilgi ve desteğini gördüğüm, bilimsel anlayışından ve yaklaşımından alanında kendisinden çok istifade ettiğim değerli büyüğüm ve danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Vahit EREN'e teşekkürlerimi bir borç bilirim. Eğitim hayatım boyunca beni maddi manevi destekleyerek yanımda olan aynı zamanda tez çalışmam boyunca sürekli yanımda olan aileme sevgilerimi sunarım.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlamasından yazımına kadar bütün aşamalarda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi kullanmış olduğum tüm bilgiler ve yorumlar için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi ve çalışmamın hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili bu beyanıma aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Yakup DOĞAN

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	iv
TABLolar DİZİNİ.....	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
GRAFİKLER DİZİNİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
EKONOMİK KRİZİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ	4
1.1. KRİZ KAVRAMI.....	4
1.1.1. Ekonomik Kriz	5
1.1.2. Ekonomik Krizin Etkileri	6
1.2. EKONOMİK KRİZ TÜRLERİ	6
1.2.1. Reel Sektör Krizleri.....	7
1.2.1.1. Enflasyon krizi	7
1.2.1.2. Durgunluk krizi	8
1.2.1.3. İşsizlik krizi.....	9
1.2.2. Finansal Krizler	9
1.2.2.1. Para krizleri	10
1.2.2.2. SistematiK krizler	11
1.2.2.3. Dış borç krizleri.....	11
1.2.2.4. Bankacılık krizleri	12
1.3. EKONOMİK KRİZ MODELLERİ.....	12

1.4. İKTİSADİ EKOLLERİN KRİZ YAKLAŞIMI.....	15
1.4.1. Merkantilist İktisada Göre Kriz	15
1.4.2. Fizyokratlara Göre Kriz.....	18
1.4.3. Klasik İktisada Göre Kriz	19
1.4.4. Marksist İktisada Göre Kriz.....	23
1.4.5. Keynesyen İktisada Göre Kriz	24
1.4.6. Post Keynesyen İktisada Göre Kriz.....	27
1.4.7. Yeni Keynesyen İktisada Göre Kriz.....	28
1.4.8. Arz Yanlı İktisada Göre Kriz	29
1.4.9. Monetarist İktisada Göre Kriz.....	30
1.4.10. Yeni Klasik İktisada Göre Kriz	31
1.5. EKONOMİK KRİZLERİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ	33
İKİNCİ BÖLÜM	34
GELİR GRUPLARININ TANIMLANMASI VE ORTA GELİR TUZAĞI.....	34
2.1. GELİR GRUPLARININ TANIMLANMASI.....	34
2.1.1. Düşük Gelirli Ülkeler	36
2.1.2. Orta Gelirli Ülkeler	37
2.1.3 Yüksek Gelirli Ülkeler	38
2.2. GELİR TUZAĞI	38
2.2.1. Yoksulluk Tuzağı Tanımı	39
2.2.2. Orta Gelir Tuzağı Tanımı	40
2.2.3. Orta Gelir Tuzağı Üzerine Bazı Yaklaşımlar.....	42
2.2.3.1. Kharas ve Kohli'nin üretim anlayışına dayalı yaklaşımı	43
2.2.3.2. Lin'in karşılaştırılmalı üstünlük takip ve karşıtı yaklaşımı.....	44
2.2.3.3. Tho'nun kalkınma anlayışına dayalı yaklaşımı	44
2.2.3.4. Ohno'nun sanayileşme yakalama yaklaşımı	46
2.3. ORTA GELİR TUZAĞI KISIR DÖNGÜSÜNÜ ETKİLEYEN	
FAKTÖRLER	47
2.3.1. Yetersiz Altyapı Yatırımları	48

2.3.2. Düşük Rekabet Gücü ve Ücretler	48
2.3.3. Kurumsal Faktörlerin Yetersizliği.....	49
2.3.4. Düşük Vasıflı Beşeri Sermaye	50
2.3.5. Bilim ve Teknoloji Yetersizliği.....	52
2.3.6. Ar-Ge ve İnovasyon Yetersizliği.....	52
2.3.7. Gelir Dağılımı Eşitsizliği	54
2.4. ORTA GELİR TUZAĞI KISIR DÖNGÜSÜNÜ ETKİLEYEN DİĞER UNSURLAR	55
2.4.1. Ekonomik Krizlerin Gelişmeyi Etkilemesi.....	55
2.4.2. Enflasyonun Etkileri.....	56
2.4.3. İstikrarsız Döviz Kuru	57
2.4.4. Nüfus Artışı.....	58
2.5. ORTA GELİR TUZAĞI KISIR DÖNGÜSÜNDEN ÇIKIŞ YOLLARI.....	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	64
ORTA GELİR TUZAĞI ÇERÇEVESİNDE 2008 FİNANSAL KRİZİ ÖNCESİ VE SONRASI TÜRKİYE’NİN EKONOMİK DURUMU	64
3.1. 2008 ÖNCESİ YAŞANAN BAŞLICA EKONOMİK KRİZLER.....	64
3.1.1. 1929 Krizi ve Ekonomik Buhran	65
3.1.2. 1973 Petrol Krizi	68
3.1.3. 1978 Döviz Krizi ve 24 Ocak 1980 Kararları	69
3.1.4. 1994 Krizi ve 5 Nisan Kararları	72
3.1.5. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi	74
3.2. 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZ.....	75
3.2.1. 2008 Küresel Finansal Krizin Nedenleri	76
3.2.2. 2008 Küresel Finansal Krizin Etkileri	77
3.3. TÜRKİYE’NİN 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ KAPSAMINDA ORTA GELİR TUZAĞI DEĞERLENDİRİLMESİ.....	78
3.3.1. Kişi Başına Düşen Gelir	78

3.3.2. Gini Katsayısı.....	79
3.3.3. Ar-Ge Harcamaları.....	80
3.3.4. Enflasyon.....	81
3.3.5. İşsizlik.....	82
3.3.6. Firma Sayıları.....	83
3.3.7. Beşeri Kalkınma Endeksi.....	84
3.3.8. Dış Borç.....	85
3.3.9. Bütçe Dengesi.....	87
3.3.10. Döviz Kuru.....	89
3.3.11. Para Arzı.....	91
3.3.12. Dış Ticaret.....	91
3.3.13. Ödemeler Dengesi.....	93
3.3.14. Kredi ve Mevduat Düzeyi.....	94
3.3.15. Gayri Safi Milli Hasıla.....	95
3.3.17. Sanayi Üretim Endeksi.....	96
3.3.17. Kapasite Kullanım Oranı.....	96
3.3.18. Ekonomik Güven Endeksi.....	97
3.3.19. Ekonomik Büyüme.....	98
3.3.20. Doğrudan Yabancı Yatırım.....	98
3.3.21. Kamu ve Özel Yatırımlar.....	99
3.3.22. Yatırım Teşvikleri.....	100
3.3.23. TCMB Faiz Oranları.....	102
3.4. TÜRKİYE’NİN 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNDEN ÇIKIŞ	
POLİTİKALARI.....	103
SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA.....	109
ÖZGEÇMİŞ.....	123

TABLÖLER DİZİNİ

Tablo 2.1. Dünya Bankası Kişi Başına Düşen GSMH Göre Ülkelerin Sınıflandırılması (The World Bank, 2020).....	35
Tablo 3.1. Dış Ticaret Göstergeleri (Milyar \$) (TÜİK, 2021).....	93
Tablo 3.2. Ödemeler Dengesi Ayrıntılı Gösterimi (Milyon \$) (TCMB, 2021).....	94
Tablo 3.3. Ekonomik Güven Endeksi (TÜİK, 2021)	97
Tablo 3.4. Yatırım Teşvik İstatistikleri (TCMB, 2021)	101
Tablo 3.5. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Faiz Oranları (%) (TCMB, 2021) ...	102
Tablo 3.6. Küresel Krize Karşı Alınan Önlem Paketleri (Öksüzler Ve Teyyare, 2010:3-7 Yararlanarak Oluşturulmuştur)	105

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Ekonomik Kriz Türleri (Altuntepe, 2009:2)	7
Şekil 2.1. Bir Ülkenin Kalkınma Aşamaları (Tho, 2013:6).....	45
Şekil 2.2. Ülkelerin Gelişme Evreleri Ve Orta Gelir Tuzağı (Ohno, 2010:7).	46

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 2.1. Kişi Başına Düşen GSMH'nin Yıllara Göre Dünya Ortalaması (\$) (The World Bank, 2020).....	36
Grafik 3.1. Kişi Başına Düşen Gelir (Cari ABD Doları) (The World Bank, 2021).....	78
Grafik 3.2. Gini Katsayısı (TÜİK, 2021).....	79
Grafik 3.3. Sektörlere Göre Ar-Ge Harcamaları (Cari Milyon TL Cinsinden) (TÜİK, 2021).....	80
Grafik 3.4. Toplam Ar-Ge Harcaması (Cari Milyon TL Cinsinden) ve GSYH'deki Payı (%) (TÜİK, 2021).....	81
Grafik 3.5. Enflasyon Oranı (%) (The World Bank, 2021).....	82
Grafik 3.6. İşsizlik Oranı (%) (TÜİK, 2021).....	83
Grafik 3.7. Kurulan ve Kapanan Firma Sayıları (TÜİK ve TOBB, 2021).....	84
Grafik 3.8. Beşeri Kalkınma Endeksi (UNDP, 2021).....	85
Grafik 3.9. Brüt Dış Borç Stoku Dağılımı (Milyon ABD \$) (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021).....	86
Grafik 3.10. Toplam Brüt Dış Borç Stoku (Milyon Abd \$) ve Brüt Dış Borç/GSYH (%) (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021).....	87
Grafik 3.11. Bütçe Gelir-Gider (Milyon TL) (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021).....	88
Grafik 3.12. Bütçe Dengesi (Milyon TL) ve Bütçe Dengesi/GSYH (%) (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021).....	89
Grafik 3.13. ABD Doları Satış ve Değişim (%) (TCMB, 2021).....	90
Grafik 3.14. EURO Satış ve Değişim (%) (TCMB).....	90
Grafik 3.15. Para Arzı (Milyon TL) (The World Bank, 2021).....	91
Grafik 3.16. İhracat ve İthalat Değer (Milyar \$) Gösterimi ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (TÜİK, 2021).....	92
Grafik 3.17. Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$) , Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$) Ve İhracat-İthalat Değişimi (Milyar \$) (TÜİK, 2021).....	92
Grafik 3.18. Kredi, Mevduat (Milyon TL) Ve Kredi/Mevduat Oranı (%) (TBB, 2021).....	95
Grafik 3.19. GSMH (Milyon ABD \$) (The World Bank, 2021).....	95
Grafik 3.20. Sanayi Üretim Endeksi (%) ve GSYH'deki Sanayi Payı (%) (TÜİK, 2021).....	96
Grafik 3.21. Kapasite Kullanım Oranı (%) (TCMB, 2021).....	97

Grafik 3.22. GSYH'deki Yıllık Büyüme (%) (The World Bank, 2021)	98
Grafik 3.23. DYY Net Girişler (Milyar ABD \$) ve DYY Net Girişler GSYH Yüzdesi (The World Bank, 2021).....	99
Grafik 3.24. Kamu Yatırımları ve GSYH'deki Payı (%) (T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021).....	100
Grafik 3.25. Özel Yatırımlar ve GSYH'deki Payı (%) (T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021).....	100
Grafik 3.26. Reeskont İşlemlerinde Uygulanan İskonto Oranı (%) ve Avans İşlemlerinde Uygulanan Faiz Oranı (%) (TCMB, 2021)	103

KISALTMALAR DİZİNİ

\$:	Amerikan Doları
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE:	Araştırma-Geliştirme
BDDK:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
CAD:	Karşılaştırmalı Üstünlük Karşıtı
CAF:	Karşılaştırmalı Üstünlük Takip
DÇM:	Döviz Çevrilebilir Mevduat
DİBS:	Devlet İç Borçlanma Senetleri
DYY:	Doğrudan Yabancı Yatırım
FBE:	Finansal Baskı Endeksi
GSMH:	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH:	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF:	Uluslararası Para Fonu
İŞKUR:	Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü
KDV:	Katma Değer Vergisi
KİT:	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKDF:	Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
KOBİ:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KOSGEB:	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
OAPEC:	Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği
OECD:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC:	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖTV:	Özel Tüketim Vergisi
SPK:	Sermaye Piyasası Kurulu
TBB:	Türkiye Barolar Birliği
TCMB:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDK:	Türk Dil Kurumu
TFP:	Toplam Faktör Verimliliği
TFV:	Toprak Faktör Verimliliği
TL:	Türk Lirası
TMSF:	Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu
TOBB:	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
TYÇP:	Toplum Yararına Çalışma Programı
UNDP:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
yy:	Yüzyıl

GİRİŞ

Etimolojik köken olarak Latince ve Yunancaya dayanan kriz “crisis” kelimesine dayanmaktadır. Günlük yaşamda bunalım ve buhran gibi anlamlarda kullanılmaktadır. İktisadi anlamda ise kriz; önceden öngörülme­yen ve ekonomik göstergeler üzerinde keskin daralmalar yaratan şokları ifade etmektedir.

Dünyada dönem dönem krizler yaşanmış, yaşanan krizler birbirinden farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklardan dolayı da krizleri açıklamaya yönelik ortaya konulan modeller de farklılık göstermektedir. Bu durum, iktisadi doktrinlerde farklı görüşlerle açıklanmıştır.

2008 yılındaki küresel kriz diğer krizlerden farklı olarak, Amerikan konut piyasasındaki gelişmeler sonucu ortaya çıkmış ve finansal bulaşıcılık yoluyla diğer ülkelere de yayılmıştır. Kısa sürede ülkeleri etkisi altına alan küresel kriz, ülkelerin ekonomik ve siyasal açıdan önemli dönüşümler geçirmesine neden olmuştur.

20. yüzyıla kadar krallıklar ve feodal düzenler hakim iken, 20. yüzyıldan sonra yerini modern devletlere bırakmıştır. Modern devletlerin oluşumu ile birlikte firma sayıları artarak yeni piyasa, rekabet düzeyini anlamlı şekilde artırmıştır. Rekabet düzeyinin artmasıyla birlikte ülkeler arasında gelir düzeyinde farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Bu farklılıklar ülkelerin “az gelirli ülkeler”, “orta gelirli ülkeler” ve “yüksek gelirli ülkeler” şeklinde sınıflandırılmasına neden olmuştur. Ülkeler sınıflandırılırken sürdürülebilir büyümeleri ve sahip oldukları gelir düzeyleri dikkate alınmaktadır.

Ülkelerin gelişme süreçlerine bakıldığında az gelirli ülkelerin başlangıçta, ucuz emek maliyeti ve yurt dışından transfer ettikleri basit teknolojilerle ürettikleri ucuz maliyetli emek-yoğun ürünlerle uluslararası pazarlarda rekabet şansı buldukları görülmektedir. Ülkenin üretkenlik seviyesini ve gelir düzeyini arttırmak için üretim sürecinde kullanılan emek ve sermaye faktörlerinin ekonomik gelişmeye bağlı olarak zamanla verimliliğin düşük olduğu tarım sektöründen verimliliği daha yüksek olan sanayi sektörüne aktarılmaya başlanması gelişim sürecini arttıracaktır. Bu süreci doğru değerlendiren ülkelerin hızlı bir büyüme performansı sergileyerek kısa zamanda düşük gelirli ülke grubundan çıktıkları görülebilmektedir. Lakin bu ülkeler orta gelirli ülke

grubuna dahil olduktan sonra kırsal kesimlerde eksik istihdamın giderek azalması, ücret düzeylerinde meydana gelen artışlar ve buna bağlı olarak uluslararası rekabet avantajlarının kaybolmaya başlaması ve benzeri nedenlerle, büyüme performanslarını zamanla kaybetmeye başlamaktadırlar. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan ülkelerin gerek uyguladıkları politikalar gerekse yeni uygulanması gereken politikalarla bu tür sıkıntıları ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atmaları gerekmektedir. Bu tür sıkıntıları çözüme kavuşturamayan ülkeler sahip oldukları büyüme oranlarıyla büyümeye devam etmekte ve bir üst gelir grubuna geçmekte geç kalarak orta gelir tuzağına yakalanmaktadırlar.

Gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmında, sürdürülebilir büyüme konusunda sorunlar yaşanmakta, bu sorunlara bağlı olarak zaman kaybı meydana gelmekte ve yüksek gelirli ülkeler grubuna geçerken sıkıntı yaşanmaktadır. Yaşanan bu zaman kaybı son yıllarda orta gelir tuzağı kavramını gündeme taşımıştır. Orta gelir tuzağı kavramı ise geliştirmekte olan ülke gruplarını ilgilendiren bir sorun haline gelmiştir.

Yakın tarihte gerçekleşen 2008 krizi Türkiye ekonomisini de etkisi altına alarak makroekonomik göstergelerini olumsuz etkilemiştir. Aynı zamanda uzun yıllar boyunca durağan büyüme gerçekleştiren ekonominin orta gelir tuzağına yakalanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu olumsuzluklar çalışmanın konusunu oluşturmuştur. Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağında kalmasındaki rolü 2008 Küresel Ekonomik Krizi çerçevesinde makroekonomik veriler yardımıyla ele alınmıştır. Bu çalışmada ortak veri mevcudiyetine bağlı olarak 2000-2019 dönemine ait yıllık verilerle küresel kriz öncesi ve sonrası karşılaştırma yapılmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin orta gelir tuzağında olmasının temelinde 2008 küresel krizinin önemli bir rolünün olduğunun kanıtlanması amaçlanmıştır. 2008 Küresel Ekonomik Krizinin, Türkiye'nin orta gelir tuzağına yakalanmasında önemli bir etken olup olmadığı sorunsalı, bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde; ekonomik krizin kavramsal çerçevesi, kriz türleri, kriz modelleri, iktisadi düşünce okullarının kriz yaklaşımları ve finansal krizlerin öncü göstergeleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde; gelir gruplarının tanımlanması ve orta gelir tuzağı, orta gelir tuzağı kısır döngüsünü etkileyen faktörler ve orta gelir tuzağı kısır döngüsünden çıkış yolları ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde; 2008 küresel krizi öncesi yaşanan başlıca ekonomik krizler, 2008 küresel Krizinin nedenleri ve Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu doğrultuda, kişi başı düşen gayrisafi milli hasıla, Gini Katsayısı, araştırma-geliştirme harcamaları, enflasyon, işsizlik, firma sayıları, beşeri kalkınma endeksi, dış borç, bütçe dengesi, döviz kuru, para arzı, dış ticaret, ödemeler dengesi, kredi ve mevduat düzeyi, gayri safi milli hasıla, sanayi üretim endeksi, kapasite kullanım oranı, ekonomik güven endeksi, ekonomik büyüme, kamu ve özel yatırımlar, yatırım teşvikleri, doğrudan yabancı yatırım ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası faiz göstergelerine ait değişkenlere yer verilmiştir. Bu göstergeler doğrultusunda 2008 küresel krizinin Türkiye ekonomisine yansımaları ve ülkenin orta gelir tuzağında kalmasına yol açma istatistiki veriler yardımıyla değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK KRİZİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Bu bölümde, kriz kavramı, ekonomik kriz türleri, ekonomik kriz modelleri, iktisadi ekollerin kriz yaklaşımı ve finansal krizlerin öncü göstergelerinden bahsedilmektedir.

1.1. KRİZ KAVRAMI

Kriz kelimesi Türk Dil Kurumu'nun yaptığı tanımlamaya göre; “Bir şeye duyulan ani ve aşırı istek” anlamına gelmekle birlikte, “Bir ülkede veya ülkeler arasında toplumun veya kuruluşun yaşamında görülen güç dönem” olarak ifade edilmektedir. Ayrıca bulanım, buhran olarak da bilinmektedir (TDK).

Kriz sözcüğünün etimolojik kökeni Latince ve Yunanca'ya dayanmaktadır (Özdemir, 2015:3). Bu kavram birçok alanda farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu alanlardaki anlamlarına kısaca değinecek olursak; tıp ve psikoloji bilimlerinde kriz, kişinin kişisel gelişim süreci akışında veya bir hastalık zamanında belirgin bir kötüye gidiş veya bir dönüm noktası olarak tanımlanmaktadır. Politika biliminde kriz, bir karar biriminin ortaya koyduğu temel amaçlarının süreç içerisinde tehdit edilmesidir (Çakmak, 2012:20). İşletme dilinde ise kriz; bir kurumun strateji olarak oluşturduğu uzun dönem hedeflerini tehdit eden, kurumun varlığını tehlikeye sokan, işletmenin kurum kimliğine zarar veren ve işletmelerin hızlı bir şekilde tepki göstermesi gereken özel bir durumdur (Fidan ve Gülsünler, 2003:2). İktisat literatüründe kriz; makro ve mikro anlamda devletin ve firmaların öngörülme beklenmedik bir anda ortaya çıkan gelişmeler nedeniyle piyasaların bir rahatsızlık ve gerilim dönemi geçirmesidir (Barışık, 2015:111).

Yukarıda yapılan açıklamalara göre kriz kelimesi birçok anlam barındırmakta, hayatımızın her alanında mevcut olup her zaman kullanıma açıktır. Örneğin iş hayatında olumsuz bir durumla karşı karşıya kaldığında, bir madde bağımlısı veya aile bireyleri arasında oluşan maddi sıkıntılar için kullanılmaktadır.

Kriz genel itibarıyla olumsuzluklar için kullanıma açık bir kelimedir. Fakat krizin firmalar açısından olumlu sonuçlar sunduğu ve firmalara faydalı olabileceği ifade edilmektedir. Bu faydaların en önemlileri arasında; yeni pazar arayışına girme, yeni ürünler üretmek zorunda kalma, yöneticilerin içinde bulunduğu krizden çıkabilmek için yapısal ve kültürel değişikliklere gidebilmelerini sağlamakta ve önemli derecede

maliyet tasarruflarına gidilmektedir. Ayrıca yöneticilerin bilgi ve tecrübe kazanmalarını sağlamaktadır (Okumuş, 2003:7).

1.1.1. Ekonomik Kriz

Ekonomik kriz; herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve/veya miktarın kabul edilmiş alt ve üst sınırlar arasındaki dalgalanmaların sınırlar dışına çıkarak şiddetli bir şekilde dalgalanmalarıdır (Kibritçioğlu, 2001:1). Başka bir tanıma göre ekonomik kriz; önceden bilinmeyen veya öngörülmeyen, ekonomiyi oluşturan ekonomik sistemler arasındaki dengeyi bozan, dengeler arasında aşırı farklara sebep olan gelişmelerdir (Özkan, 2005:3). Bu bakımdan makro anlamda devlet, mikro anlamda firmaların ekonomisinin bozulmasına sebep olmaktadır (Turgut, 2006/2007:35).

Ekonomik krizin özellikleri; önceden öngörülmemesi, devlet ve firmalar için tehdit ve fırsat yaratması, süresinin belli olmaması ve yalnızca doğduğu yerde değil çevresini de etkileme gücüne sahip olmasıdır.

Ekonomik krizin ortaya çıkmasının birçok nedeni vardır. Genel olarak bu neden piyasanın genişleme durumunda olmasıdır. Yatırımların, istihdamın, gelirin artmasıyla birlikte para miktarı ve tedavül hızında artış meydana gelmektedir. Beraberinde ham madde ve mamul mal fiyatlarının yükselmesiyle birlikte üretimin artması, krizin başlıca göstergeleridir. Ancak üretimin fazlalaşması, stokların tüketilmemesi, şiddetli bir krizin yaşanması, ekonominin durgunluğa girmesi ardından da bu sürecin tersine gelişmesini sağlayacaktır (Barışık, 2015:111).

Ekonomik krizler yukarıda belirtilen nedenlerin dışında ekolojik dengenin bozulmasından da kaynaklanabilmektedir. Örneğin; ülke genelinde ortaya çıkan deprem, sel, yangın gibi doğal afetler de krize neden olabilmektedir. Bunlarla birlikte siyasal olaylar da krize neden olmaktadır. Hükümetin siyasal anlamda bunalım yaşaması, askeri darbeler, siyasal istikrarsızlık ekonomik krizlerin nedenleri arasında sayılabilmektedir. Bunların yanında, dünyada yaşanan ani teknolojik değişimler, pozitif arz şoku oluşturarak talep fazlası üretimlerin yapılmasına yol açabilmektedir (Aktan ve Şen, 2001:6). Yapılan tanımlamalar doğrultusunda görülmektedir ki ekonomik kriz, sadece ekonomik nedenlerden veya ülke içinde yaşanan sıkıntılardan dolayı ortaya çıkmamaktadır. Krizin birçok nedeni bulunmakta ve bu nedenler arasında ülke içinde

gerçekleşen olaylar dışında dünyanın herhangi bir ülkesinde yaşanan olaylar olabilmektedir.

1.1.2. Ekonomik Krizin Etkileri

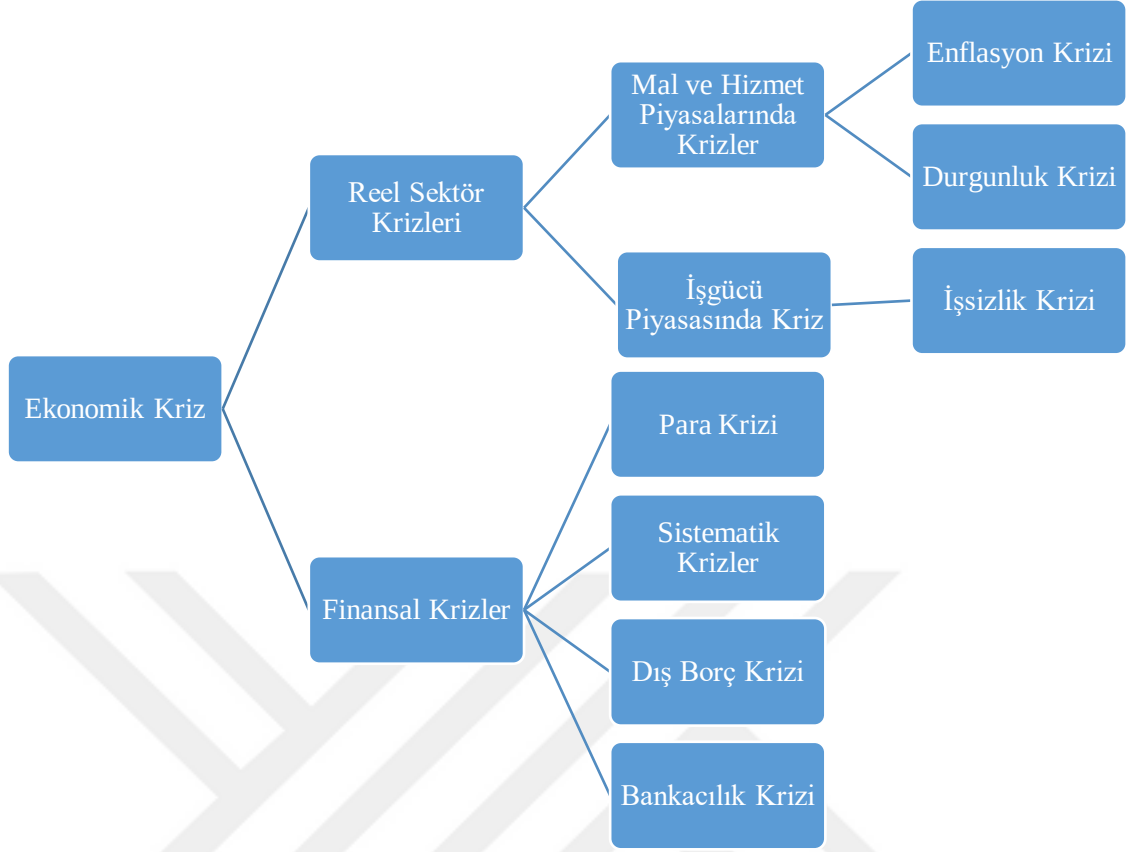
Ekonomik kriz; büyüme, enflasyon, istihdam ve faiz oranları gibi ülkenin ekonomik göstergelerinin bozulmasına neden olmaktadır (Altuntepe, 2009:3). Ekonomik kriz, iktisadi ajanların özel tüketim harcamaları ve yatırım harcamalarının azalmasına ve dolayısıyla, milli gelir seviyesinin azalmasına yol açarak ekonominin daralmasına, büyüme oranının düşmesine sebep olmaktadır. Büyüme oranındaki düşüş üretim düzeyinin gerilemesine, üretim faktörlerinin kullanımının azalmasına neden olacağı için işsizlik oranı artışa geçecektir.

Ekonomik krizler diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkileri etkileyerek döviz kurunda önemli artış veya azalışların olmasına neden olacaktır. Bu değişimler ile birlikte risk değerlerinin artması neticesinde yabancı sermayenin ülkeye girmesini engelleyecek ve mevcut yatırımların ülkeyi terk etmesiyle birlikte kurun yükselmesine yol açacaktır. Kurun yükselmesi ise bir tarafın ithalat maliyetini arttıracak diğer tarafın yabancı cinsten borcu olan kesimin ekonomik yüklerini ağırlaştıracaktır. Sonuç olarak krizle birlikte azalan gelirler, gelir dağılımının bozulması ile bireyler arasında dengesizlikler oluşmasına yol açacaktır.

Ekonomik krizin maddi anlamda çöküntüleri olmakla beraber bireylerin sosyal hayatına da etkisi olmaktadır. Kriz etkisiyle gelirleri ve satın alma güçleri azalan bireyler sosyal çöküntüler yaşayacak, ailesi ve çevresiyle olan ilişkileri zayıflayacaktır. Bu durum aile içi şiddetin, ülkedeki suç oranlarının ve toplumsal olayların artmasına yol açacaktır. Bireylere etkisinin yanında eğitim, sağlık gibi kamusal hizmetlerin de azalmasını beraberinde getirecektir (Kanberoğlu ve Kara, 2013:4-5).

1.2. EKONOMİK KRİZ TÜRLERİ

Ekonomik kriz, ‘reel sektör krizleri’ ve ‘finansal krizler’ olmak üzere iki temel grupta incelenmektedir.

Şekil 1.1. Ekonomik Kriz Türleri (Altuntepe, 2009:2)

1.2.1. Reel Sektör Krizleri

Üretici ve tüketici konumundaki bireylerin tümünü temsil eden reel sektörde, ekonomik faaliyetleri olumsuz etkileyen, mal ve hizmet piyasasındaki olumsuz olaylardan kaynaklanan; enflasyon ve durgunluk krizi, işgücü piyasalarında ise istihdam veya üretimde daralmalar sonucu ortaya çıkan işsizlik krizi, reel sektör krizleri olarak adlandırılmaktadır (Ataışı vd., 2009:23-24).

1.2.1.1. Enflasyon krizi

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen önemli ve sürekli artışlar olarak tanımlanmaktadır (Bilgili, 2018:71). Enflasyonun oluşmasında arz ve talep, temel etkiye sahiptir. Piyasada aşırı talep varsa firmalar bu talebi karşılamak için üretimi artırmak yerine daha fazla kar elde etmek için fiyatlarını arttırmaktadır. Fiyat artışları ekonomide enflasyona neden olmaktadır. Ekonomideki artan fiyatlar bireylerin satın alma gücünü düşürmektedir. Satın alma gücü düşen bireyler çareyi borçlanmada bulmaktadır.

Bankalar aracılığıyla borçlanan bireyler kısa vadede borçlarını ödeyemez duruma gelmekte, bu durumda bankaların hesabında bulunan rezerv oranları azalmaktadır. Bankalar kendi rezervlerini doldurmak için devletten mali destek alır. Böyle işleyen süreç, uzun vadede mali krize dönüşmesine davetiye çıkarmaktadır. Şayet ekonomide yabancı sermaye sahipleri var ise bu sermaye sahipleri değeri düşen yerli para karşısında sermayesini döviz cinsine çevirmekte ve ülke dışına çıkma kararı almaktadırlar. Bu gelişme yine devlet rezervlerinin azalmasına, yerli paranın satın alma gücünün düşmesine ve krizin daha da artmasına sebep olmaktadır. Yerli paranın değer kaybetmesi ile değer kazanan döviz, ülkenin dış ticaret ilişkilerini zedelemekte ve ithalat ve ihracat rakamlarının değişmesi ülkenin milli gelirinin azalmasına yol açmaktadır. Artan kriz bireyler üzerinde baskıyı arttırmakta, toplumsal olaylar baş göstermekte böylece hem ekonomik kriz hem de artan toplumsal olaylar ekonomik krizi daha da hissedilebilir hale getirmektedir (Dursunoğlu, 2009:38-39).

1.2.1.2. Durgunluk krizi

Durgunluk; resesyon anlamına gelmekle birlikte, ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması anlamını taşır. Ekonomik faaliyetlerde yavaşlama; GSYH büyüme rakamları, sanayi üretimi işsizlik rakamları, reel gelir gibi makro değişkenlerle ölçülmektedir (Vanlı, 2016:3). Makro değişkenlerdeki değişim kısa dönemde gerçekleşmektedir. Oluşan ekonomik durum şiddetli ve uyarıcı bir şekilde gerçekleşirse kriz söz konusu olmaktadır. Tam anlamıyla kriz olarak adlandırılması için GSYH'nin iki çeyrek dönem üst üste küçülmesi gerekmektedir. Ekonominin iki çeyrek döneminden daha fazla dönemde küçülmesi ise depresyon olarak adlandırılmaktadır. Başka bir ifadeyle ekonominin ulaşmış olduğu seviyesinden uzun bir süre uzak kalmasıdır. Belli bir refah seviyesinden sonra yaşanan bu kriz fiyatların ani düşmesine, üretim ve gelirde azalmalara sebep olmaktadır. Makroekonomik göstergelerin ana başlıklarından olan işsizlik artmaya başlamakta ve piyasadaki işletmelerin kapanması kaçınılmaz olmaktadır (Afşar, 2011:2-3). Ekonomide depresyonun yaşanması ekonomik faaliyetlerin daha önce ulaşılmış olan düzeyden uzunca bir süre düşük sürede kalmakta ve yıkıcı etkisi resesyon dönemine göre daha çok olmaktadır (Dura, 2009).

1.2.1.3. İşsizlik krizi

İşsizlik, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri fark etmeksizin her ülkenin önemli sosyoekonomik problemidir. İşsizlik, kişinin çalışma isteği olup cari fiyat düzeyinde iş arayıp da iş bulamaması durumudur. İşsizliğin oluşmasında teknolojik ilerlemeler, konjoktürel daralma, mevsimsel iş olanakları, kişinin yetersizliği ve mevcut işleri beğenmemesi başlıca nedenleridir.

İşsizlik her ülkede farklı sebeplerden oluşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde işsizliğin çıkış nedenleri arz açıkları, yetersiz talep, istihdam imkânlarıyla kişisel yetenek ve beklentiler arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ülkelerde işsizlikle mücadelede uygulanan politikalar, işsizliği azaltmada pozitif sonuçlar verir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, yeterli istihdam alanı olamamasından ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomisi tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçiş sağlarken tarım sektöründen sanayi sektörüne geçiş sağlayan işgücü yeterli istihdam alanı bulamamakta ve işsizlik artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde işsizlikle mücadele gelişmiş ülkelere göre daha zordur. Çünkü işgücünün artışı kolaylıkla sağlanırken işgücünün verimliliğini arttırmak kolay olmayacaktır (Apaydın, 2018:9).

İşsizlik kısa dönemde bireysel bir problem olarak görülebilir. Uzun dönemde ise bu durum ülkenin problemi haline gelir. İşsizlik ile birlikte, geliri azalan bireyin eski seviyede harcama yapabilmek için tasarrufları azalmakta ve hatta borçlanmaya gitmektedir. İşsizlik süresi arttıkça kişinin piyasa ücret düzeyinden daha alt seviyedeki ücrette çalışma isteği artar, kişi kişisel becerilerini kaybeder. Bu etkilerin yanında en önemli sonuç toplumsal ve sosyo-psikolojik etkiler yaşanmasıdır. Çünkü işsiz kalan bir birey hiçbir şey düşünemez duruma gelir, aile içi şiddetle başlayan olaylar toplumu etkileyerek hırsızlık, gasp gibi olayların sayısı artış gösterir (Öcal, 2014:3).

1.2.2. Finansal Krizler

Finansal kriz teorisi genel olarak üç görüş üzerine toplanmaktadır: Bunlardan birincisi, Fisher, Charles Kindleberger ve Hyman Minsky'nin temsil ettikleri devresel dalgalanmalar görüşü, ikincisi Friedman ve Schwartz'ın benimsediği parasalcı görüş ve üçüncüsü asimetrik bilgi veya eksik bilgi yaklaşımı da denilen görüştür.

Finansal kriz, iktisatçılar tarafından farklı nedenlere bağlanmış ve iktisatçılar tanımlamayı farklı yapmışlardır. Frederik Mishkin'e göre finansal kriz; ters seçim ve

ahlaki çöküntünün olduğu dönemde finansal piyasalarda ortaya çıkan bozulma nedeniyle finansal piyasalardaki fonların üretken yatırımlar alanında etkin bir şekilde kullanılmaması ve ekonomik faaliyetlerde daralmalara neden olmasıdır. Uzunca bir süre uygulanan sıkı para politikası ve mevduat hesaplarına para girişinin azalması, bankaların kredi taleplerine cevap verememesine neden olmaktadır. Kredilerin azalması da üretimin azalmasına ve ekonominin durgunluğa girmesine yol açmaktadır. Başka bir görüşe göre ise finansal kriz, finansal göstergelerin hepsinde veya çoğunda meydana gelen aşırı ve keskin bir dönemsel bozulma olarak tanımlamaktadır (Demirci, 2005:18-19).

Finansal krizleri; para krizleri, sistematik krizler, dış borç krizleri ve bankacılık krizleri olarak dört başlık altında toplamak mümkündür.

1.2.2.1. Para krizleri

Her ülkenin kullandığı döviz kuru sistemi farklıdır. Döviz kuru, bir ülkenin iç ve dış dengesinin belirlenmesinde kullanılan asli bir faktördür. Başka bir ifadeyle döviz kuru, yerli paranın yabancı para karşısındaki değerini ifade etmektedir. Döviz kuru sistemi ise, döviz kurlarını ve kurlarda gerçekleşen değişimleri belirleyen sistemdir. Döviz kuru sistemi, ülkenin yerli parasının yabancı paralarla hangi güç yoluyla, nasıl ve hangi oranlarla ilişki içinde olacağını belirlemede kurallar ortaya koymaktadır. Kur sistemlerini sabit kur sistemi ve esnek kur sistemi diye iki başlık altında incelemek mümkündür. Sabit kur sisteminde, ulusal paranın değerinin sabitlemesi ve belli bir aralıkta tutulması istenmektedir. Merkez bankası alt ve üst sınırlar belirlemekte bu sınırlar dışına çıkıldığında ise döviz piyasasına müdahale etmektedir. Esnek kur sistemi, ülkenin ulusal parasının değerinin döviz piyasasındaki arz ve talebe göre belirlenmesidir. Bu sistemde merkez bankası piyasaya müdahale etmez, döviz kurundaki artış veya azalışlar piyasa tarafından düzenlenir (Cengiz, 2018:2-4).

Para krizleri tanımı yapılırken döviz kuru sistemleri dikkate alınır. Sabit döviz kuru sisteminde devalüasyon oranlarındaki hızlı artışlar kriz olarak değerlendirilir ve bu sistemde yaşanan kriz, ödemeler dengesi krizi olarak adlandırılmaktadır. Esnek döviz kuru sisteminde, kurun ortalama piyasa değerinden önemli derecede sapmalar meydana geldiğinde kriz olarak değerlendirilir ve bu sistemde yaşanan kriz ise döviz kuru krizleri olarak isimlendirilmektedir (Sevim, 2012:7).

Tanımlanan ödemeler dengesi krizi döneminde döviz talebi artmakta ve merkez bankası bu talebi karşılayabilmek için piyasaya döviz arz etmektedir. Şiddetlenen bu döviz talebi merkez bankası tarafından karşılanamaz hale gelmekte ve bu durum faiz oranlarının yükselmesine yol açmaktadır. Döviz kuru krizinde ise aynı gelişmeler gerçekleşmektedir. Uluslararası rezervler ve faiz oranlarındaki değişimler dikkate alınarak finansal baskı endeksi (FBE) oluşturulur. IMF'nin bu endeksi temel alarak yaptığı para krizi tanımı daha kapsamlı olmaktadır. Bu tanımlamaya göre para krizi, ulusal paranın dış değerine yönelen baskılar sonucu ulusal paranın devalüe edilmesi ya da piyasalarda ulusal paranın aşırı değer kaybetmesi, bu değişimler doğrultusunda para otoritelerinin paranın değerini korumak için önemli derecede döviz rezervlerini kullanması ve faiz oranlarını yükseltmek zorunda bırakılması durumu olarak adlandırılmaktadır (Kaya ve Yılmaz, 2006:3).

1.2.2.2. Sistematik krizler

Sistematik krizler, finansal bozulmalar nedeniyle finansal piyasaların etkin olarak çalışmasını engelleyerek ekonomi üzerinde ciddi zararlar veren finansal bozulmalar olarak tanımlanmaktadır (Işık vd., 2004:3). Sistematik krizler, firmadaki sorunların büyüyerek iflasa gitmesi, merkez bankasının likidite sağlamadaki başarısızlığı, finansal piyasaların dışsal sorunları, banka iflaslarını içine alır ve tüm ekonomik ajanları etkiler. Bankaların görevlerini yerine getirememesi nedeniyle ekonomik faaliyetler etkilendiğinden ülkede üretim kayıpları olur, milli gelir düşer, ekonomik faaliyetler ekonomik etkinliğinden uzaklaşır (Tekinşen, 2002:3).

1.2.2.3. Dış borç krizleri

Dış borçlar, genellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından kalkınmanın finansmanı ve ekonomik dengenin korunması için başvurulmuş bir çözümdür. Gelişmekte olan ülkeler için dış borçlanma nedenleri; ekonomi politikası için borçlanma, dış ödemeler dengesizliklerini giderme, maliye politikası çerçevesinde gelir dağılımını düzenleme, ekonomik kalkınmayı sağlama ve uluslararası ekonomik dalgalanmalardan kaynaklı dış faktörler etkilidir (Yıldız, 2019:3).

Dış borç krizi ise bir ülkede özel kesimi veya kamu kesimine ait dış borçlarını ödeyememe durumudur. Özellikle ülkenin dış borcunu ödeyememesi ve yeni krediler bulamaması nedeniyle mevcut borcun yeni ödeme planına bağlanması veya borçların

ertelenmesi şeklinde ortaya çıkar (Delice, 2003:5). Genel bir ifade ile dış borç krizleri, bir ülkenin dış borcunu ödeyememesi durumunda anapara ve faizleri ödeyemeyeceğini ilan etmesi durumu olarak da ifade edilmektedir (Kılıç vd. 2014:4).

1.2.2.4. Bankacılık krizleri

Bankacılık krizi; ekonomideki bankaların mevduatlarının tamamını veya önemli bir kısmını kaybetmesi, devletin bankalara el koyması, birleşmeye veya kapanmaya zorlanması, gibi bankaları olumsuz etkileyen durumların varlığı olarak tanımlanır (Altıntaş, 2004:2).

Bankaların sıkıntıları ülkeler için ciddi sorunlar ortaya çıkarmakla birlikte, uluslararası piyasalara yayılma etkisi olduğundan bankacılık krizi önemli bir yere sahiptir. Çünkü bankacılık sektörünün yaşadığı negatif etkiler, bankacılık sektörü dışı sektörlerde yaşanan krizlerden daha yıkıcı etkiye sahiptir (Gür ve Tosuner, 2002:5). Bankacılık sektörü para politikası araçlarını kullanmada önemli bir yere sahiptir. Bankacılık sisteminin çökmesi veya bir krize girmesi para politikasını kullanılmaz hale getirecek ve para politikası araçlarıyla ekonomiye müdahale zor olacaktır.

Bankacılık krizi ile döviz krizi arasında birçok etkileşim mekanizması vardır. Döviz kurunun sabitlenmesi veya döviz değerinin altında tutulmaya çalışılması, bankacılık sektöründe kriz görülmesine açık bir hale getirecektir. Döviz müdahale bankacılık işlevlerinin artmasına neden olacak ve döviz risklerini arttıracaktır. Böyle bir politika izlendiğinde gelişmekte olan ülkelerde enflasyonist ortamın da etkisiyle finans kurumları ve dışında kalan firmaların döviz borçlarının daha da artmasına neden olacaktır. Bu da, döviz ve bankacılık krizleri arasındaki sistemi kuvvetlendirmektedir (Duman, 2019:7). Ayrıca bankacılık krizi, para krizlerini de kapsar niteliktedir. Çünkü bankacılık krizi para krizine göre daha uzun sürmekte ve ekonomik sarsıntıları daha yüksek olmaktadır (Uruş, 2019:3).

1.3. EKONOMİK KRİZ MODELLERİ

Dünyada ülkelerde farklı dönemlerde farklı krizlerin yaşanması ve bu krizlerin nedenlerinin farklı olması kriz modellerinin çeşitlilik kazanmasına neden olmuş, kriz modellerinin de birbirini geliştirmesi ve farklı bakış açısını içermelerine yol gösterici olmuştur. Bu modellerin farklı çözüm önerileri sunmaları, her yaşanan krizin nedenlerinin birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Özsoylu vd., 2010:18).

XX. yüzyıl (yy) ve özellikle finansal küreselleşmenin kontrolsüz ve hızlı bir şekilde yayılması ile bahsedilen yüzyılın son dönemi, birçok ekonomik krizin yaşanmasına şahitlik etmiştir. Özellikle 1980 ve sonrasında yaşanan ekonomik krizlerin sayısı, yıkıcı etkisi ve sıklığı artarak devam etmiştir. Bu dönemde yaşanan krizlerin çoğunun ana nedeni para krizleri olmasına rağmen, tam anlamıyla aynı krizlerdir denilemez. Adeta küresel bir kriz dönemi yaşanması, krizlerle ilgili çalışmaları arttırmış ve bu çalışmalar kriz olgusunu farklı nedenlerle ele alsalar da temel olarak üç farklı kriz modelleriyle açıklanmaktadır. Bunlar: birinci nesil (kanonik) kriz modelleri, ikinci nesil kriz modelleri ve üçüncü nesil kriz modelleridir (Yılmaz vd., 2005:12).

Birinci Nesil (Kanonik) Kriz Modelleri: 1970’lerde, Latin Amerika ülkelerinde yaşanan krizleri açıklamak üzere geliştirilen Birinci Nesil Kriz Modelleri’ne göre krizler, yapısal dengesizlikler ve sürdürülemez politikalardan kaynaklanan tahmin edilebilir gelişmelerdir. Bu modellerden ilkinde imza atan Krugman, sabit döviz kuru sisteminde döviz miktarını azaltan nedeni ve süreci incelemiş, sabit döviz kuru sistemini korumanın imkânsız hale geldiğinde, yani döviz stoğunun bittiği noktada krizin ortaya çıkacağı sonucuna varmıştır. Krugman Modeli ekonomik aktörlerin ne zaman müdahalede bulunacağını ortaya koymamış, modelin bu eksikliğini Flood ve Garber Modeli gidermiştir. Buna göre; bütçe açığı dışında, özel sektör zayıflığını fark eden aktörler, hükümetin genişletici politikalara başvuracağını ve bunun sabit kur sisteminde ulusal paranın değer kaybına yol açacağını tahmin ederek ekonomiye müdahale için harekete geçerler. Merkez bankasının sabit kur sistemini sürdürme amaçlı müdahalesi rezervleri eritir ve ulusal paranın değer kaybetmesi karşısında ulusal para devalüe edilir (Bayraktutan, 2006:26).

Birinci nesil kriz modellerinin finansal krizleri öngörmek için önerdiği göstergelerden bazıları; kamu harcamaları, yurtiçi kredi miktarı, faiz oranları ve enflasyon oranlarındaki artışlar, parasal genişleme, dış ticaret ve cari işlemler dengesindeki bozulma, reel döviz rezervlerindeki azalmadır (Avcı ve Altay, 2014:3).

1992-1993 Avrupa Para krizinin ardından, birinci nesil kriz modellerinin, yaşanmakta olan krizi açıklamakta yetersiz olduğu görülmüştür. Avrupa’da yaşanan krizler hükümetleri ekonomiyi canlandırma ve döviz kuru rejimini sürdürme arasında seçim yapmak zorunda bırakmıştır. Sabit döviz kuru rejimine dayanan birinci nesil kriz

modelleri yerine hükümetin politika tercihlerinin içselleştirildiği bir modele ihtiyaç duyulmuştur. Böylece ikinci nesil kriz modelleri ortaya atılmıştır (Ayla, 2019:3).

İkinci Nesil Kriz Modelleri: İkinci nesil kriz modellerinde, sabit kur sistemi uygulayan ülkelerde ekonomik ajanların beklentileri ile uygulanan politika sonuçları arasında etkileşimin, kendi kendini gerçekleştiren beklentiler aracılığıyla oluşan krizlere yol açabileceği vurgulanmıştır. Başka bir ifadeyle, temel ekonomik göstergelerde ciddi bozulmalar olmaksızın ekonomik ajanların beklentilerindeki ani değişimler ekonomide parasal istikrarsızlık yaratabilmekte ve finansal krizin olup olmaması konusunda önemli rol oynamaktadır (Çakmak, 2007:6).

Bu modelde finansal krizler, tahmin edilemez ve bulaşıcı olarak kabul edilirler. Yatırımcılar hükümetin döviz kuru oranının yükselmesine izin vereceğinden şüphelenmeye başladıklarında, yatırımlardan beklenen faiz oranları artar. Beklentilerin artması, faiz oranları üzerinde baskıyı arttıracak ve hükümeti sabit döviz kurunu sona erdirmeye getirecektir. İkinci nesil kriz modellerin iki temel özelliği vardır: Birincisi beklentilerin kendi kendini beslemesi, ikincisi çoklu dengedir. Model; sabit döviz kuru sisteminin çöküşünü, ekonomik bir sürecin beklenen bir sonucu değil, hükümetin seçtiği politik bir tercihi olarak kabul ederler. Başka bir deyişle, devalüasyon yapıp yapılmayacağı sabit kur sistemine devam etmenin faydasının maliyetinden fazla olup olmamasına bağlıdır. Sabit kuru devam ettirmenin maliyeti ne kadar yüksek olursa özel kesimin hükümetin sabit kuru devam ettirme sözüne güvenleri azalır ve devalüasyon yapma ihtimalini arttırır (Bastı, 2006:12).

Bu modeller, gelişmekte olan ülkelerde gerçekleşmiş olan krizleri açıklayamamaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde ekonomik koşullar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Örneğin; sabit kurun korunması, üretimde yoğun olarak ithal malların kullanan ülkeler için tercih edilebilir sonuçlar verebilmektedir. Daha ucuz ithalat yapma imkânı, üretim ve yatırımların artmasını sağlayarak büyüme oranını da arttırmaktadır (Danışoğlu, 2007:5).

Üçüncü Nesil Kriz Modelleri: 1994-1995 Meksika ve 1997 Asya krizlerini daha önceki kriz modelleriyle açıklamanın mümkün olmaması nedeniyle üçüncü nesil kriz modelleri geliştirilmiştir. Bu modellerde, bir ülkenin finansal piyasasında oluşan istikrarsızlığı veya makroekonomik sebeplerle açıklanamayan bir krize sebep olabilmesi durumu araştırılmıştır. Bu durumda krizi oluşturan temel neden olarak, hükümetlerin

ahlaki problemlere yol açan politikaları gösterilmiştir. Birinci nesil modellerine dayalı olan bu modelde, farklı ülkelerde aynı anda yaşanan krizler açıklanırken ülke içinde yaşanan benzer olaylar yaşadıklarını ve bu yüzden de benzer krizler yaşadıklarını öne sürmektedir. Krizin yayılma sebebi ise, bireylerin akılcı olmayan davranışları veya parasal fon yöneticilerinin karşılaştıkları asimetrik güdüler nedeniyle yatırımcılarda rasyonel olmayan beklentilerin oluşmasıdır (Yücel ve Kalyoncu, 2010:5).

1.4. İKTİSADİ EKOLLERİN KRİZ YAKLAŞIMI

Gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkelerin temel sorunları arasında; kaynakların tam kullanımı, etkin kullanımı ve ekonomik büyüme gibi temel ekonomik konular yer almaktadır. Ekonomik sorunların nedenlerini ve çözüm yollarını ortaya koyan iktisadi ekoller bu anlamda birbirlerinden önemli ölçüde ayrılmaktadırlar.

1.4.1. Merkantilist İktisada Göre Kriz

Merkantilizm, geleneksel biçimde değerlendirildiği zaman Avrupa iktisadi düşüncesinde ve ulusal ekonomi politikasında 1500 ile 1800 yılları arasında kalan dönemi kapsamaktadır. Merkantilizmin ilk yazılı kaynağı olarak 1613 yılında bir İtalyan tüccarı olan Antonio Serra tarafından yazılan “Maden Kaynağına Sahip Olmayan Ülkelerde Altın ve Gümüşü Bollaştıran Nedenler Üzerine Kısa Bir İnceleme” adlı kitapçık olduğu kabul edilmektedir. Merkantilizmin son sistematik yazısı ise 1767 yılında Sir James tarafından yayınlanan “Politik Ekonominin İlkeleri Üzerine İnceleme” adlı kitaptır. Merkantilizmin hüküm sürdüğü bu üç yüzyıllık dönemde, Orta Çağ’ın temel özelliklerini yansıtan doğal ekonomi anlayışı, feodalizm ve skolastik düşünce tümüyle ortadan kalkmamış ve dönemin sonuna kadar etkisini bazı ülkelerde az, bazı ülkelerde çok göstermiştir. Buna rağmen bu dönemde önemli ekonomik, siyasal, kültürel ve dinsel değişimler ortaya çıkmıştır. Merkantilistler, Orta Çağ düşüncesini kabul etmeyip onun yerine daha rasyonel ilkeler oluşturmaya yönelmişlerdir. Bu oluşturmak istedikleri yapı, ekonominin kurucusu sayılan Fizyokratlar’ın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Savaş, 1997:137-138).

Merkantilistlerin temel varsayımlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (Aydemir ve Güneş, 2006:10-11):

- Altın ve gümüş zenginliğin kaynağı olarak görülmektedir. Bir ülkenin ne kadar zengin ve güçlü olduğunun kanıtı, değerli madenlere sahip olması olarak kabul edilmektedir. Değerli madenlerin miktarını arttırmak için, bir ülke veya bir ülke yöneticisi olan kral gerekli bütün önlemi almalıdır. Bunun için ticaret arttırılmalı ve ithalat sınırlandırılmalıdır. Gerekirse bu amaca ulaşabilmek için savaş bile yapılmalıdır.
- Ülke içinde yapılan ticareti sınırlayıcı kuralların kaldırılması ve ülke içinde iç ticaretin serbestçe yapılmasını savunmaktadırlar. Dış ticarete ise ülke, sınırlandırıcı kurallar koymalıdır. Ülkenin ödemeler dengesi lehte sonuçlar doğurmalı, altın ve gümüş gibi değerli madenlerin ülkeye girmesini sağlayacak sıkı bir gümrük denetim mekanizması kurulmalıdır.
- Merkantilist düşünceye göre ülke dış ticaret fazlası vermelidir. Çünkü dış ticaret fazlasına sahip olan ülkeye değerli madenler girecektir ve ülkenin zenginliğinin kaynağı olan değerli madenler stoğu artacaktır. Dış ticaret fazlası vermek için ise devlet her türlü gereken tedbirleri almalıdır. İhracatı arttırıp ithalatı azaltıcı politikalar uygulanmalıdır. İthalat sadece ham madde alımlarında yapılmaktadır.
- Merkantilist düşünceyi kabul eden ülkeler, milliyetçi iktisadi politika uygulamışlardır. Bir ülkenin başka ülkelerle ilişkilerinde güçlü olması, dış pazarı koruma ve yeni pazarlar için gerekli görülmektedir.
- Devletin gücü kalabalık nüfusa, güçlü bir orduya ve donanmaya bağlı olmakla birlikte, ülkenin sahip olduğu maden miktarına da bağlı olduğu görülmektedir.
- Merkantilistler, servetin ve devletin gücünün kaynağı sayılan değerli madenlerin varlığını artırmanın iki yolla mümkün olduğunu söylemektedirler: Bu yollardan birincisi değerli madenleri ülke içinde üretmek, şayet ülke içinde üretimi mümkün değilse ikinci yol olarak dış ticareti kullanmaktır. Yukarıda da değinildiği gibi dış ticaret, ithalatı kısıp ihracatı arttırmak şeklinde olmalı ve ithalat yapılacaksa sadece ham madde alımları için kısıtlı bir şekilde yapılmalıdır.
- Merkantilizm devletin iktisadi hayata müdahalesini savunmaktadır. Devlet ihracat miktarını arttırmak için ülke sanayisini düzenleyecek, gerektiğinde sanayi kuruluşları kuracak ve sanayi kesimini sıkı bir denetim altında

bulunduracaktır. Devlet, sanayi mallarının kalitesini kontrol etmeli, ülkede ortak ölçü ve tartı birimlerinin kullanması görevini üstlenmelidir.

Bu varsayımlar doğrultusunda değerli madenler ile zenginliklerini arttırmak isteyen bazı Avrupalı devletler, sömürgecilik faaliyetlerine yönelmişlerdir. Böylece diğer ülkelerde bulunan kıymetli madenleri kendi ülkelerine taşımayı başarmışlardır. Lakin, değerli madenleri sömürülen ülkelerin alım gücü zayıflarken sömürgeci ülkelerde ise fiyat genel düzeyi oldukça yüksek düzeyde artma eğilimine girmiştir.

Merkantilizmde zenginliğin ölçüsü değerli madenlere sahip olmak olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda ülkeler değerli madenlere sahip olmak için sömürgecilik dışında değerli maden stoğunu arttırmak için farklı merkantilist uygulamalar ortaya çıkarmıştır. Örneğin; İspanya’da sömürgecilik, Fransa’da sanayi ve İngiltere’de dış ticarete önem verilmiştir.

İspanyol Merkantilizmi: İspanyol merkantilizmine “Külçeci Merkantilizm” veya “Billionizm” adı da verilmektedir. İspanyollar yeni keşfedilen sömürgelerden ülkelerine aktarılan değerli madenleri ülkelerinde biriktirilmesini temel kanun olarak kabul etmişlerdir. En önemli amaçlarından biri de ülkede toplanan değerli madenlerin dışarıya çıkmasını engellemektir. 16. yy’ın başında uygulanan bu politika sayesinde İspanya, dünyanın en güçlü devleti konumunu almıştır. Ancak bu durum fazla sürmemiş, ülkede değerli maden miktarının artması ve değerli madenlerin ülke dışına çıkarılma yasağı ülke içinde malların fiyatlarının artmasına sebep olmuş ve yabancı ülkelerde yüklü miktarda mal ithalatına yol açmıştır. İspanyol ekonomisi gittikçe içinden çıkılmaz bir hal almış, ihracat yapılmamış, ithalata kısıtlamalar getirilmiş, dış ticaret kötüleşmiştir. Kötüleşen ekonomi karşısında 16. yy’ın başlarında dünyanın en zengin konumuna sahip olan ülke bu yüzyılın sonunda değerli maden ihraç eden ülke konumuna gelmiştir (Turanlı, 2008:31).

Fransız Merkantilizmi: Fransa ne ülke topraklarında ne de sömürgelerinde değerli madenlere sahip değildir. Buna rağmen merkantilist düşüncenin en iyi uygulandığı ülkedir. Fransızlar değerli madenleri ülkelerine toplamak için ticaret yolunu uygulamışlardır. Ticareti geliştirmek için ticaret şirketleri ve fabrikaları özendirmişler ve ticaretin sadece bunlar tarafından yapılması için her türlü önlemi almışlardır. Bunun yanında büyük ticaret filoları hazırlanmış, Fransa’nın çeşitli eyaletler arasında gümrükler kaldırılmış, kanal ve yol yapımına başlanmış, dokuma ve lüks maddeler

sanayisi kurularak devlet koruması altına alınmıştır. İzlenen bu politika sayesinde, dış ticaret artmış ve altın miktarları ticaret sayesinde ülke için çekilmiştir. Fransa'nın uyguladığı politika ürettiği malların kalitesini arttırmış ve yabancı ülkeler için vazgeçilmez mallar konumuna gelmiştir. Fransa ekonomisini korumak için sert gümrük tarifeleri kullanmıştır (Turanlı, 2008:32).

İngiliz Merkantilizmi: İngiliz merkantilizminin diğer adı da “Ticari Merkantilizm” dir. Bu sistemde özellikle gemicilik, ticaret, kredi ve para sorunlarıyla ilgilenilmiştir. İngiltere’de 16. yy’da endüstride önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yabancı ülkelere gelen uzman ve işçiler sayesinde dokuma alanında özellikle üretim tekniği bakımından birçok değişiklik olmuştur. İmalathaneler çoğalmış; ipek, cam, saat, kâğıt sanayileri kurulmuştur. Üretilen bu malların satışı için ortaya çıkan sıkıntılar sebebiyle deniz ticaretine yönelmişlerdir. Dış ticarete olumlu sonuç almaya ulaşmak için dengeli politikalar izlenmeye çalışılmıştır. Dış ticarete yalnızca ithalat ve ihracat ödemelerinde değil bütün ilişkilerde altın ve gümüş kullanımına özen gösterilmiştir (Turanlı, 2008:33).

1.4.2. Fizyokratlara Göre Kriz

Fizyokratların “doğal düzen” le ilgili çalışmaları iktisadi düzenin bütünü kavramak, mantıklı ve tutarlı bir düşünce çerçevesinde açıklamak yolunda yapılan ilk çalışmadır. Bu ilk çalışma iktisat teorisinin de başlangıcı kabul edilmektedir. Doğal düzenle ilgili yaptıkları çalışmalar sonucunda, iç ve dış ticaretin serbest yapılmasında herhangi bir engelin olmamasını benimsemişlerdir. Bu ekonomik ilişkilerde hiçbir müdahale istememişlerdir. Dolayısıyla ekonomiye devlet müdahalesini kabul görmemişlerdir. Fizyokratlar, merkantilistler gibi zenginliğin kaynağını aramakta fakat zenginliğin kaynağının değerli madenler değil de tarım olduğu kanısına varmışlardır (Aka ve Ürünel, 2018:4-5). En önemli temsilcisi olan F. Quesnay, “Ekonomik Tablo” adlı eserinde bunu ele almış ve toplumu sınıflara ayırmıştır. Toplumun üç sınıftan oluştuğunu kabul etmiştir: Birinci sınıf; toprak sahipleri, toprak mülkiyetini elinde tutar. İkinci sınıf, tarımda üretim yapan çiftçilerdir. Gerçek üretken sınıf budur. Çünkü üretim yapar, kazandıkları gelir ile hem kendi ihtiyaçlarını hem de toprak sahipleri ve üçüncü sınıf olan kısır sınıfların ihtiyaçlarını karşılarlar. Bu nedenle vergi alınacaksa tek üreten sınıf olan çiftçilerden alınmalıdır ve tek vergi sistemini benimsemişlerdir. Genel hatlarıyla kabul ettikleri ilkeleri şöyle sıralamak mümkündür (Kazgan, 1993:56-59);

- Ekonomide tek verimli sektör tarım kabul edilmekte diğer sektörle verimsiz kabul edilmektedir.
- Doğal düzeni benimsemişlerdir. Bu yüzden ekonomiye devlet dahil hiçbir şeyin müdahalesini kabul görmemişlerdir.

Fizyokratlara göre ekonomik krizin sebebi, ekonomik dengeyi bozan devlet müdahaleleridir.

1.4.3. Klasik İktisada Göre Kriz

Klasik iktisadın başlangıcı, Adam Smith'in 1776'da yayınladığı "Ulusların Zenginliği" adlı çalışması ile kabul edilmektedir. Ancak bu tarih klasiklerin ortaya çıkışı değil patlama yaptığı tarih olarak görülmektedir. Klasik iktisadın ortaya çıkmasında, fizyokratların önemli payı vardır. Fizyokratların doğal düzen fikri yerine, görünmez el fikrini benimsemişlerdir. Fizyokratların tek üretken sektör olarak tarımı görmelerini eleştirmişlerdir. Çünkü toprak doğal kaynak kabul edildiği için, üretim faktörü olarak emeği esas almışlardır. Klasikler merkantilist düşüncenin hakim olduğu devlet müdahalesi ve tek taraflı dış ticareti eleştirmişlerdir. Merkantilistler gibi değerli madenleri ülkede toplamayı, üretim olmadan hiçbir fayda sağlamayacağını kabul etmektedirler. Klasiklerin ortaya çıkmasına sebep olan başka bir neden ise 18. yy'da yaşanan sanayileşme ve teknolojik gelişmelerdir (Küçükcalay, 2008:183-195).

Klasikler "her arz kendi talebini yaratır" sloganı olan "Say Yasasını" kabul etmişlerdir. Bu yasaya dayanarak ekonomide aşırı tüketim ve işsizlik gibi iktisadi krizlerin ortaya çıkmayacağını öne sürmüşlerdir (Savaş, 2007:484).

Klasik iktisatçılar piyasa sistemini etkin, uyumlu, kendini düzenleyen bir sistem olarak kabul etmişlerdir. Bu sistem içinde rekabetçiliği ve bireysel çıkarların maksimizasyonuna önem vermişlerdir. Piyasa sisteminin kendini düzenleyen bir sistem olarak kabul eden klasik yaklaşımda piyasa düzenleme ihmal edilmiş, dengeli ve durağan büyüme kabul edilmiştir. Ancak ekonomide yine de krizlerin ortaya çıkacağına ihtimal verilmiştir. Çünkü piyasa mekanizmasının işleme sürecini kabul etmişler, piyasa mekanizmasını bozacak olan faktörler deprem, sel ve kuraklık gibi doğa olayların yanında savaşlar ve devrimler gibi dışsal olayları görmüşlerdir. Bu dışsal olaylar piyasa mekanizmasını tamamen bozmayacak, ekonomide kriz oluşturmayacak sadece küçük dalgalanmalar meydana getirecektir (Shaikh, 1978:2-3).

Klasiklerin temel varsayımlarını şöyle sıralamak mümkündür (Bilgili, 2015:35-71):

- Ekonomide tam rekabet piyasası koşulları geçerlidir. Tam rekabet piyasası koşulları şöyledir: **Atomisite koşulu**, piyasada çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması koşuludur. Yani tam rekabet piyasasında çok sayıda alıcı ve satıcının bulunması piyasa fiyatının herhangi bir üretici veya tüketici tarafından belirlenmesi mümkün değildir. **Homojenlik koşulu**, üretilen mallar arasında nitelik farkı olmamasıdır. Ürünlerin ambalajı, kalitesi, kokusu, dokusu vb. özellikleri birbirinin aynısıdır. Bu sebeple tüketiciler farklı firmalar tarafından üretilen mallar arasında seçim yaparken kayıtsızdır. **Mobilite koşulu**, piyasa üreticilerin giriş-çıkışı serbesttir. **Tam bilgi (Şeffaflık) koşulu**, piyasada yer alan üretici ve tüketici mallarla ilgili olarak tam bilgiye sahiptirler.
- Ekonomi daima tam istihdamdadır. Ekonominin tam istihdamda olması piyasada herhangi bir bozulma olduğunda esnek ücret ve fiyat mekanizması sayesinde bozulmalar kendiliğinden düzenlenecektir. Tam istihdam fikrini ilk defa klasikler ortaya atmıştır ve tam istihdamdaki bozulmaları düzenlemek için kullandıkları esnek ücret ve fiyat mekanizması görülmez el düşüncesinin temelini oluşturmaktadır.
- Say yasası geçerlidir. Say Yasası “her arz kendi talebini yaratır” şeklinde ifade edilmektedir. Bu yasaya göre piyasada üretilen her mal alıcı bulmaktadır. Burada ifade edilen Say Yasası’nda malın malla değişimidir, para sadece mallar arasındaki değişime aracılık etmektedir. Say Yasası’nı kabul etmelerinden dolayı, ekonominin sadece arz tarafından düzenlendiğini göstermektedir.
- İşsizliğin türü iradi işsizliktir. Klasikler esnek ücret ve esnek fiyat mekanizmasını benimsedikleri için piyasada işsizlik oluşmayacaktır. Çünkü işsizlik ortaya çıktığı zaman ücretler düşmeye başlayacaktır ve piyasada işsizlik ortadan kalkana kadar bu durum devam edecektir.
- Değerin kaynağını emek oluşturur. Klasik iktisatçılara göre en önemli üretim faktörü emektir. Smith’e göre bir malın gerçek fiyatı onu üretmenin zahmetidir.
- Büyümenin temel kaynağı tasarruflardır. Klasikler tasarrufların mutlaka yatırıma dönüşeceğini düşünmekte ve yatırımları büyümenin temel kaynağı olarak görmektedirler.

- Özgür birey maksimizasyonu ve uzmanlaşmanın verimliliği anlayışı benimsenmiştir. Bireyler kendi kendilerini düşündüklerinden fayda maksimizasyonu ve maliyet minimizasyonu yaparlar. Bunun sayesinde kendi faydalarını maksimum yaparken toplumun faydasını da maksimum yapmış olacaklardır. Smith'e göre iş bölümü ve uzmanlaşmanın başarılması ile birlikte verimlilikte artış meydana gelecektir.
- Klasik dikotomi anlayışı hakimdir. Klasik dikotomi anlayışına göre para yansızdır, nötr kabul edilmektedir. Yani para, reel değişkenleri etkileme gücüne sahip değildir.
- Dış ticaretin serbestliği ve devlet müdahalesinin olmaması görüşü hakimdir. Klasiklere göre dış ticaret serbest olmalıdır. Ayrıca ekonomiye devlet müdahalesi olmamalıdır. Çünkü özel kesim kendi faydasını maksimum yaparken devletin faydasını da maksimum yapacaktır. Devlet sadece, diplomasi, adalet, savunma, sağlık, bayındırlık gibi hizmetleri yerine getirmelidir.
- Tarafsız maliye anlayışı ve denk bütçe anlayışını benimsemişlerdir. Tarafsız maliye anlayışı, devletin uyguladığı politikalar ile üretici ya da tüketicilerin kararlarını etkilememesi durumudur. Denk bütçe anlayışı ise devletin bütçesinin denk ve küçük olmasını ifade etmektedir.
- Borçlanmaya sadece olağanüstü dönemlerde başvurulmalıdır. Çünkü “bugün alınan borç gelecek nesiller üzerinde ağır bir yük oluşturacaktır” fikrini benimsemişlerdir.

Klasik düşüncenin temsilcileri, temel varsayımlarını kabul etmişlerdir. Ancak kriz hakkında farklı düşüncelere sahiplerdir. Klasik düşüncenin kurucusu sayılan Adam Smith, kriz için Ulusların Zenginliği adlı kitabında “karanlık günler” ifadesini kullanmıştır. Adam Smith ekonomik büyümenin sınırlılığına emeğin üretkenliğiyle ilişkili olarak bakmaktadır. Tarım sektörünün öne çıktığı bir ekonomide doğal kaynakların sınırlı olması, emeğin verimsiz olması ve sermaye yetersizliği sorunu üretim olanaklarının kısıtlı olmasına yol açmaktadır. Üretimin bu kısır döngüsünün aşılabilmesi kriz vurgusunu oluşturmaktadır (Aytekin, 2017:3).

Adam Smith, ekonominin düzeltilmesi ve karanlık günler ifadesinden kurtulmak için bazı koşullar getirmiştir. Zenginliğin kaynağını faydalı şekilde çalıştırılan insan emeğinde görmektedir. Ancak bütün çalışan insanların iş birliği sayesinde milli gelir

artışı sağlanacağını savunmaktadır. Emegın verimliliğini artırmanın iş bölümü sayesinde olacağını ve iş bölümü sayesinde üretim artışı sağlanacağını, üretim artışı sayesinde de emegın verimliliğinin artacağını söylemektedir. Artan verim, kişilerin refah düzeyini yükseltirken ülke de zenginleşecektir. Adam Smith emegın verimliliğini arttıran bir diğer unsur olarak da sermayeyi tanımlamaktadır. Sermayeyi tanımlarken, sabit sermaye ve değişir sermaye olarak ikiye ayırmıştır. Sabit sermayenin, tarlalar, çiftlik ve topraklar, binalar gibi taşınmaz mallar ile buralarda kullanılan alet ve makinelerden oluştuğunu belirtmiştir. Değişir sermayeyi ise para, hammadde, ara malı, tüketime hazır hale gelip henüz satışa çıkmamış olan malların stoğundan oluştuğunu belirtmiştir. Sermaye artışını kişiler kendi çıkarları için çalışıp maddi durumlarını iyileştirerek gelirlerinin tamamını harcamayıp bir kısmını tasarruf ederek ve tasarruf ettikleri kısım ile gerçekleştirmektedirler (Ülgen, 2000:6-7).

Smith'in düşüncesi, bireylere rekabet ve örfi hukuk kurallarını uygun olarak kendi kişisel çıkarlarını düşünme imkânı veren bir ekonomik sistemin, kendi kendini düzenleyici ve gelişmiş bir ekonomi olacağı şeklindedir. Fiyatlar, emek ve ticaret üzerindeki sınırlamaların kaldırılması, küresel refahın düşük fiyatlar, daha yüksek ücretler ve daha iyi ürünlerle maksimize edilmesi demektir. Smith modeli "kendisini en düşük gelirli insan gruplarına doğru genişleyen evrensel zenginlik" ile sonuçlanacağını ifade etmektedir (Skousen, 2010:1-2).

Klasik iktisadın bir diğer temsilcisi olan Jean Baptiste Say, kriz olasılığını kabul etmemiştir. Say'e göre, malların para ile değil mallarla satın alındığı, herhangi bir ürün üretildiğinde başka bir ürünle değiştirildiğinde iki ürünün de alıcı bulacağını savunmaktadır. Klasikler bu durumu "her arz kendi talebi yaratır" deyiimiyle anlatmaktadır. Paranın ekonomide kıt veya eksik olması hiçbir ekonomik faaliyeti etkilememektedir (Aydın, 2012:2). Say, geçici olarak arz ve talep arasında bir dengesizlik yaşanabileceğini, bu durumun sebebinin, mallardan birinin aşırı veya eksik üretiminden kaynaklanacağını belirtmiştir. Toplam arz ve toplam talep birbirine eşit durumdadır. Çünkü toplam talep, üretilmiş malların toplamına eşittir ve genel bir ekonomik sarsıntı anlamsızdır (Güngör, 2016:7).

David Ricardo, "bir ülkede kullanılmayan bir sermaye olamaz, çünkü talebi kısıtlayan tek şey üretimdir" görüşünü benimsemiştir. Yani sermaye miktarının tamamıyla kullanılmasını sağlayacak talep var olacaktır. Ricardo, toplulaştırılmış efektif talep

karşısında aşırı üretim olabileceği düşüncesine karşı çıkmaktadır. Ricardo; tasarrufların mal taleplerinde bir azalış anlamına geldiğini ve her tasarrufun ardında aynı eşitlikte bir yatırım yapılacağı fikrini benimsemiştir. Yapılan yatırımlar ise, tasarruflar nedeniyle mal taleplerindeki kayıpları telafi edecektir (Kurz, 2017:54-55). Ricardo, yaptığı bu açıklamalar doğrultusunda say yasasını benimsemiştir. Mallar mallarla değiştirilir, her arz kendi talebini yaratır ve üretilen her mal tüketilmektedir. Çünkü üretim miktarı, satın alma gücüne sahiptir. Bu durumda krizi tesadüfi bir olay olarak görmektedir (Yılmaz vd., 2005:4).

Klasik düşünürler genel olarak say yasasını kabul etmektedirler. Ancak klasik iktisatçılardan biri olan Malthus, say yasasını kabul etmeyen tek klasik iktisatçıdır. Malthus'a göre, reel ücretler işçilerin hayatlarını idame ettirecekleri seviyenin çok üstüne çıkmamaktadır. Çünkü refah seviyesinin artması, emeklerini arz edenlerin sayısını arttıracaktır. Artan sayının azalması ise ölümle ortadan kalkacaktır. Malthus'un bu karamsar düşüncesi nüfus teorisine de yansımaktadır. Malthus'a göre nüfus geometrik diziye göre artarken gıda üretimi aynı hızla artmamaktadır. Böylece artan talep karşılanamayacak ve artan talebi kısıtlayıcı olan savaş, salgın hastalık ve yıkıcı doğa olaylarıdır. Malthus'a göre bu karamsar olaylar krizler için elverişli ortamlar yaratacaktır (Soule ve Antell, 1992:49-51).

1.4.4. Marksist İktisada Göre Kriz

Karl Marx'ın ortaya koyduğu sistemde üç temel ekonomik faktör söz konusudur: Birinci faktör, üretimi gerçekleştiren kısım, yani üreticiler ve bu üreticilerin değişimidir. İkinci faktör, ülke içindeki bütün kurumsal yapılardır. Üçüncü faktör, üreticilerin kullandıkları üretim metotlarıdır. Marx'ın ekonomik faktörler arasında en önemli gördüğü konu, faktörler arasındaki iletişim ilişkisidir. Marx'a göre üretici sınıf değiştiği zaman, üretim metotları da değişecektir. Üretici sınıfın değişmesi ekonomik yapının değişmesine neden olacaktır. Ekonomideki değişim, kaynakların yeniden dağılımına, üretim metotlarının değişimine ve kurumsal yapının değişmesine yol açacaktır. Kaynakların yeniden dağılımı, kapitalist sistemde bölüşümü, "emek değer teorisi" ile açıklanan üretim sürecinde ortaya çıkan artık değer dağılımı ile açıklanmaktadır (Turan, 2017:3-4).

Ekonomik sistemde ortaya çıkan parasal sıkıntılar, işsizliğe yol açmaktadır. İşsizliğin oluşması ve beraberinde getirdiği işçi sorunları konjonktür dalgalanmalarının şiddetini

arttıracaktır. Kapitalist sistemde ortaya çıkan ekonomik dalgalanmalar, kapitalist sistemin bozulmasına neden olacak ve Marx'a göre bu bozulmalar kapitalist sistemin yıkılmasına, sosyalist sistemin oluşumuna neden olacaktır (Bırol, 2013:5).

Ekonomide yaşanan bu değişimler ve kapitalist sistemde meydana gelen bozulmalar, krizin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Marksist iktisatta krizlerin ortaya çıkması üretimde bozulmaların bir sonucudur. Üretimdeki bozulmalar, başta işsizlik olmak üzere ekonomik göstergelerin bozulmasına sebebiyet vermektedir. Bu ekonomik bozulmalar, kapitalist sistemde krizin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

1.4.5. Keynesyen İktisada Göre Kriz

1929 Büyük Dünya Buhranı kapitalizm tarihinin karşılaştığı en büyük krizdir. Milyonlarca insan işsiz kalmış, ülkelerin gelirleri düşmüş, ekonomileri küçülmüş ve karşılıklı ticaret büyük aksaklıklara uğramıştır. Birçok ülke altın ve döviz rezervlerini koruyabilmek için ithalat kısıtlamalarına ve paralarını devalüe etme yoluna gitmişlerdir. Bazı ülkelerin uluslararası ticareti daralmış ve ülkelerin yaşam standardı düşmüştür (Eğilmez, 2008:60).

1929 krizi, klasik ekole ve tam istihdam düşüncesine olan güveni sarsmıştır. İkinci dünya savaşından sonra John Maynard Keynes'in ortaya koyduğu düşünce 1929 krizine cevap olmuştur. 1936 yılında yayınlanan "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı kitabı Keynes'in ekonomiye Klasiklerden farklı baktığını ortaya koymuştur. Keynes, ekonominin kendiliğinden tam istihdam seviyesine ulaşamayacağını savunmuştur. Keynes'e göre tam istihdam seviyesi, fiili ve toplam talebe bağlıdır. Ücretler düşüp işsizlik artacak olursa toplam talepte düşme söz konusu olacaktır. Talep düşüp yatırımcılar da yatırım yapmaktan vazgeçince, bu durum ücretleri daha da düşürmektedir. Böylece işsiz sayısı daha da artacaktır. Keynes ekonomik karar verme sisteminin sadece hesap işi olmadığını, olaylarla şartlanan, belirsiz, şarta bağlı ve dürtüsel olduğunu şöyle belirtmiştir: "Eğer kapitalizmin hayvani ruhu karartılacak ve spontane iyimserlik sarsılacak olursa, dayanabileceğimiz matematiksel bir beklentiden başka bir şey kalmaz ki, teşebbüsler zayıflar ve ölür." Keynes bu görüşüyle ekonomik mekanizmanın akılla yöneltildiği kadar duygularla da yöneltildiğini fark etmiştir (Fırat ve Kurtoğlu, 2014:3).

Keynesyen iktisadin temel varsayımlarını şöyle sıralamak mümkündür (Bilgili, 2015:120-167):

- Keynes'e göre, klasiklerin ileri sürdüğü gibi ekonomi tam istihdam da değildir. Tam istihdam rastlantı sonucu ulaşılan bir dengedir. Tam istihdamda bir sapma olursa, örneğin işsizliğin olması durumunda, ücretler ve fiyatlar olmadığı için ekonomi yine tam istihdam seviyesine dönmeyecektir. Yeni denge, eksik istihdam seviyesinde gerçekleşecektir. Tam istihdam durumu genel denge durumu değildir, özel denge durumudur. Ekonomi genel olarak eksik istihdam seviyesinde genel dengeye ulaşmaktadır.
- Keynesyen iktisat, ekonomiye talep yönünden bakmaktadır. Bu durum Keynesyen iktisadın ortaya çıktığı dönemin koşullarına da bağlıdır. 1929 Krizinin nedenlerinde bir arz problemi söz konusu değildir. Üretilen malların satılmaması, yani efektif talep söz konusu olduğu için, Keynesyen iktisat politika önermelerini talebe göre yapmıştır. Bu çerçevede Keynesyen iktisada göre ekonomide enflasyonist bir durum varsa toplam talebi daraltıcı, deflasyonist bir durum varsa toplam talebi genişletici politikaların uygulanması gerekmektedir. Görüldüğü gibi Keynesyen iktisat ekonominin talep yönüne bakmaktadır ve bu yüzden talep yanlı iktisattır.
- Keynesyen iktisatçılar Say Yasası'nı kabul etmemektedirler. Say Yasası'nın kabul ettiği gibi "her arz kendi talebini değil", "her talep kendi arzını doğuracaktır." Keynes'e göre, üreticiler üretimlerini talep tahminlerini dikkate alarak yaparlar. Bu yüzden her arz kendi talebini değil, her talep kendi arzını oluşturmaktadır.
- İşsizliğin türü gayri iradi işsizliktir. Klasiklerin kabul ettiği gibi ücret ve fiyatlar esnek değildir. Keynesyen iktisada göre ücret ve fiyatlar rijittir (katı). İşsizlik ortaya çıktığı zaman klasiklerin kabul ettiği gibi, bütün işsizler iş bulana kadar ücretler düşmeyecektir. Çünkü ücretlerin düşmesini engelleyen sendikalar, asgari ücret yasaları, vb. kurumsal düzenlemeler söz konusudur.
- Keynesyen iktisada göre ekonomik istikrarsızlığın nedeni toplam talepteki dalgalanmalardır. Toplam talebin doğru tespit edilmesi ile ekonomik istikrara ulaşılabilir.
- Keynesyen iktisada göre büyümenin kaynağı, klasiklerin kabul ettiği gibi tasarruflar değil harcamalardır. Tasarruflar artarsa harcamalar azalacağı için gelirde azalma meydana gelecektir. Ters durumda ise tasarruflar azalırsa

harcamalar artacaktır. Harcamalar artarsa çarpan sayesinde gelirden artış meydana gelecektir.

- Keynesyen iktisada göre, para Klasiklerin ileri sürdüğü gibi yansız değildir. Çünkü para yalnızca işlem amaçlı değil, ihtiyat ve spekülasyon güdüsüyle de talep edilmektedir.
- Keynesyen iktisatçılar borçlanmayı olağan bir durum olarak görmektedirler. Ekonomik bir dengesizlik olduğu zaman borçlanma yoluna gidilmesi gerektiğini ve bu borçlanma sayesinde ekonominin canlılık kazanacağını öne sürmektedirler.
- Keynesyen iktisada göre devletin ekonomiye müdahale etmesi gerekmektedir. Bu yüzden devlete dört önemli görev yüklenmiştir: a) Harcanmayan geliri harcama görevi b) Ekonomiyi likidite tuzağından kurtarma c) Etkin politika seçme. d) Ekonomik büyümeyi sağlamak.

Keynesyen iktisatta amaç, devletin ekonomiye aktif müdahaleleriyle ekonomide tam istihdamın sağlanmasıdır. Keynes'in talep yönlü yönetiminin amacı, daha adil ve eşitlikçi bir toplum oluşturmaktır. Bu amacı sağlamak için devlet müdahalesine gereksinim duyulmaktadır. Keynes'in talep yönlü yönetimi, yüksek bir büyüme sağlamış, istihdamın artmasına yol açmış, ücret ve çalışma koşullarını iyileştirmiştir (Bayraktar, 2012:13).

Keynes'e göre krizler, dışsal şoklarla değil içsel nedenlerle açıklanmaktadır. Keynes krizi açıklarken iki nedene bağlamıştır. Birincisi sermayenin marjinal etkinliğinin çöküşü, ikincisi ise efektif talep yetersizliğidir. Keynes'e göre milli gelir ve istihdam düzeyi mevcut efektif talep miktarına bağlıdır. Tüketim düzeyindeki bir düşmeyi yatırım miktarındaki bir artış kapatmıyorsa, ekonomide daralma ortaya çıkar, toplam talep yükselirse milli gelir ve istihdam düzeyi yükselecektir. Kriz, yükseliş döneminde ani ve şiddetli olarak düşüşe geçiştir. Gelecekle ilgili tahminler ani ve şiddetli değişme ve sermayenin çokluğu sermayenin marjinal etkinliğini düşürürken diğer yandan likitide tercihini yükselterek faiz oranlarının artmasına neden olacaktır. Bu nedenle yatırımlar üzerindeki olumsuz faktörleri çoğaltır ve kriz derinleşir. Keynes bu derinleşmeyi likitide tercihi ve tasarruf yatırım uyumsuzluğu ile açıklamaktadır. Bunlar var ise yapılan faiz indirimlerinin mümkün olmadığını ve esnek ücret görüşünü de kabul etmemektedir. Keynes'de kriz dışsal şoklardan değil, içsel nedenlerden oluştuğundan ekonomiye

müdahale söz konusudur. Devlet başta işsizlik olmak üzere konjonktür dalgalanmalarına karşı ekonomik politikalar uygulamalıdır. Sorunlar izlenmeli, belirlenmeli ve gerekli politikalar uygulanarak giderilmelidir. Aksi takdirde kuralların ve müdahalelerin olmadığı bir ekonomide var olan refah ani bir şekilde krize dönüşebilir. Keynes'e göre ekonomiye müdahale için dolaylı olan para politikası tam istihdama ulaşmak için yetersizdir, devlet daha dolaysız olan maliye politikası ile ekonomiye müdahale etmelidir. Efektif talebi yükseltmek için devletin yatırımların sosyalleşmesi yoluyla yapacağı müdahale tedrici olursa toplumsal geleneklerle çatışmaz, bireyciliğe de karşı değildir. Devletin görevlerini genişletmesi, bireyciliğe karşı olmakla suçlansa da var olan ekonomik yapının yıkılmasını önlemek ve bireysel girişimin başarılı olabilmesi için bu kaçınılmazdır. Keynes iktisat politikaları konusunda hem maliye hem de para politikalarının etkili olabileceğini düşünmektedir (Küçükaksoy ve Ercan, 2015:4-5).

1.4.6. Post Keynesyen İktisada Göre Kriz

Post Keynesyen iktisadın temelini Keynes'in çalışmaları ve 1936 yılında yayımladığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı kitabı oluşturmaktadır. Post Keynesyen ekonominin temel amacı, Keynes tarafından oluşturulan ekonomik modelin geliştirilmesi ve Keynesyen devriminin tamamlanmasıdır. Post Keynesyenler bu amacı gerçekleştirmek için ekonominin gerçek sorunlarıyla ilgilenmektedirler. Başka bir ifadeyle, Post Keynesyen ekonominin en önemli özelliği gerçekliktir (Esen ve Kostakoğlu, 2016:2).

Post Keynesyen iktisat okulunda piyasa başarısızlıkları geleceğin tahmin edilmemesinden yani temel belirsizlik yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Post Keynesyen iktisada göre, bireyler veya girişimciler piyasada bilgi alma kapasitesine göre ekonomik kararlar alabilmektedirler. Piyasalardaki düzensizlik ve bilgi eksiliği, piyasalardaki belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Bu belirsizlik ise krizlerin oluşmasında temel faktördür (Doruk, 2019:3).

Post Keynesyen iktisadın temel varsayımlarını şöyle sıralamak mümkündür (Bilgili, 2015:309-312):

- Post Keynesyen iktisada göre ekonomik büyümenin ve gelir dağılımının temel belirleyicisi yatırımlardır. Yatırımlarda meydana gelen değişimler nedeniyle

gelir etkisinin, nispi fiyatlardaki değişmelerden kaynaklanan ikame etkisinden daha önemli olduğu ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle hem toplam talep hem de sektörel talepteki değişmeler, nispi fiyatlarındaki değişmelerden daha çok, gelirdeki değişmelere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

- Yatırımların kaynağını tasarruflar değil karlar oluşturmaktadır.
- Belirsizlik kavramının ekonomik analizlere dahil edilmesi gerekmektedir. Çünkü beklentiler belirsizlik koşullarında dalgalanmaktadır. Bu dalgalanmalar ise gelir ve istihdam düzeyinin dalgalanmasına yol açmaktadır.
- Enflasyonun temel nedeni para arzı artışları değil, gelir bölüşümü mücadelesinden kaynaklanmaktadır.

Post Keynesyen iktisada göre, ekonomik dalgalanmalar yatırım ve piyasa üzerinde etkili olduğundan, tam istihdama gelmeden, finansal kaynaklar üretimden spekülasyona doğru bir hareket izlediği takdirde krizlerden kolaylıkla çıkılabilecektir. Ekonomide uzun süre büyüme sağlanması için sermaye donanımı, reel ücret oranları, iş gücü ve teknolojik gelişme düzeyinin artan oranda yüksek olmasının sağlanmasıdır. Hükümetin ekonomiye müdahalesini savunan Post Keynesyen iktisat, finans sektöründe büyük şirketlerin gücünü azaltarak, gelir dağılımında adil olunmasını sağlamak için kamu politikalarının aktif şekilde kullanılmasını savunmaktadır (Tiftik, 2014:39).

1.4.7. Yeni Keynesyen İktisada Göre Kriz

Yeni Keynesyen adı, ortak amaçları 1970’lerde önemini kaybeden Keynesyen iktisada yeniden önem kazandırmak için ve bu amaçla Yeni Klasik iktisatçılar tarafından yönetilen eleştirilere karşı cevaplar sağlayacak şekilde yeniden Keynesyen iktisadı düzenlemeye çalışan aynı düşünceye sahip bir grup iktisatçıyı nitelemektedir. Yeni Keynesyenler ve Eski Keynesyenler arasındaki farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar olmasına rağmen Greenwald ve Stiglitz’e göre bütün Keynesyen iktisatçılar şu üç varsayımı benimsemişlerdir (Büyükakın, 2007:5):

1. Bazı dönemlerde, cari ücret düzeyinde iş bulamayanların oluşturduğu işsizlik olgusu ortaya çıkar.
2. Toplam ekonomik faaliyet düzeyinde belirgin dalgalanmalar olur.
3. Para, çoğu zaman önemlidir; fakat para politikası bazı dönemlerde etkili araç olamayabilir.

Bu varsayımlar doğrultusunda bütün Keynesyen iktisatçılar ekonomiye müdahale edilmesi görüşünü benimsemişlerdir. Yeni Keynesyen iktisatçılar temel Keynesyen ilkelere bağlı kalmışlardır. Fakat Yeni Keynesyenler, makro teoriye mikro temeller sağlamaya yönelik çalışmalar yapmışlardır (Büyükakın, 2007:5-6).

Yeni Keynesyen iktisadın temel varsayımlarını şöyle sıralamak mümkündür (Yıldırım, vd., 2010:2-4):

- Ekonomide gayri iradi işsizlik söz konusudur.
- Toplam talep şokları ekonomideki çıktı miktarını azaltabilmektedir. Çünkü toplam talep şoklarına öncelikli olarak ücretler ve fiyatlar değil çıktı ve istihdam tepki gösterir.
- Enflasyon ekonomideki dengesizliğin sürekli olmasına yol açmaktadır.
- Koordinasyon yetersizliği ve menü maliyetlerinden dolayı fiyatların, işgücü verimliliğinden dolayı da ücretlerin katı olduğunu kabul etmektedirler.
- Fiyat ve ücretlerin katı olduğunu kabul ederek mal ve emek piyasalarında bozulan dengenin kolaylıkla kurulamayacağını öne sürerler.

Yeni Keynesyen iktisatçılara göre, ekonomide daralmalar olduğu zaman esnek ücret ve fiyat, daralmaları daha da kötü bir hale getirecektir. Oysa kabul ettikleri katı ücret ve fiyat esnekliği ekonomideki daralmaları engelleyerek ekonominin düzelmesini sağlayacaktır. Ayrıca daralmaları aktif para ve maliye politikaları ile iyileştirmek olası bir durumdur (Bilir, 2017:6-19).

1.4.8. Arz Yanlı İktisada Göre Kriz

Arz yanlı iktisat, talep yönlü iktisada tepki olarak ortaya çıkmıştır. Arz yanlı iktisat, talep yönlü iktisadın aksine bütün ekonomik sorunların arz kaynaklı olduğunu kabul etmektedir. Keynesyen iktisatçıların savunduğu, ekonomik sıkıntıların temelinde efektif talep yetersizliğinin olduğu görüşünü benimsememişler ve ekonomik sıkıntıların üretimin talebi karşılayamamasından kaynaklandığını öne sürmüşlerdir. Arz yanlı iktisat, Klasik iktisadın Say Yasası'nı kabul etmiştir. 1970'li yıllardaki ekonomik sorunların, toplam arz yerine toplam talebi kabul eden talep yönlü iktisat politikasından kaynaklandığını kabul etmektedirler. Arz yönlü iktisatçılar sorunu belirledikten sonra çözüm önerisi olarak üretimi teşvik edici politikalar gerektiğini öne sürmüşlerdir.

1980’li yılların başlarında çözüm önerisini açıklayan Arthur Laffer ve diğer iktisatçılar Arz Yanlı İktisadın önem kazanmasına katkı sağlamışlardır (Aktan, 2009:5).

Arz yanlı iktisadın temel varsayımlarını şöyle sıralamak mümkündür (Bilgili, 2015:312-323):

- Enflasyonu, para arzı artışının reel üretim artışından daha fazla artmasından kaynaklandığını kabul etmektedirler. Arz yanlı iktisada göre para arzı artışı gerçekleşirken, buna uygun vergi politikası uygulanırsa enflasyon düşük bir seviyede ilerleyecektir.
- Vergi politikaları ile yatırım ve tasarruflar kontrol altına alınmalıdır. Vergi teşvikleri yatırım ve tasarrufları olumlu yönde etkilemektedir.
- Vergi oranlarını düşürerek ekonominin arz cephesini hareketlendirmeyi hedeflemişlerdir. Uygulanan vergi indirimlerinin toplam arzı ve vergi gelirlerini artıracığını savunmuşlardır.

Arz yanlı iktisatçılar toplam talebin etkilenmesi açısından maliye politikasını uygulamayı savunmuşlardır. Arz yanlı iktisat devlet harcamalarını ekonomik sorunları çözmede güvenilir bulmamaktadır. İktisat politikasının kısa vadede istikrar sağlamak gibi amaçları yerine, daha anlamlı ve ulaşılması mümkün amaçları benimsemesi gerektiğini savunmuştur. Bu bakımdan uygulanan politikaların amacının, piyasa etkinliğini artıracak önlemler almak ve ekonominin ulaşması gereken büyüme seviyesine ulaşmak olduğunu vurgulamışlardır. Arz yanlı iktisatçılar uygulanması gereken politikanın, vergi politikaları ve enflasyona karşı üretilen çözüm politikaları olduğunu ileri sürmüşlerdir (Doğan, 2006:4).

1.4.9. Monetarist İktisada Göre Kriz

1976 yılında Milton Friedman tarafından yayınlanan “Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar” adlı kitabında monetaristlerin teorik esaslarını ortaya koymuştur. Monetaristler enflasyon sorunu üzerinde durmuşlar ve enflasyonun nedenini para arzının gereksizce ve aşırı ölçüde artırılmasında görmüşlerdir. Enflasyon oranındaki artışa çözüm olarak para arzını bir kurala bağlı olarak her yıl sabit oranda arttırılması önerilmektedir. Milton Friedman, yazdığı ünlü “Kapitalizm ve Özgürlük” adlı kitabında şöyle yazmaktadır: “Benim şu anki tercihim, parasal otoritenin para stokunu belirlenen bir oranda arttırmasına izin veren bir yasal düzenlemenin yapılmasından yanadır. Para

stokunun yıllık artış oranı yüzde 3 ila yüzde 5 arasında bir oran olabilir... Önemle belirtmeliyim ki, bu önerim, paranın yönetiminde her zaman ve sonsuza dek geçerli olacak bir kural olarak görülmemelidir. Bizim şuan para konusundaki bilgilerimize göre en uygun kuralın bu olduğunu düşünüyorum. Para konusunda daha fazla bilgi sahibi olduğumuz takdirde, daha iyi kuralları da bulmamız mümkün olacaktır.” Ekonomik sorunların nedenlerinin de aslında parasal kökenli olduğunu kabul etmişlerdir. Bu nedenle para politikasını ekonomik sorunlara karşı diğer iktisat politikalarından daha etkili olduğu görüşünü taşımaktadırlar (Aktan, 2010:2 Aktan, 2019:57).

Monetaristlerin temel varsayımlarını şöyle sıralayabiliriz (Küçükkalay, 2008:371-381):

- Ekonomideki en önemli ekonomik faktör, para miktarıdır.
- Monetaristlere göre, enflasyon her zaman ve her yerde parasal bir olgudur. Dolayısıyla enflasyonun temel nedeni para arzındaki artışlardır.
- Kamu harcamaların nasıl finanse edildiği, kamu harcamalarının enflasyonist olup olmadığını belirlemektedir.
- Ekonomideki istikrarsızlığın nedeni yanlış uygulanan para politikalarıdır.

Monetarist iktisatçıların hipotezleri deneysel bulgulara dayanmaktadır. Friedman ve Schwartz, ABD’deki parasal değişimlerin etkilerine ilişkin yaptıkları çalışmada para miktarı artış oranı ile reel ekonomik büyüme oranı arasında paralellik bulunduğu ve bu etkinin belirli bir zamandan sonra ortaya çıkacağı sonucuna ulaşmıştır. Monetaristler, ekonomideki belirsizliği gidermekte ve ekonomide istikrarlı büyümeyi sağlamak için para arzının gerektiği zamanda ve yeterince artırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Uygulanan politikanın önceden bilinmesinin politikanın etkisine ve piyasanın düzgün işlemesine neden olacağını kabul etmektedirler (Cengiz, 2008:10).

1.4.10. Yeni Klasik İktisada Göre Kriz

Yeni Klasik İktisat, 1970’li yıllarda Keynesyen ve Monetarist iktisatçılara karşı ortaya çıkmıştır. Yeni Klasiklerde rasyonel beklentiler önemli bir yere sahip olduğu için bu yaklaşıma “Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı” da denilmektedir. Teori Jhon Muth’un çalışmalarıyla başlamış ve geliştirilmiştir. Jhon Muth’un mikro iktisat alanındaki düşüncelerini Robert Lucas, Robert Barro, Thomas Sargent ve Neil Wallace gibi makro iktisatçılar iktisat alanına yansıtmışlardır. Yeni Klasiklere göre, güncel bilgileri kullanarak geleceğe dair tahminde bulunabilmek olanaklıdır. Bireylerin para arzı, fiyat

seviyesi ve gelir gibi ekonomik verileri tahmin edebilmesi, kullanılabilir ekonomik verilerin akıllıca ve mantıklı bir inceleme sonucuyla mümkün olacaktır. Daha da önemlisi bireyler sürekli aynı hatayı yapmayacaklardır (Bal, 2019:10).

Yeni klasiklerin temel varsayımlarını şöyle sıralamak mümkündür (Bilgili, 2015:249-271):

- Ekonomik birey, rasyonel beklentilere sahiptir. Rasyonel olan birey ekonomideki değişmelerin gelecekteki yaratacağı etkiyi tahmin edebilmektedir.
- “En iyi politika politikasızlıktır” düşüncesine sahiptirler. Bu yüzden devletin ekonomiyi müdahalesine karşı çıkmaktadırlar.
- Parasal değişmeler kısa ve uzun dönemde reel değişkenleri etkileme gücüne sahip değildir. Dolayısıyla para ve maliye politikaları ile ekonomide istenen sonuca ulaşamaz.
- Bütçe, denk ve küçük olmalıdır. Ekonomide piyasa mekanizmasına bakılmalıdır.
- Ekonomide uygulanan politikaların ilan edilmemesini şok politikalar olarak adlandırmışlardır. Şok politikalar kısa dönemde etkili olabilir, bununla birlikte bireyler rasyonel olduğu için uzun dönemde bir etkiye sahip değildir.

Yeni Klasiklerin rasyonel birey anlayışı hem temel varsayımlarının temelini oluşturmakta hem de ortaya koydukları önerilerin temelini oluşturmaktadır. Yeni Klasiklere göre uygulanacak olan politikalar, aktif politikalar değil istikrarlı politikalar olmalıdır. Devlet politika ve diğer ekonomik düzenlemeleri belirlemeli ve ekonomik bireyler kendileri için hangi olanakların açık olduğunu bilip ona göre rasyonel bir karar almalıdır (Tunçsiper, 2000:5; Karaçor, 1999:6).

Farklı bir nedene bağlı olarak ortaya çıkan krizler dünya ekonomisinde dönem dönem yaşanmıştır. Yaşanan farklılıklar iktisadi ekollerin kriz hakkındaki görüşlerinde de farklılıklar yaşanmasına neden olmuştur.

Merkantilizme göre krizin temel sebebi, ülkelerin zenginliklerini azaltan para, maden ve ürün akımına dayanmaktadır. Fizyokratlar ve klasikler, kamu müdahaleleri sonucu krizin ortaya çıktığını savunmuşlardır. Marksist İktisat, kapitalizmin kendi işleyişi içerisinde kriz üretecek bir dinamiğe sahip olduğunu savunmaktadır. Keynesyen yaklaşım, efektif talep yetersizliğinden dolayı meydana geleceğini belirtirken; Post-Keynesyen İktisat ise risk ve belirsizliğin krizi oluşturduğu fikrini benimsemiştir.

Ahlaki tehlike ve asimetrik bilgi kavramları üzerinden krizin oluşumunu savunan Yeni Keynesyen İktisada karşı Arz Yanlı İktisat, devletin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkinliğini ve üretim yetersizliğini ön plana çıkarmıştır. Monetaristlere göre, ekonomik büyüme hızından daha yüksek oranlarda gerçekleşen para arzı artışları ve fiyat istikrarsızlığına neden olan ekonomik sorunlar krize elverişli bir zemin hazırlamaktadır.

1.5. EKONOMİK KRİZLERİN ÖNCÜ GÖSTERGELERİ

Ekonomik kriz, her ekonomi için her an yaşanması olası bir durumdur. Ekonomik krizler sıklıkla yaşanmakta ve her kriz arkasında ekonomik yıkıntılar bırakmaktadır. Ekonomik krizin yıkıcı etkisini ortadan kaldırmak hatta krizin önüne geçebilmek için bazı ekonomik göstergelerin bilinmesi, takip edilmesi gerekmektedir (Duman, 2019:10). Ekonomik krizin öncü göstergelerini şöyle sıralamak mümkündür (Duman, 2019:7, Alpdoğan, 2020:15, Ayla, 2019:14):

- Ekonomik büyüme
- Ödemeler dengesi
- Dış ticaret
- Kapasite kullanımı
- Enflasyon
- Dış borç
- Bütçe dengesi
- Para arzı
- Döviz kuru
- İşsizlik
- Kurulan ve kapanan firma sayıları
- Kamu yatırımları
- Yatırım teşvikleri

İKİNCİ BÖLÜM

GELİR GRUPLARININ TANIMLANMASI VE ORTA GELİR TUZAĞI

Bu bölümde, gelir gruplarının tanımlanması ve orta gelir tuzağı kavramı açıklanmıştır. Ayrıca orta gelir tuzağı kısır döngüsünü etkileyen faktörler ve orta gelir tuzağı kısır döngüsünden çıkış yolları ele alınmıştır.

2.1. GELİR GRUPLARININ TANIMLANMASI

Ülkelerin ekonomik büyüme hızlarında ve milli gelir seviyesindeki artışlarında farklılıklar bulunmakta ve aynı dönemde farklı sonuçlar yaşanmaktadır. Ülkelerin sahip oldukları teknoloji, vasıflı beşeri sermaye, ulusal tasarruflar, doğal kaynaklar ile siyasi ve ekonomik istikrar bu farklılıkların nedenlerini oluşturmaktadır (Yıldız, 2015:2).

Ülkeler kalkınmalarının ilk aşamasında tarım sektörüne ağırlık vermektedirler. Kalkınmanın ilk aşamasında verimsiz olan tarım sektörü, üretimde ve istihdamda büyük bir paya sahiptir. Tarım sektörünün gelişmesi ile sermaye birikimi sağlanmaktadır. Daha sonra tarımda kullanılan emek ve artan sermaye, sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişmesiyle bu sektörlerle aktarılmaktadır. Sanayi sektörünün gelişmesi tarımda kullanılan kaynakların verimliliğinin artmasına yol açmaktadır. Verimliliğin artması milli geliri arttırarak kişi başına düşen milli geliri arttıracaktır. Ekonomik kalkınmada işleyen bu süreçte, ülkelerin büyüme hızları ve milli gelirleri farklı seviyelerde gerçekleşmektedir. Milli gelirlerinin farklı gerçekleşmesi ve ülkeleri sınıflandırmak için gelir grupları sınıflandırması yapılmaktadır (Felipe vd., 2012:6).

Gelir grupları sınıflandırılırken Dünya Bankasının verilerinden faydalanılmaktadır. Dünya Bankası, Atlas yöntemini kullanarak yerel para biriminden dönüştürülen ABD doları olarak kişi başına düşen gayri safi milli hasılayı (GSMH) ölçmekte ve elde edilen bilgiler doğrultusunda sınıflandırmayı yapmaktadır. Dünya Bankası ülkeleri üç gelir grubuna ayırmıştır: düşük gelirli ülkeler, orta gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkeler. Orta gelirli ülkeleri ise alt-orta gelirli ülke ve üst-orta gelirli ülkeler şeklinde sınıflandırılmıştır (The World Bank, 2020).

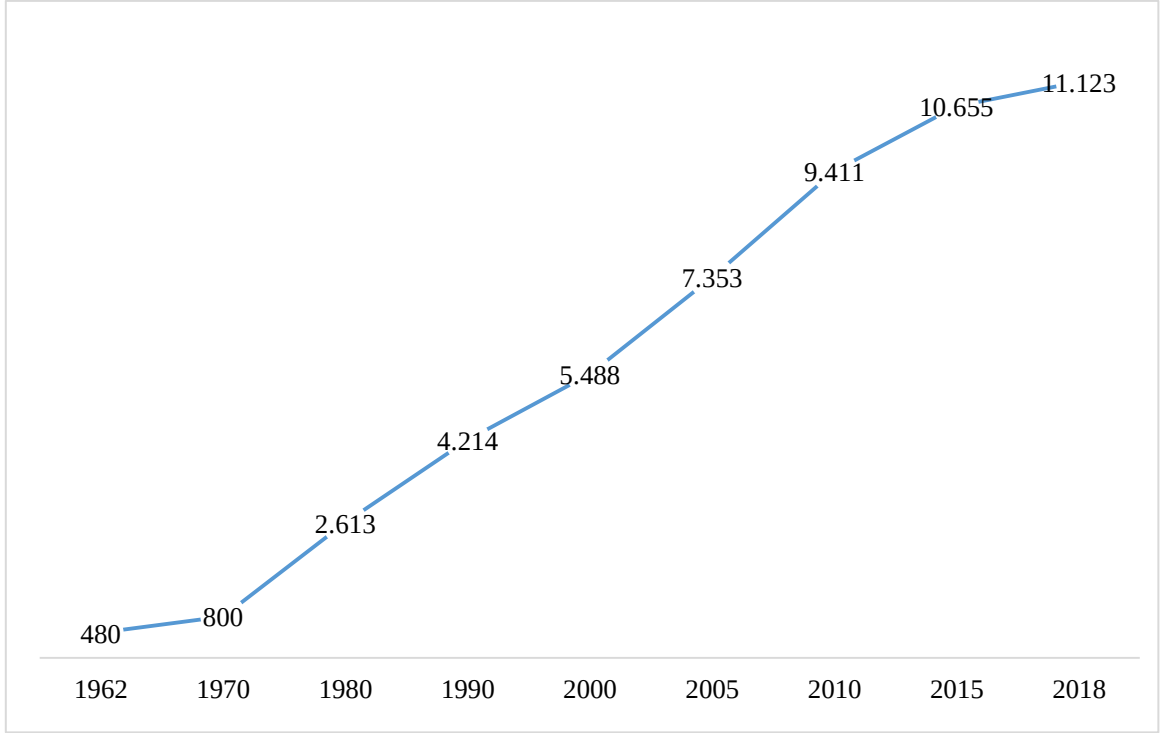
2018 yılı için Dünya Bankası ülkeleri sınıflandırırken kişi başına düşen GSMH'yi şöyle hesaplamıştır:

Tablo 2.1. Dünya Bankası Kişi Başına Düşen GSMH Göre Ülkelerin Sınıflandırılması
(The World Bank, 2020)

Ülkeler	Kişi Başına Düşen GSMH
Düşük Gelirli Ülkeler	1.025 \$ veya daha az
Orta Gelirli Ülkeler	1.026 \$ ile 12.375 \$ arası
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	1.026 \$ ile 3.995 \$ arası
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	3.996 \$ ile 12.375 \$ arası
Yüksek Gelirli Ülkeler	12.376 \$ veya daha fazla

Dünya bankasının Atlas metoduna göre yaptığı sınıflandırmada 2020 mali yılı için son olarak 2018’de yaptığı sınıflandırmaya göre; dünyadaki 218 ülkeden 31’i düşük gelirli ülkeler grubunda yer almaktadır. 107 ülke ise orta gelirli ülkeler grubunda değerlendirilmektedir. Bu 107 ülkeden 47’si alt-orta gelirli ülkeler grubunda, 60’ı ise üst-orta gelirli ülkeler grubunda gösterilmektedir. Bu sınıflandırmaya göre, 80 ülkenin de yüksek gelirli ülkeler grubunda yer aldığı görülmektedir. Türkiye ise üst-orta gelirli ülkeler grubuna dahil edilmiştir (The World Bank, 2020).

Yapılan bu sınıflandırma, ülkelerin refah seviyesi hakkında kesin bilgi vermemektedir. Çünkü ülkelerin refah seviyelerini değerlendirmek için tek bir ekonomik gösterge reel olarak doğru bir bilgi sunmamaktadır. Dünya Bankasının yaptığı hesaplamalara göre kişi başına düşen GSMH’nin dünya ortalaması şöyledir:

Grafik 2.1. Kişi Başına Düşen GSMH'nin Yıllara Göre Dünya Ortalaması (\$) (The World Bank, 2020)

Grafik 2.1. yardımıyla görülmektedir ki, Dünya Bankasının Atlas metoduyla hazırladığı kişi başına düşen GSMH'nin dünya ortalaması sürekli bir artış içerisindedir.

2.1.1. Düşük Gelirli Ülkeler

Dünya bankasının 2018 yılında yaptığı sınıflandırmaya göre düşük gelirli ülkeler kişi başına düşen geliri 1.025 \$ veya daha az gelire sahip olan ülkelerdir. Bu ülkeler, dünya üzerinde geri kalmış ve birçok ekonomik sıkıntıları olan ülkelerdir. Ülkelerin kalkınması ve bireylerin daha iyi bir yaşam sürmesi için kişi başına düşen geliri arttırmak temel görevleridir.

Düşük gelirli ülkelerin ekonomik sıkıntılarının yanında sosyal, demografik, siyasal ve yönetim sıkıntıları mevcuttur. Düşük gelirli ülkelerin özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür (Armağan, 1-7):

- Kişi başına düşen gelir düşüktür. Düşük gelirli ülkelerde GSMH'nin düşük olması kişi başına düşen gelirin düşük olmasına neden olmaktadır. Gelir grupları sınıflandırılırken temel alınan bu gösterge ülkelerin dünya üzerindeki konumunu belirlemektedir.

- Gelir dağılımının dengesiz olması, bireyler arasında sermaye dağılımını olumsuz etkilemektedir. Sermaye dağılımının dengesizliği ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır.
- Düşük gelirli ülkelerde tüketim harcamalarının milli gelir içindeki payı oldukça yüksektir. Kişilerin gelirlerinin az olması yaptığı harcamaların büyük bir kısmının temel ihtiyaçlarını karşılamakta kullanılmasına yol açmaktadır.
- Bireylerin gelirlerinin düşük olması ve gelir dağılımındaki dengesizlik bireylerin tasarruflarının ve yatırımlarının yetersiz olmasına yol açmaktadır.
- İşsizlik ve enflasyon oranı yüksektir. Bu durum düşük gelirli ülkelerin karşılaştığı önemli sıkıntılardandır.
- Düşük gelirli ülkelerde öncü sektör tarımdır. Tarım sektörü istihdamın büyük kısmını karşılamasına rağmen teknoloji düzeyinin düşük olması, düşük tasarruf ve yatırım, tarım sektörünün düşük verimliliğe sahip olmasına yol açmaktadır.
- Hızlı nüfus artışı, sağlık koşullarının yetersiz olması, sağlıksız beslenme ve kentleşme düşük gelirli ülkelerinin demografik özelliklerinin de olumsuzluğunu belirlemektedir.
- Düşük gelirli ülkelerde, eğitim düzeyi düşük, kadın sosyal hayatta ikinci plana atılmış ve çocuk işçilerinin sayısı oldukça fazladır.

2.1.2. Orta Gelirli Ülkeler

Dünya bankasının 2018 yılında yaptığı sınıflandırmaya göre orta gelirli ülkelerde kişi başına düşen GSMH 1.026 \$ ve 12.375 \$ arasındadır. Bu ülkeler yüksek gelirli ülkeler grubuna girmede ilerleme kaydetmiş ülkelerdir. Orta gelirli ülkelerin temel amacı, üretimde verimliliği arttırmak ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamaktır.

Orta gelirli ülkelerin özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür (Erer, 2018:14-15):

- Kişi başına düşen GSMH orta seviyededir.
- Nüfusu ve nüfus artış hızı yüksek seviyededir. Yüksek gelirli ülkelere göre nüfus artış hızı fazladır.
- Nüfus sürekli artış içinde olduğu için bağımlı nüfus oranı fazladır.
- İşsizlik oranı yüksektir.
- Gelir dağılımında farklılıklar mevcuttur. Bu nedenle insanların bir kısmı ülkede meydana gelen kalkınmanın faydalarından yeterince faydalanmamaktadır.

- Ekonomide tarım sektörünün payı yüksektir. Tarım sektörü önemli bir paya sahip olmasına rağmen, tarımda düşük verimliliğe sahiptir.
- Tasarruflar ve yatırımlar düşük seviyededir. Ülke gelirinin düşük olması tasarruf ve yatırımların düşük olmasına yol açmaktadır. Tasarrufların ve yatırımların düşük olması ise sermayeye piyasasının gelişmemesine neden olmaktadır. Bu süreç, etki tepki ilişkisi içerisinde ekonominin kısır döngüye girmesine neden olmaktadır.

2.1.3 Yüksek Gelirli Ülkeler

Dünya bankasının 2018 yılında yaptığı sınıflandırmaya göre yüksek gelirli ülkeler, kişi başına düşen gelirin 12.376 \$ olduğu ve daha fazla gelire sahip olan ülkelerdir. Yüksek gelirli ülkeler, büyüme ve kalkınma evresini tamamlayıp sürdürülebilir büyümeyi arttırarak büyümeyi devam ettirmeyi amaçlamaktadırlar.

Yüksek gelirli ülkelerin özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür (Erer, 2018:16-17):

- Kişi başına düşen geliri yüksek, yaşam standartları ve refah seviyesi yüksektir.
- Nüfus artış hızı düşük seviyededir.
- Sanayi ve hizmet sektörü gelişmiştir. Nüfusun büyük bir kısmı sanayi ve hizmet sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektöründe nüfusun az bir kısmı çalışmasına rağmen tarımsal üretim fazladır.
- Ülkenin ekonomik göstergeleriyle birlikte eğitim, sağlık ve altyapı gibi göstergeleri de yüksek seviyededir.
- Ortalama yaşam süresi ve çalışan nüfus oranı yüksektir.

2.2. GELİR TUZAĞI

Geleneksel olarak “Tuzak” (Trap) kavramı, ekonomik faktörlerin kısa vadede ekonomik denge durumunun değiştirilmemesi ve ekonominin bu denge seviyesinde kalması şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, bazı ekonomik faktörlerin kişi başına düşen geliri arttırması durumunda diğer ekonomik faktörlerin kişi başına düşen geliri tekrar eski seviyesine getirme durumudur (Ünlü ve Yıldız, 2017:3). Gelir tuzağı ise ülkelerin bulunduğu gelir grupları seviyesinden üst gelir grupları seviyesine ulaşamaması, bulunduğu gelir grubunda saplanıp kalması anlamına gelmektedir. Burada gelir tuzağını belirleyen önemli gösterge, ülkelerin uzun vadedeki büyüme hızı

oranlarıdır. Ülkeler kalkınmaya tarım sektöründeki gelişme ile başlamaktadırlar. Tarım sektörünün gelişmesi ile artan sermaye, sanayi ve hizmet sektörüne aktararak ülke belli bir seviyede büyümeye devam edecektir. Belli bir büyüme hızını gerçekleştiren ülke; verimliliğin arttırılmaması ve teknolojinin geliştirilmemesiyle sanayi ve hizmet sektörüne adapte olamadığından gelir tuzağına yakalanmaktadır (Dündar, 2013:17).

Gelir tuzağı ile karşılaşan ülkeler genellikle orta gelir grubunda yer alan ülkelerdir. Bu tanımlama tam anlamıyla doğru değildir. Çünkü gelir tuzağı, ülkelerin hangi gelir grubunda yer alırsa alsın her ülkenin karşılaşabileceği bir durumdur. Düşük ve yüksek gelirli ülkelerin gelir tuzağına yakalanma riski biraz daha düşüktür. Düşük gelirli ülkeler kalkınmanın ilk aşamasında uzun süre kalkınmalarını sağlayamayarak kişi başına düşen geliri arttıramamaktadır. Düşük gelirli ülkelerin yakalandığı gelir tuzağı, “yoksulluk tuzağı” olarak adlandırılır. Yoksulluk, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Temel ihtiyaçlarını karşılayamamanın yanında kişi başına düşen gelirin az olmasıyla ifade edilen, bireylerin gelişimine olanak sağlanamama durumudur. Yüksek gelirli ülkeler ise kalkınmalarını sağlamış, belli bir büyüme hızını yakalamışlardır. Yüksek gelirli ülkelerin yüksek büyüme hızında devam edebilmeleri olağan bir durumdur. Ancak yüksek gelirli ülkeler grubuna girdikten sonraki zamanda bu seviyede devam etmesi veya aynı seviyede uzun yıllar boyunca devam etmesi gelir tuzağına düştüğünü kanıtlar niteliktedir. Gelir tuzağı kavramının tanımı, düşük ve yüksek gelirli ülkelerin de gelir tuzağına yakalanma riskinin olduğunu ortaya koymaktadır (Yalın, 2018:5-6).

2.2.1. Yoksulluk Tuzağı Tanımı

Yoksulluk kavramı Dünya Bankasının 1990 Yılı Raporu ile gündeme gelmiştir. Bu tarihten itibaren yoksulluk üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Yoksulluk, ülkeler üzerinde ekonomik ve sosyolojik baskılar oluşturmaktadır. Ülkeler üzerinde oluşan bu baskılar, ülkelerin toplumsal yapı ve zaman farklılıkları, yoksulluk kavramının farklı anlamlar içermesine neden olmuştur. Yoksulluk kavramını kısaca tanımlayacak olursak yoksulluk, bireyin temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Bireyin temel ihtiyaçları bulunduğu toplum ve zamana göre değişiklik göstermektedir (Bilen, vd., 2005:2-3).

Yoksulluk tuzağı düşük ve orta gelirli ülkelerde rastlanılan bir durumdur. Bu ülkelerde yoksulluk tuzağına rastlanması, ülkenin ekonomik anlamda geri kalmasında büyük rol

oyunmaktadır. Yüksek gelirli ülkelerin sermaye birikimi ülke gelirlerinin artmasını sağlarken, gelişen sanayiye daha da geliştirmek için ülkeler kendi bulunduğu gelir grubundan ziyade alt gelir grubunda yer alan ülkelere faydalanmaktadır. Alt gelir grubunda yer alan ülkeler gelirlerini arttırmak yerine üst gelir grubunda yer alan ülkelerin taleplerini karşılamakta, ayrıca yeterli ekonomik güce sahip olmadığı için sömürülmektedir. Bu durum ülkelerin gelirlerini arttırmamakta, yoksulluk tuzağında kalmasına sebebiyet vermektedir (Karagöz, 2010:3-4). Yoksulluk tuzağı yüksek gelirli ülkeleri de etkilemektedir. Yüksek gelirli ülkelerde özellikle ekonomideki gelişmelerin duraksaması, piyasalarda oluşan aksaklıklar ve ekonomik büyümenin yavaşlaması gelişmiş ülkeleri de etkilemektedir (Karaman, 2019:2).

Yoksulluk tuzağı görüldüğü gibi, ekonomik düzey fark etmeksizin her ülkenin karşılaşılabileceği bir durumdur. Yoksulluk tuzağına yakalanmanın birçok nedeni vardır. Bu nedenler zamana ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyolojik durumlara göre değişiklik göstermektedir. Yoksulluk tuzağına neden olan önemli faktörleri şöyle sıralamak mümkündür (Bilen ve Çalışır, 2013:4-13): a) Güvensizlik. b) Sınırlı düzeyde vatandaş olma. c) Sosyal dışlanmışlık. d) Yoksulluk kültürü. e) Sınırlı iş bulma fırsatları. f) Gelirin eşitsizliği. g) Kurumsal faktörler.

2.2.2. Orta Gelir Tuzağı Tanımı

Ekonomiler arasında oluşan büyüme farklılıklarının ve ekonomik büyümede yaşanan sorunların ortak bir sebebe dayanmaması, büyüme ve kalkınma alanında birçok çalışma yapılmasına yol açmıştır. Yapılan çalışmalar doğrultusunda, ülkelerin uzun yıllar boyunca aynı gelir düzeyinde yer aldıkları olgusu ortaya çıkmıştır. Ülkelerin aynı gelir düzeyinde kalmaları ülke içinde birçok sıkıntılara neden olmuş, aynı zamanda uluslararası ilişkilerde de sıkıntılar ortaya çıkarmıştır (Manga, vd., 2019:2). Ülkelerin büyüme ve kalkınma açısından yaşadığı sıkıntılar ve bu sıkıntılara uzun süre saplanıp kalması yeni bir kavram olan orta gelir tuzağını gündeme getirmiş ve bu sorunlara çözüm yolları aranmaya başlanmıştır.

Orta gelir tuzağı, gelişmekte olan ülkeler için kullanılmaktadır. Kişi başına düşen milli gelirin orta gelir seviyesine ulaşmış ülkelerin bu seviyeyi aşamaması, bu gelir grubunda saplanıp kalması şeklinde özetlenmektedir. Ülkeler büyümenin ilk aşaması olarak geleneksel tarım üretiminden kolay tüketim mallarının üretimine geçerler ve bu süreçte ülke yavaş da olsa büyüme sürecine girmektedir. Tarım sektöründeki iş gücü fazlası

farklı sektörlere yönelmekte, mevcut sermaye yüksek karlar oluşturan girişimler üzerinde kullanılmaktadır. Büyüme oranları giderek artmakta ve ülke düşük gelir grubundan orta gelir grubuna dahil olmaya yaklaşmaktadır. Bu yakınlaşma artıkça yüksek karlar düşme eğilimine girer, teknoloji eskir ve büyüme hızlarında yavaşlama görülür. Büyümenin daha da artması beklenirken üretimin yerini üretkenlik alır, araştırma geliştirme, beşeri sermaye gibi faktörler öne çıkmaya başlar, var olan sermaye bu faktörlerin gelişmesi için kullanılır. Ülkelerin karşılaştıkları bu zorluklar orta gelir tuzağı olarak adlandırılır (Alçın ve Güner, 2015:4).

Orta gelir tuzağı kavramından, ilk olarak Geoffrey Garrett tarafından “Globalization’s Missing Middle” adlı makalede kavram olarak değil de dolaylı olarak bahsedilmiştir. Garret, orta gelirli ekonomiler üzerinde küreselleşmenin etkilerini incelediği çalışmada, orta gelirli ülkelerin düşük ve yüksek gelirli ülkeler ile büyüme oranında farklılıkların bulunduğunu, orta gelirli ülkelerin uzun süre büyümelerinde durgunluk olduğunu açıklamaktadır. Orta gelirli ülkelerde yaşanan bu durgunluk, ülkelerin orta gelir tuzağına düşme riskinin bulunduğunu ortaya koymaktadır (Alancioğlu, vd., 2019:2). Orta gelir tuzağı kavramı olarak ilk defa Indermit Gill ve Homi Kharas tarafından yapılan “An East Asian Renaissance Iedas for Economic Growth (Bir Doğu Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme İçin Fikirler)” adlı çalışmada kullanılmıştır. Gill ve Kharas, orta gelir tuzağını ülkelerin yoksulluk tuzağından çıkarak orta gelir seviyesine ulaşmış, ama ekonomik durgunluğa yakalanmış, yüksek gelirli ülke grubuna ulaşamamış ülkelerin durumunu anlatmak için kullanmıştır. Ülkelerin içinde bulunduğu bu durumu ise, düşük gelirli ve düşük ücretli ülkelerin ihraç ettiği mallarla ve yüksek teknoloji isteyen mallar üreten ülkelerle rekabet edilememesine bağlanmıştır (Yıldız ve Bayraktar, 2017:2).

Orta gelir tuzağı Dünya Bankasının yaptığı tanımlamaya göre, “orta gelirli ülkeler grubunda bulunan ülkelerin yüksek gelirli ülkeler grubuna dahil olmak için sorunlarla karşılaşması ve orta gelir ülke grubundan çıkamaması” durumudur. Dünya Bankasının yayınladığı rapora göre, düşük gelirli ülkeler orta gelirli ülkeler grubuna ulaşmakta; ancak, büyümedeki yavaşlamadan dolayı orta gelir tuzağına yakalanmakta ve yüksek gelirli ülkeler grubuna ulaşamamaktadır (Güriş ve Astar, 2019:3).

Başka bir tanımlamaya göre bir ülkenin orta gelir tuzağına yakalanıp yakalanmadığının belirlenmesi için Eichengreen’nin yaptığı çalışmada üç kriter önerilmektedir: Birinci

kriter, ülkedeki kişi başına düşen gelirin 16.000 dolara yükselmesi; ikincisi, ülkedeki kişi başına düşen gelirin ABD'deki kişi başına düşen gelir seviyesinin %58'ine ulaşması; üçüncüsü ise, ülkenin imalat sanayisinin milli gelir içindeki payının %23'e ulaşmasıdır. Yapılan bu tanımlamanın mutlak değerler olarak değil, belirli bir aralıkta düşünülmesi gerekmektedir (Kayalidere, vd., 2016:2-3).

Agenor vd.'nin yaptığı çalışmada ise orta gelir tuzağı bir süreç olarak belirtilir. Yapılan çalışmaya göre süreç şöyle işlemektedir. Birinci aşamada, bir ülke düşük gelirden orta gelirli ülke konumuna geçmek için, tarım sektöründen düşük maliyetli emek-yoğun imalat sektörüne yönelmektedir. İkinci aşamada ise gelişen teknoloji ile verimlilik artışı sağlanır. Üçüncü aşamada, tarım sektöründen imalat sektörüne geçen vasıfsız emek gücü imalat sektörüne adapte olamaz. Dördüncü aşamada, ülke orta gelirli ülke grubuna dahil olur, ülkenin orta gelirli ülke grubunda imalat sektöründe reel ücretler artarak ülkede oluşan teknolojinin verimliliği düşer. Beşinci aşama orta gelir tuzağına yakalanması için gerçekleşen son aşamadır. Bu aşamada verimlilik artışı sona erer, ülkede çıktı ve büyüme yavaşlar, uluslararası rekabet gücü zayıflar, ülke artık orta gelir tuzağına yakalanmıştır, uzun zaman boyunca üst gelir seviyesine ulaşamaz (Alkan ve Ümit, 2018:3-4).

2.2.3. Orta Gelir Tuzağı Üzerine Bazı Yaklaşımlar

Orta gelir tuzağı araştırıldığında orta gelir tuzağına neden olan ve orta gelir tuzağını etkileyen faktörleri ortaya koyan çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Önceki konularda da bahsedildiği gibi orta gelir tuzağı kavramı, 2007 yılında Dünya Bankası tarafından yayımlanan raporda Gill ve Kharas "An East Asian Renaissance: Ideas for Economic Growth (Bir Doğu Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme İçin Fikirler)" adlı çalışmalarında gündeme getirilmiştir (Chen ve Tian, 2014:3). Rapora göre orta gelirli ülkelerin, düşük veya yüksek gelirli ülkelere göre daha yavaş büyüme gerçekleştirdiği ortaya konulmuştur. 2012 yılında Dünya Bankasının yayımladığı "Avoiding Middle-Income Growth Traps (Orta Gelirli Büyüme Tuzaklarından Kaçınma)" adlı raporda, 1950'den bu yana büyüme gösteren orta gelir düzeyine sahip ülkelerin bazılarının yüksek gelirli ülkeler konumuna ulaştığı, bazılarının da orta gelirli ülkeler sınıfında kaldığı ve orta gelir tuzağına yakalandığı ifade edilmiştir. Yapılan bu çalışmalar doğrultusunda orta gelir tuzağının nedenleri, sonuçları ve çıkış politikaları için çalışmalar yapılmış ve bazı yaklaşımlar ortaya atılmıştır (Koçak ve Bulut, 2014:2-3).

2.2.3.1. Kharas ve Kohli'nin üretim anlayışına dayalı yaklaşımı

Kharas ve Kohli'nin yaptığı çalışmada Latin Amerika ve Doğu Asya ülkelerinin ekonomileri değerlendirilmiş ve orta gelir tuzağının nedenleri açıklanarak orta gelir tuzağından çıkmak için çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Kharas ve Kohli'ye göre çok az ülke strateji değiştirmeden çok uzun süre büyümesini gerçekleştirmekte, hatta orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra yine aynı strateji ile büyümesini sürdürmektedir. Düşük gelirli ülkeler büyüme için seçtikleri stratejileri orta gelirli ülkeler seviyesine ulaştıktan sonra yüksek gelirli ülkeler grubuna geçmek için yeni büyüme stratejileri belirlemelidirler. Düşük gelirli ülkelerin işgücü piyasasında düşük verimlilikten yüksek verimlilik arz eden faaliyetlere geçmesi büyümenin nasıl gerçekleştirildiğini gösterir. Bu ülkeler orta gelirli ülkeler seviyesine kolay bir şekilde geçmektedir. Orta gelirli ülkelerin büyüme stratejileri oldukça farklıdır. Orta gelirli ülkelerin büyümelerini sağlamak için daha fazla sermaye yoğun üretimi ve beşeri sermayenin daha aktif rol oynadığı politikalar seçmelidir. Orta gelirli ülkeler, düşük gelirli ülkelerin seçtikleri büyüme stratejilerinden farklı olarak talebe daha fazla odaklanmalıdır. Orta gelirli ülkelerin, orta gelir tuzağına yakalanmalarının temel sebebi, GSMH ve gelirin orantısız dağılımıdır. Ülkelerde gelir dağılımı kötüleşirse, talepte azalma meydana gelmektedir. Azalan talebi eski seviyeye ulaştırmak isteyen birey, borç yükü altına girmekte ve uzun dönem seyreden bu seviye daha sonra ekonomik kriz olarak patlamaya neden olmakta ve ülkenin orta gelir tuzağına yakalanmasına zemin hazırlamaktadır. Kharas ve Kohli, orta gelir tuzağına yakalanmamak için üç kritik geçişin başarıyla aşılması gerektiğini vurgulamışlardır. Birinci aşama, ürün çeşitliliğine gitmeden uzmanlaşmaya gitmek gerektiğini ve uzmanlaşmanın yanında sosyal güvenlik ağlarını geliştirmek ve eğitimin gelişmesini sağlamak gerektiğini vurgulamışlardır. İkinci aşama olarak, beşeri sermayenin gelişmesine önem verilmelidir. Beşeri sermayenin gelişmesi için, yükseköğretime geçiş hızlı bir şekilde olmalı ve bireyler ilgili oldukları alanda uzmanlaşmalıdırlar. Üçüncü aşama ise, yönetimde hızlı karar alma ve uygulamak için âdemi merkeziyetçilik seçilmelidir (Kharas ve Kohli, 2011:1-8).

2.2.3.2. Lin'in karşılaştırmalı üstünlük takip ve karşıtı yaklaşımı

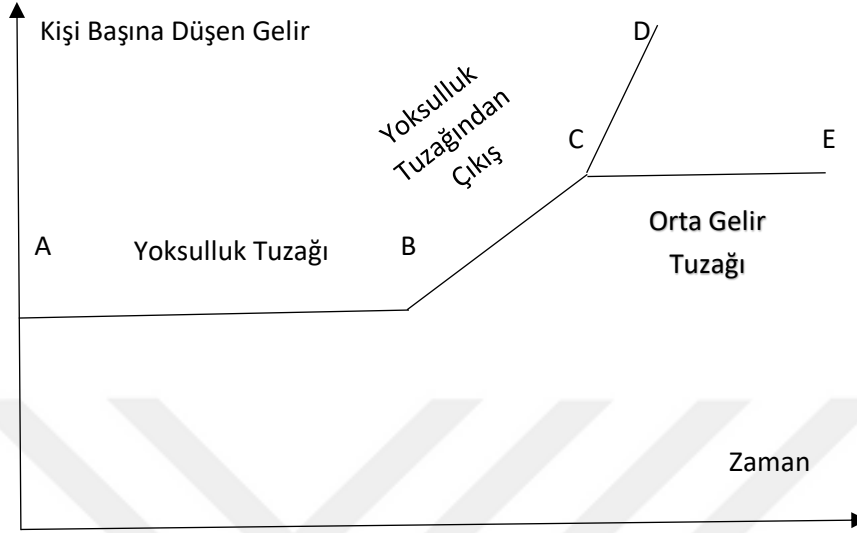
Lin, 2012 yılında yaptığı “Development Strategy, Viability, and Economic Convergence (Kalkınma Stratejisi, Canlılık ve Ekonomik Yakınsama)” adlı çalışmada ülkelerin kalkınmalarını gerçekleştirmede kalkınma evreleri ve takip edilmesi gereken kalkınma stratejileri üzerinde durmaktadır. Takip edilmesi gereken stratejinin iki temel stratejiden oluştuğunu vurgulamaktadır: Birinci strateji, Comparative Advantage Following (CAF) olarak adlandırdığı “Karşılaştırmalı Üstünlük Takip” yaklaşımı; ikincisi ise, Comparative Advantage Defying (CAD) olarak adlandırdığı “Karşılaştırmalı Üstünlük Karşıtı” yaklaşımıdır (Islam, 2013:6).

Lin yaptığı çalışmada, her ülkenin sanayi-teknoloji yapısının farklı olduğunu ve bu farklılığın ülke ekonomisinin karşılaştırmalı üstünlük tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır. Emek bolluğu ve sermaye kıtlığı, düşük gelirli ülkelerin ekonomik özelliğidir. Emek yoğun üretim yapan firmaların ekonomik kaybı söz konusu olduğu zaman ekonomik kalkınmayı sağlarken hükümet bu kaybı önlemek için CAD stratejisine göre firmalara uyguladığı politikalarla sübvansiyon sağlamalıdır. Firmalar emek yoğun endüstrilerden sermaye yoğun ve yüksek teknolojiye sahip üretime geçtiği zaman ise hükümet verimliliği azaltmamak için CAF stratejisini uygulamalı, firmalara teknolojinin iyileştirmesi ve endüstrilerin gelişmesi için uyguladığı politikalarla sübvansiyon desteği sunmalıdır (Lin, 2001:10-13).

2.2.3.3. Tho'nun kalkınma anlayışına dayalı yaklaşımı

Tho 2013 yılında yayımladığı, “The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations (Orta Gelir Tuzağı: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği Üyelerinin Sorunları)” adlı çalışmasında ülkelerin büyümelerini gerçekleştirirken karşılaştıkları orta gelir tuzağına çözüm önerileri sunmaktadır. Tho'nun yaptığı çalışmada ülkelerin büyüme aşamaları incelenirse şu şekilde bir yol izlenecektir: Şekil 2.1. incelendiğinde AB aralığı ekonomilerin büyüme aşamasındaki ilk aşama olan geleneksel üretim ekonomisini ve yoksulluk tuzağını göstermektedir. BC aralığı ise yoksulluk tuzağında ve geleneksel üretim toplumundan orta gelirli ülkeler sınıfına çıktığı durumu ifade etmektedir. Ülkeler büyümeye devam eder ve yüksek gelirli ülkeler konumuna gelirse, bu CD aralığı ile ifade edilmektedir. Bununla birlikte; ülkeler

büyümelerini sağlamaz ve orta gelir tuzağına yakalanırsa CE aralığı şeklinde büyümeleri devam etmemektedir (Tho, 2013:5).

Şekil 2.1. Bir Ülkenin Kalkınma Aşamaları (Tho, 2013:6)

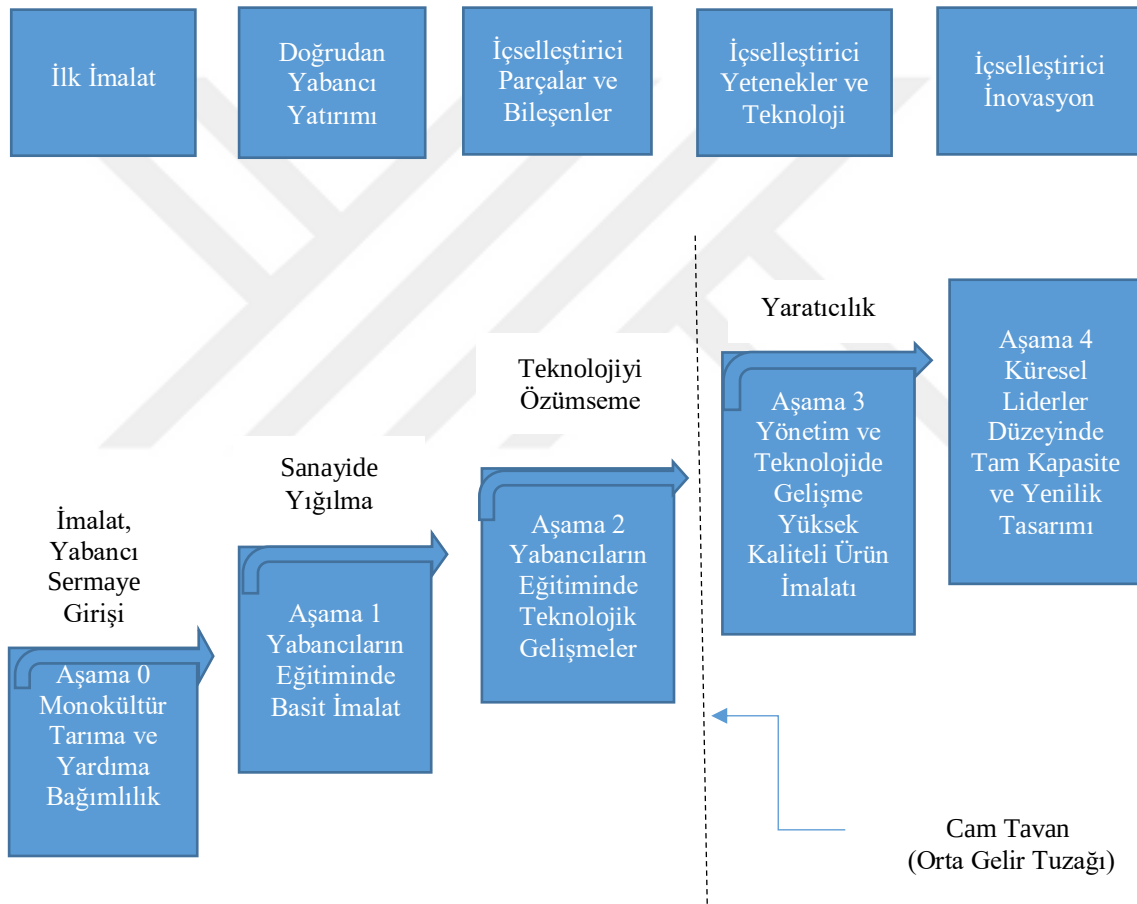
Tho'nun ortaya koyduğu yaklaşıma göre orta gelir tuzağının üç temel nedeni bulunmaktadır (Alancıoğlu, 2019:29-30):

1. Ekonomideki emek arzı fazlalığının, emek arzı kıtlığı olan sektöre doğru kayması nedeniyle reel ücretlerin artmasıdır. Bu arz kayması süreci dönüm noktası olarak adlandırılmakta ve bu şekilde C noktasına gelmektedir. Bu noktadan itibaren büyümenin sürdürülebilmesi için reel ücretlerde gerçekleşen artış emek verimliliğindeki artışı da aynı seviyede gerçekleştirmelidir.
2. Ekonomik büyümenin ilk aşamasında, emek ve sermayenin yoğun kullanılması gereken bir ekonominin olmamasıdır. İlk aşamada emek faktörü sermaye faktörüne göre fazla kullanılan bir üretim faktörüdür. Bunun yanı sıra teknolojik yenilikler düşük seviyede ve ekonomi bu aşamada altyapı ile sanayi alanlarında giderek artan yatırımlara ihtiyaç duymaktadır. Ekonomide sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için sermaye yoğun üretim ve artan yatırımlar; teknoloji, alt yapı ve sanayi alanlarında yapılmalıdır.
3. Son neden olarak karşılaştırmalı üstünlüklerin kaybedilmesi görülmektedir. Yani düşük gelirli ülke seviyesinden orta gelirli ülke seviyesine ulaşan ülkelerde ücretlerin artmasıyla söz konusu ülkeler emek yoğun sektörlerdeki karşılaştırmalı üstünlüklerini kaybetmektedir. Orta gelirli ülkelerin, büyüme aşamasına aynı seviyede yüksek beşeri

sermaye ve yüksek teknolojiyi üretim süreçlerine eklemesi gerekmektedir. Bu seyri uyumlu bir şekilde karşılaştırmalı üstünlük yapısına adapte etmezse yüksek gelirli ülke grubuna yükselmeleri oldukça zordur.

2.2.3.4. Ohno'nun sanayileşme yakalama yaklaşımı

Ohno 2010 yılında, “Avoiding the Middle Income Trap: Renovating Industrial Policy Formulation in Vietnam (Orta Gelir Tuzağından Kaçınmak: Vietnam’da Yenilikçi Sanayi Politikası Stratejilerinin Geliştirilmesi)” adlı yapmış olduğu çalışmada ülkelerin büyüme süreçlerini ve bu süreçleri beş temel aşamada incelemektedir (Ohno, 2010:5):

Şekil 2.2. Ülkelerin Gelişme Evreleri ve Orta Gelir Tuzağı (Ohno, 2010:7).

Ohno'ya göre düşük gelirli ülkeler büyüme aşamalarına başlarken başlangıçta savaşlar, siyasi kargaşalar, sosyalist planlama ve kötü yönetim biçimi gibi bazı faktörlerden dolayı genellikle kırılgan bir ekonomik yapıya sahiptirler. Bu ülkelerin ekonomisi genellikle tarıma, doğal kaynaklara ve dış yardımlara dayalıdır. Bu ekonomik yapıdaki

büyümeyi gerçekleştirmek isteyen bir ülkenin aşaması sıfır seviyesidir. Aşama sıfırdan, aşama bire geçmek için ülkeler diğer ülkelerden düşük imalat sanayinde imalat yapmak için doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekmek zorundadır. Doğrudan yabancı sermayenin ülkeye girmesi ile birlikte gelir ve istihdam alanı genişlemekte ve ekonomik iyileşmeye doğru gidilmektedir. Aşama ikiye geçildiği zaman hala doğrudan yabancı sermaye etkisini göstermekle birlikte, yerli üretim artışı sağlanır ve teknolojik yenilikler sağlarsa ekonomi büyümeye devam etmekte ve yerli üretim ve sermaye birikimi sayesinde imkânlar artmaktadır. Aşama üç, ekonomi için en zor olan aşamadır. Çünkü bu aşamada artık yabancı sermayenin hakimiyetinden kurtulmak gerekmekte ve yabancı sermaye ile gelişen teknoloji, tasarım, lojistik, fabrika gelişimi ve pazarlama dâhil tüm üretim alanlarında ulusal sermaye hakim durumda olmalıdır. Aşama dörde geçildiğinde artık ekonomi yüksek gelirli ülke konumuna gelmiş ve ulusal pazarda söz sahibi olmuştur. Bu aşamada ülke beşeri sermaye ve teknolojik gelişimini sağlamış, kullanımı tam kapasitede tam verimlilik düzeyinde çalışmaktadır. Ohno'ya göre aşama ikiden aşama üçe geçilmesi zor bir durumdur. “Cam Duvar” olarak adlandırdığı, orta gelir tuzağı bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Birçok ülke orta gelir tuzağına bu aşamada yakalanmaktadır (Ohno, 2010:7-8).

2.3. ORTA GELİR TUZAĞI KISIR DÖNGÜSÜNÜ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Ekonomik büyüme ve gelir seviyesi ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıkların nedenleri ülkelere göre değişmektedir. Başlıca nedenleri ise ülkelerin sahip oldukları teknolojinin, nitelikli beşeri sermayenin, ulusal tasarruf seviyelerinin, doğal kaynakların, ekonomik ve siyasi istikrarın farklı yapı ve seviyede oldukları kabul edilmektedir. Ekonomik büyüme, üretim faktörleri açısından üç temel kaynağa dayanmaktadır. Bunlar: sermaye birikimi, istihdam artışı ve toplam verimlilik artışıdır. Ekonomik büyümenin ilk aşamasında sermaye birikimi ve istihdam artışı önemli rol oynamaktadır. Çünkü sürdürülebilir büyümeyi hedefleyen bir ülkede uzun süreçte ekonomi bu iki faktör üzerinden gelişme sağlayacaktır. Ancak ekonomik büyümenin ilk aşamasında, sermaye ve istihdam artışında yavaşlama yaşanmaktadır. Eğer verimlilik artışında da düşme yaşanırsa kişi başına düşen gelir artışında da azalma yaşanacaktır. Kişi başına düşen gelirden yaşanan bu azalma belli bir seviyede seyretmeye devam edecek ve bu seyir, ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmalarına neden olacaktır. Orta

gelir tuzağına yakalanan ülkelerin ekonomileri genel olarak şu özellikleri barındırmaktadır: Tasarruflar ve yatırımlar düşük düzeyde kalır, ardından imalat sanayinde gelişme yavaşlar, sanayide ürün çeşitlenmesi sınırlı kalır ve emek piyasasında koşullar zayıflar (Yıldız, 2015:2-3). Orta gelir tuzağını etkileyen faktörleri şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

2.3.1. Yetersiz Altyapı Yatırımları

Altyapı bir ülkenin, “Karayolu, demiryolu, üretim tekniği ve gücü, birikmiş işgücü ve eğitimi, ekonomik faaliyetleri, enerji santralleri, eğitim ve sağlık kurumlarını” ifade eden bir kavramdır (Bayraktutan, 1992:2). 2010 yılında yayınlanan Uluslararası Çalışma Örgütü raporuna göre, “sürdürülebilir bir altyapı, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde fakirliğin azaltılmasına hizmet ederken bu altyapı yatırımlarının inşası, işletilmesi ve bakımı da önemli miktarlarda iş olanaklarının ortaya çıkmasına” yol açacaktır (Değer ve Doğanay, 2014:7). Ülkeler sürdürülebilir büyümeyi hedeflediklerinde, ekonominin düzenli işleyişini sağlamada, kısa vadeli kullandıkları araçlarda ve ekonomik faaliyetlerin temel düzenleyicisi olarak altyapı yatırımlarını görmektedir. Bu nedenlerle büyümenin ilk başlarında altyapı yatırımları büyük bir öneme sahiptir. Altyapı yatırımları ile üretkenlik sağlayacak yatırımlar arasında sıkı bir etkileşim vardır. Orta gelirli ülkeler konumuna gelen ülkeler, yeterli altyapıya sahip değilse sanayileşme hızını ve yabancı yatırımların ülkeye girmesini olumsuz etkilemektedir. Altyapıya yapılan harcama ilk olarak gelir arttırıcı bir etkiye sahiptir. Gelir arttırıcı etkiye bağlı olarak kısa ve uzun dönemde üretim ve yatırım kapasitesinin arttırılması söz konusu olur. Altyapı yatırımları diğer yatırımların arttırılması ile paralel bir etkiye sahiptir. Yetersiz altyapı yatırımları ekonomideki diğer yatırımların yapılmamasına zemin hazırlamakta ve orta gelir tuzağına yakalanan ülkelerde gelirin artmamasına, büyümenin devam etmemesine etki yapan bir neden olarak görülmektedir (Bayraktutan, 1992:2-10).

2.3.2. Düşük Rekabet Gücü ve Ücretler

Ücret uygulaması gelir dağılımında eşitlikçi bir etkiye sahip olmakla birlikte, ekonomik büyümeyi ve refahı arttırıcı bir etkiye de sahiptir. Ekonomik büyüme ve ücretler arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik büyümenin gerçekleşmeye başladığı ilk dönemde beşeri sermayenin bol olması büyümeye olumlu yansımaktadır. Büyümeyi

gerçekleştiren ülkeler vasıflı elemana ihtiyaç duymaya başlamaktadır. Vasıfsız beşeri sermaye bulunduran ülkelerde, farklı ücret uygulamaları sayesinde vasıfsız beşeri sermaye kendini geliştirme yolunda adımlar atacak ve ekonomik büyümeye olumlu katkılar sağlayacaktır. Ücret düzeyinin düşük kaldığı ekonomilerin sahip olduğu vasıfsız beşeri sermaye miktarında azalma meydana gelmemekte, başta ekonomik büyüme olmak üzere birçok makroekonomik göstergeler üzerinde olumsuz etki olarak yansımaktadır (Tütüncü ve Gönülaçan, 2018:3).

Yüksek gelirli ülke grubuna geçmede en önemli koşul, rekabet gücünün arttırılmasıdır. Rekabet gücü, bir ülkenin üretim kapasitesinin ve becerilerinin düzenli bir şekilde artmasını ifade etmektedir. Ulusal düzeyde rekabet gücü ise bir ülkenin ürettiği mal ve hizmetlerin katma değerinin sürekli ve düzenli artışlar sağlayarak ekonomik gelirini yükseltmesi ve ülke vatandaşlarının gelir seviyesini yükselterek yaşam koşullarının iyileşmesi anlamına gelmektedir. Rekabet gücünün tanımından da anlaşılacağı üzere ülkelerin ekonomik büyümelerini sağlamanın yolu, yüksek gelirli ülkelerle etkileşim kurabilmek ve onlarla birlikte ulusal pazarda söz sahibi olabilmekten yani, rekabet gücünü arttırmaktan geçmektedir. Orta gelirli ülkelerin ürettikleri mal ve hizmetler belli bir seviyeye gelir ve orta gelir tuzağına giren ülkeler düşük rekabet gücünde kalırsa yüksek gelirli ülkeler seviyesine ulaşmada büyük güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadır (Aktan, 2010:3-4).

2.3.3. Kurumsal Faktörlerin Yetersizliği

Ülkelerin ekonomik büyüme oranları farklılık göstermektedir. Bu farklılığın nedenleri araştırılırken, ekonomik büyüme sürecinde ülkelerin faktör donanımları ve faktörlerin etkin kullanımının yanı sıra, ekonomik faaliyetlerin çevresi de araştırılmıştır. Ekonomik çevre olarak adlandırılan kurumsal yapılar özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde asıl işlevlerini yerine getirememektedir. Bu ülkelerde, politikacıların veya güç sahibi çıkar gruplarının kendi çıkarları doğrultusunda yapılan müdahaleler, kurumsal yapıların ekonomik faaliyetlerini ülke çıkarları doğrultusunda yerine getirememektedir (Aytun ve Akın, 2014:2).

Kurumlar; tasarruf, yatırım, çalışma, teknoloji, üretim ve değişim ile ilgili kararlara etki ederek iktisadi sonuçlar üzerinde doğrudan ve dolaylı yollarla etkide bulunmaktadır. Bir ülke ekonomisinde devletin müdahale sınırları, ticari politikaları, piyasanın yabancı sermayeye izin verme sınırları, bireysel faaliyet alanı gibi unsurları önemli derecede

etkileyen faktörlerdir. Bu açıdan iktisadi büyümede kurum ve kurumsal yapıların etkileri çok önemli boyutlara sahiptir. Ekonomik kararların temel belirleyicileri olarak, mülkiyet haklarının nasıl tanımlandığı, sözleşmelerin uygulanabilirliği, siyasal ve hukuksal yapı ile ilgili kurumlar görülmektedir. İktisadi büyümenin temelinde çözülmesi gereken temel sorunlar olarak kurumsal yapıların etkinliği tanımlanabilmektedir. Ekonomik büyümeyi hedefleyen ülkelerin uyguladıkları politikalar ve bu politikaların uygulanabilmesi oldukça önemlidir. Uygulanan politikaların aktif rol oynayabilmesi için kurumsalcı bakışa göre, mülkiyet haklarının korunması, etkin bir şekilde çalışan bürokratik yapı, yolsuzluğun önlenmesi ve ekonomik özgürlük ekonomide gerekli olan kurumlardır. Kurumların varlığı ekonomik faktörlerin etkin ve verimli bir şekilde kullanılması için gerekli bir unsurdur. Kurumsal yapıların ekonomiye en büyük katkısı ekonomik faktörlere sunmuş oldukları, bireylerin çalışmasında; girişimcilerin fırsatları değerlendirme ve risk almalarında; firmaların etkin üretimde bulunmaları ve maliyetleri azaltmalarında; hükümetlerce vergi gelirinin etkin bir şekilde kullanılmasının, kamu malının sağlanmasında ve tüm bu faaliyetlerin üretkenliğinde belirleyici olan temel unsurun kurumların sunmuş olduğu teşvik yapısıdır. Teşvik yapısı ise üretken ve üretken olmayan faaliyetler için, ülkelerarası ekonomik performans farklılıklarını açıklayabileceğimiz bir yapı olmasıdır. Dolayısıyla ekonomiye sundukları teşvik yapısı olumsuz ise bu durum az gelişmiş ülkelerin temel sıkıntıları olarak görülmektedir. Ekonomiyi olumlu etkileyen teşvikler ise ülkenin büyümesine katkı sağlamakta ve ülkenin orta gelir tuzağında yakaladığı yavaş büyüme hızından çıkmaya yardımcı olmaktadır (Biber, 2010:4-18).

2.3.4. Düşük Vasıflı Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye, bireyin ya da toplumun sahip olduğu bilgi, yetenek, iş deneyimi, sağlık, eğitim düzeyi ve toplumsal ilişkilerde konum gibi bireyin ya da toplumun özelliklerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Beşeri sermayenin bütün bu özellikleri sermaye stoğunda farklılıklara neden olmaktadır. Bu farklılıklar bireylerde olduğu gibi ülkeler arasında da gelir farklılıkları ortaya çıkarmaktadır. Ülkelerin beşeri sermayenin niteliğini geliştirmek için yaptıkları yatırımlar, yeni ürün ve teknoloji geliştirmeye yönelik yatırımların faydasını arttırmakla birlikte yeni ürün ve teknolojinin özümsemesini ve kullanımını kolaylaştırarak ekonomik gelişmeyi etkilemektedir.

Beşeri sermayeye yapılan yatırımlar ülkenin üretim kapasitesini ve gelir seviyesini yükseltmektedir (Canpolat, 2000:3).

1960'lı yıllara kadar sermaye kelimesi sadece fiziki sermayeyi vurgulamak için kullanılmıştır. Fakat beşeri sermayeye yapılan yatırımların uzun dönemli ekonomik büyüme ve gelişmeyi sağlayacağı fikrinin ortaya atılmasıyla birlikte fiziki sermaye ile birlikte beşeri sermaye de kullanılmaya başlanmıştır. Böylece beşeri sermaye ülkelerin kalkınmalarında önemli bir rol oynamış ve ülkeler beşeri sermayeye yapılan yatırımları arttırmışlardır. Fiziki sermaye ile birlikte beşeri sermayede artan yatırımlar ülkeye fiziki sermayenin getirisi kadar katkıda bulunmaktadır. Beşeri sermaye yatırımlarının yapılmaması ülkeye negatif etki olarak geri dönmektedir. Şöyle ki, beşeri sermaye sürekli değişken bir yapıya sahip olmakta bu nedenle de stoklanamamaktadır. Bu anlamda beşeri sermayeye yatırım yapılmaması birey veya toplum için bir kayıptır (Emirkadı, 2019:7-8). Fiziki sermaye kullanılıp kullanılmama, nerede ve ne zaman kullanılacağı konusunda tamamen yansız iken, beşeri sermaye yansız değildir (Keskin, 2011:10).

Fiziki sermaye ve beşeri sermaye arasında farklılıklar bulunmasına rağmen ülkelerin üretim ve büyüme süreçlerinde bu iki sermaye türü birbirini tamamlamaktadır. Sadece beşeri sermaye veya fiziki sermaye kullanılarak büyüme gerçekleştirilmesi neredeyse imkansız bir durumdur. O yüzden beşeri sermaye ve fiziki sermaye belli oranlarda birlikte kullanılması gerekmektedir (Eser ve Gökmen, 2009:4).

Beşeri sermayenin unsurlarını eğitim, sağlık ve beyin göçü oluşturmaktadır. Bu unsurlar arasında beşeri sermayeyi etkileyen en önemli unsur eğitimidir. Eğitim; gelir seviyesinde artış, gelir dağılımı adaletsizliğinin ortadan kaldırılması, verimlilik artışı sağlanması, kişinin ve toplum sağlığının kalitesinin yükselmesi, doğurganlık oranında düşüş sağlanması ve üretimde kaynakları en verimli şekilde kullanılması gibi etkilere sahiptir. Sağlık unsuru ise hem eğitim alabilme hem de gelir düzeyinde etkili bir unsur olarak etkisini hissettirmektedir. Beyin göçü açısından değerlendirildiğinde ise beşeri sermayeye sahip kişilerin üretime katkı sağlayacağı zamanda başka bir ülkeye göç ettiklerinde yetiştikleri toplum bu işgücünden yararlanamamış olacak ve bu durum ülke açısından bir kayıp olacaktır (Yılmaz ve Ünver, 2019:2).

Beşeri sermaye olmaksızın kalkınma ve büyümeden söz edilememektedir. Bu nedenle, ülkelerin başarı kazanmasında beşeri sermaye yatırımları en önemli yatırımlar arasında

yer almaktadır. Bu nedenle ülke ekonomilerinin başarılı olması sahip oldukları beşeri sermayenin nitelikleri ve büyüklüğü ile doğru orantılıdır (Sezgin ve Bozdağlıoğlu, 2017:4).

2.3.5. Bilim ve Teknoloji Yetersizliği

Devletin bilimi kullanması, bilime olan yaklaşımı ve bilimi kullanım şekli bilim politikasını oluşturmaktadır. Bilim politikasının eğitim, savunma ve sağlık gibi alanlarda tam olarak politika olarak kullanılmaya başlanması 20. yüzyılda rastlanmaktadır. Bilimin devlet politikası olarak kullanılmaya başlanması bilimin ortaya koyduğu önemli başarılar olmuştur. Bilimin ortaya koyduğu başarılar devletlerin bilim ve teknolojinin birlikte bir politika olarak kullanılması ile ortaya çıkmıştır. Sanayi devriminin de ortaya çıkması bilim ve gelişen teknolojinin uyum içinde olması ve devletlerin sanayileşme süreçlerinde hızlı ve olumlu sonuçlar alınmasını sağlamıştır (Uğural, 2016:16).

Devlet bilim politikasının yanında dünyadaki ekonomik gelişmeleri takip ederek, teknolojik gelişmeleri yakalayarak ekonomiye müdahale ederek teknoloji politikası uygulamaktadır. Teknoloji politikaları ile ülke teknolojik yetkinliğini geliştirme, yeni ürün ve üretim yöntemlerini, yenilikçi sistem ve yönetim tekniklerini oluşturarak ekonomik büyüme ve yaşam kalitesini yükseltmeyi hedeflemektedir. Gelişmiş ülkelerde teknolojik gelişmeler, yeni ürünlerin ya da süreçlerin oluşumunu sağlamakta, üretim maliyetlerini düşürücü etkilere yol açan yenilikçi araştırma geliştirme faaliyetleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise ithal teknolojilerin ülke koşullarına uyarlanmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler de teknolojinin gelişmesi, ithal teknolojiye olan bağımlılığın azalmasını araştırma geliştirme faaliyetleriyle gerçekleştirmektedir (Bayraç ve Doğan, 2016:6-7).

Ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için, bilim ve teknoloji ülkeler için itici bir güç oluşturmaktadır. Bilim ve teknolojinin gelişmesi ülkede yerli ürünler ve ürün çeşitlerinin üretilmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca maliyetleri düşürmek için kullanılan bilim ve teknoloji önemli bir paya sahiptir.

2.3.6. Ar-Ge ve İnovasyon Yetersizliği

“Araştırma, bilinmeyen bilimsel bilgiyi öğrenmeye yönelik yapılan bilimsel ve teknolojik faaliyetler olarak ifade edilirken; geliştirme, bilgi ya da teknolojiyi yeni

düzenlemelerle daha iyiye doğru yönlendirme çabalarıdır”. Bu kapsamda, Araştırma-Geliştirme (AR-GE) bilimsel ve teknik bilgi birikimini arttırmak amacıyla sistematik bir temele dayalı olarak yürütülen etkili uğraş ve bu bilgi birikimini yeni alanlarda kullanımdır (Yurttañıkmaaz ve Azgün, 2018:3).

İnovasyon kavramı ise birçok anlam barındırmaktadır. Her yapılan tanım inovasyonun farklı bir yönünü belirtmektedir. Temel olarak yenilik, yenilikçi anlamına gelmektedir. İnovasyon sürdürülebilirlik isteyen bir kavramdır. Bir zaman çözüm olan daha sonraki zamanlarda sorun olabilmektedir. Bu anlamda inovasyona ihtiyaç vardır, yani yenilik ve yenilikçi bir bilgiye ihtiyaç vardır. İnovasyon, Ar-Ge, teknoloji ve bilim ile yakından ilişkilidir ve birbirini tanımlayıcı unsurları oluşturmaktadır (Günay ve Çalık, 2019:9-10).

Ar-Ge ve inovasyon temelli büyüme teorileri, inovasyon faaliyetlerinin ekonomik büyümenin temeli olarak önemini vurgulamaktadırlar. Buna göre, teknoloji ve bilgi aktarım sistemlerinin oluşturduğu yayılma etkileri ile Ar-Ge maliyetleri devamlı olarak karşılanabilmektedir. Bu durum sürdürülebilir toplam faktör verimliliğinin (TFP) büyümesine izin vererek ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektedir (Saridoğan, 2019:2). Ekonomik büyümenin arttırılmasında bilgi birikimi, Ar-Ge ve teknolojik gelişme büyük bir önem ifade etmektedir. Ekonomik büyümenin bir diğer temel unsuru ise bilgidir. Bilgi oluşturulmasında ise Ar-Ge en önemli yatırımdır. Düşük gelirli ülkelerde teknoloji verimliliğine ve bilgiye ulaşamamaktadır. Bu ülkelerde Ar-Ge faaliyetlerine ayrılan bütçe düşük seviyelerdedir. Ar-Ge’ye yapılan harcamalar yatırım niteliğindedir ve yüksek gelirli ülkelerde yapılan harcamalar yüksek paya sahiptir. Ayrıca yapılan harcamalar sonucunda elde edilen karlar yapılan harcamanın üstündedir (Köse ve Şentürk, 2017:2).

Orta gelir grubuna takılıp kalan ülkelerde tasarruf-yatırım dengesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan Ar-Ge harcamaları büyük önem taşımaktadır. Yeterli seviyede teknolojik alt yapıya dayalı Ar-Ge harcamalarını istenilen seviyeye getiremeyen ve inovasyonel birikimle üretim artışı sağlayamayan ülkeler orta gelir tuzağına yakalanmaktadır. Yurt içi tasarrufların yeterli olmaması sonucu, yabancı yatırımcılara olan ihtiyacın artmasına olumsuzluk oluştururken, aynı şekilde Ar-Ge faaliyetleri de yeterli seviyede ekonomik büyümeyi destekleyememektedir (Karanfil, 2016:2).

2.3.7. Gelir Dağılımı Eşitsizliği

Gelir eşitsizliği, toplam gelirden hane halklarının ne kadar pay aldığını ve bu payın ne kadarının adil bir şekilde paylaşıldığını ortaya koymaktadır. Gelir eşitsizliği kavramı, nicel olarak belirli bir katsayı ile ifade edilmektedir (Emek, 2019:3). Gelir dağılımı eşitsizliği matematiksel olarak ifade edilirken şu yöntemler kullanılmaktadır:

Lorenz Eğrisi: Max Lorenz tarafından 1905 yılında gelir dağılımındaki eşitsizliği göstermek için geliştirilmiştir. Elde edilen toplam gelirin yüzdesel olarak ne kadarının nüfusa ait olduğunu kümeli bir şekilde ifade etmektedir. Gelirde mutlak bir eşitlik olduğunda, nüfus diliminin eşit aralıklarda gelirden pay aldığı anlamına gelerek, grafiksel bir şekilde “mutlak eşitlik doğrusu” üzerinde gösterilmektedir. Yani nüfustaki yüzdelik aralıklarla hasıladaki yüzdelik aralığın arasında bir eşitlik olduğu zaman Lorenz eğrisi, gelir eşitliği doğrusu ile kesişmektedir. Hasıladaki eşitsizlik olduğunda ise Lorenz eğrisi gelir eşitlik doğrusundan sağa doğru kaymaktadır (Şahin, 2019:4-5).

Gini Katsayısı: Gelir eşitsizliğini matematiksel olarak ortaya koyan bir diğer yaklaşım ise Gini katsayısıdır. Gini katsayısı İtalyan istatistikçi Corrado Gini tarafından 1912 yılında geliştirilmiş bir katsayıdır. Lorenz eğrisinden türetilen Gini katsayısı, Lorenz ve köşegen arasında kalan alanın, köşegenin altında kalan toplam alan oranına karşılık gelmektedir (Zaman, vd., 2019:1-2). Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değer almaktadır. Eğer katsayı 0’a eşit ise “tam eşitlik”, 1’e eşit ise “tam eşitsizlik” söz konusudur. Yani 1’e eşit olması ülke gelirinin tamamını sadece bir kişiye ait olması anlamına, 0’a eşit olması ülke gelirinin tamamının hane halkı arasında eşit bir şekilde dağıldığı anlamına gelmektedir (Bilgili, 2018:11).

Kuznets Katsayısı: Kuznets 1955 yılında yaptığı çalışmasında ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır: Ekonomik gelişmenin ilk aşamasında gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığını, fakat belirli bir ekonomik gelişme aşamasından sonra gelir dağılımı eşitsizliğinde azalma yaşandığını ortaya koymuştur. Bu sürecin nedeni olarak ekonomik yapıdaki değişim gösterilmektedir. Ülkeler ekonomik büyümeleri gerçekleştirirken tarım ekonomisinden temel ürün imalatına geçtiklerinde gelir eşitsizliği önce artmakta daha sonra ise azalmaktadır (Akalin, vd., 2018:3).

Gelir dağılımındaki eşitsizlik ülkede eşit olmayan yaşam şartlarına neden olarak sağlık ve yaşam beklentisindeki eşitsizliği arttırmaktadır. Ayrıca ülkelerdeki sosyal yaşamı da

tehlikeye sokmaktadır. Ülkelerde yoksullaşan bireyin hırsızlık, gasp, insan ticareti, fuhuş, mafya gibi yaşadışı faaliyetlere yönelimi artmaktadır. Gelir dağılımındaki eşitsizliğin en önemli sonucu ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemesidir. Gelirin adaletsiz dağılımı işgücü ücretlerinin düşük olmasıyla niteliksiz işgücü artışına sebep olmaktadır. Buna bağlı olarak üretimde verimlilik düşüşüne neden olmaktadır. Böylelikle ekonomik büyüme yavaşlamaktadır. Gelir dağılımının adaletli dağılımı ise ekonomik büyümeyi arttırır; ülkenin içinde bulunduğu büyümenin kısır döngüsünü kırabilmektedir (Evcim, vd., 2019:3).

2.4. ORTA GELİR TUZAĞI KISIR DÖNGÜSÜNÜ ETKİLEYEN DİĞER UNSURLAR

Ülkeler sahip oldukları gelire göre farklı gelir gruplarında yer almaktadırlar. Düşük gelirli ülke gruplarında yer alan ülkeler sürdürülebilir büyümeyi hedefleyip yüksek gelirli ülkeler grubunda yer almak isterken ülke içinde yaşanan nedenlerden dolayı orta gelir grubuna gerilemekte ve orta gelir tuzağına yakalanmaktadırlar. Orta gelir tuzağına yakalanan ülkelerin bu döngüden çıkması bazıları için uzun sürmektedir. Orta gelir tuzağına yakalanmanın temel nedenlerini, ülke içinde yaşanan olaylar ve ülkelerin kalkınma aşmalarında gerçekleştiremedikleri hedefler oluşturmaktadır. Ancak bu nedenlerden farklı olarak uluslararası yaşanan olaylar da ülkelerin orta gelir tuzağına yakalanmalarına neden olmaktadır.

2.4.1. Ekonomik Krizlerin Gelişmeyi Etkilemesi

Ekonomik kriz, ekonomik göstergelerin herhangi birinde kabul edilebilir sınırların dışında, şiddetli bir şekilde düşmesi veya yükselmesi demektir. Kabul edilebilir sınırların altında veya üstünde gerçekleşen ekonomik rakamlar ekonomiyi olumsuz şekilde etkilemektedir. Ekonominin herhangi bir sektöründe ortaya çıkan krizler sadece ortaya çıktığı sektörü değil, diğer sektörleri de etkilemekte; bu etki farklı boyutlarda da olsa bütün parametreler bozulmaktadır. Krizler; yüzyıllardır toplum hayatında görülmekte, ortaya çıkarken çoğunlukla herhangi bir uyarı vermemekte ve ekonomilere çözümleri uzun sürecek etkiler bırakmaktadır. Ayrıca krizler ülkelerin ekonomik seviyelerinden etkilenmemekte ve ekonomik seviyesi ne olursa olsun herhangi bir ülkede görülmektedir (Kale ve Eken, 2017:2-3).

Ekonomik krizin meydana geldiği ülkede etkisi daha fazla olmaktadır. Diğer ülkelere etkisi dış ticaret ilişkilerinin boyutu kadar olmaktadır. Gelişmiş ülkeler arasında finansal işlemlerin yoğun olması ve ekonomik faaliyetlerin küresel anlamda gelişmesi ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin de birbirlerine bağımlı hale getirmiştir. Bu nedenle ekonomik krizin meydana gelmesi ülkeler arasında birbirleriyle ilişkileri derecesinde ülkeleri etkilemekte ve diğer ülkeleri de etki altına almaktadır (Oran, 2020:2).

Krizler, makroekonomik göstergeler üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. İşsizlik, enflasyon, ihracat, ithalat ve büyüme rakamları krizden etkilenen başlıca ekonomik göstergelerdir. Yüksek gelirli ülkeler dahi krizlerden olumsuz etkilenmekte ve makroekonomik göstergeler üzerinde etkisi hissedilmektedir. Düşük ve orta gelirli ülkeler ekonomik büyümeyi hedefledikleri için, olası bir kriz durumunda mevcut bulundukları konumda sarsılmaktadır. Orta gelir tuzağına yakalanmış ülke krizin etkisini daha fazla hissetmekte ve orta gelir tuzağı kısır döngüsünden biraz daha saplanıp kalmaktadır.

2.4.2. Enflasyonun Etkileri

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra tüm ülkelerin temel ekonomik sorunu haline gelmiş olan enflasyon, sağlıksız ve istikrarsız bir ekonominin göstergesi olmuştur. Enflasyon, ülkede gelir dağılımı eşitsizliğini artırması, etkin kaynak dağılımını bozması, bütçe açıklarını artırması, borçlanmayı artırması, reel faizleri yükseltmesi gibi birçok olumsuzluğa neden olduğu için bir problem olarak algılanmaktadır. Enflasyon, fiyatlar genel seviyesindeki artışlar olarak tanımlanmakla birlikte genel bir tanıma sahip değildir. İktisadi ekollere göre enflasyonun farklı nedenleri vardır. Monetaristlere göre enflasyon, her zaman ve her yerde parasal bir olgudur. Keynesyen iktisada göre enflasyon, tam istihdam seviyesinde toplam talebin toplam arzı aşması sonucu ortaya çıkmaktadır. Maliyet yönlü yaklaşımda ise enflasyon, sendikaların zorunlu ücret artışları ve işverenlerin karlarını artırma çabalarından kaynaklanmaktadır (Demirgil, 2019:2).

Enflasyonun büyüme üzerindeki etkisi kesin olarak bilinmemektedir. Yapılan çalışmalar doğrultusunda negatif ve pozitif olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir. Enflasyonun büyümeyi azaltacağını ve enflasyon ile büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu düşünen parasalcı iktisatçılara göre birçok kanaldan enflasyon büyümeyi azaltacaktır. İlk olarak, enflasyon ekonomide belirsizliğe neden olacağı için hane halkının yatırım ve

tüketim kararlarını etkileyecek; bu durum büyümeyi olumsuz etkileyecektir. İkinci olarak, enflasyonist dönemlerde fiyatlar sektörlere göre farklı hızda artmaktadır ve bu durum kaynakların etkin dağılımını etkileyerek büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Üçüncü bir olumsuz etki finansal sektörde ortaya çıkacaktır. Finansal sektörün etkinliğini ve finansal varlıkların getirisini azaltacağı için yatırımcılar getirisi düşük olan yatırım araçlarına yönelecektir ve bu durum da büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Enflasyonun pozitif etkisi olacağını düşünen yapısal iktisatçılara göre, enflasyon tasarrufları artıracaktır. Ekonomide finansal bozulmaların olması ve paranın satın alma gücünün düşmesi bireyleri tasarruflara yöneltecek, sermaye birikimi sağlanacak, böylece tasarruflar ile büyüme gerçekleşecektir (Toker ve Gürel, 2019:2-3).

Yüksek gelirli ülkelerde sürdürülebilir büyüme ve kalkınmayı belirli bir seviyede tutmayı sağlamak temel hedeflerdendir. Orta gelirli ülkelerde de büyüme hızını artırmak temel hedeflerdendir. Ayrıca orta gelirli ülkelerde ekonomideki dalgalanmalar nedeniyle fiyat istikrarını sağlamak ekonomik hedefler arasındadır. Görülmektedir ki enflasyon ile büyüme arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Enflasyon ile büyüme arasında ilişkinin pozitif ve negatif sonuçlar doğurması ise zamana ve ülkeye göre değişiklik göstermektedir (Karabulut, 2019:2-3).

2.4.3. İstikrarsız Döviz Kuru

“Döviz kuru, bir ülke parasının diğer ülke paraları cinsinden değerini ifade eden bir gösterge olmasının yanında, kendine özgü bir varlık değeridir. Öyle ki, diğer varlık fiyatlarının hareketlerini yöneten ve yönlendiren ekonomik ilkeler, döviz kuru hareketleri için de geçerli olmaktadır” (Cengiz, 2018:2).

Döviz kurunu daha iyi anlamak ve etkilerini daha iyi kavramak için nominal döviz kuru ve reel döviz kuru tanımlarını bilmek gerekmektedir. Nominal döviz kuru, iki ülke paralarının karşılıklı değişim oranıdır. Reel döviz kuru ise iki ülke mallarının değişim oranıdır. Reel döviz kuru bazen ticaret hadleri olarak adlandırılmaktadır. Reel döviz kuru, nominal döviz kuru ile iki ülkenin fiyat düzeylerinin oranının çarpımına eşittir. Reel döviz kuru yurtiçi mallar ile yabancı mallar ile değişim oranı olduğu için reel döviz kurunun artışı net ihracatta artışa neden olmaktadır (Alkan, 2018:4).

Nominal döviz kuru, dış ticaret miktarları hakkında bilgi vermekte ve elde edilen bilgiler tek başına belirleyici olmaktadır. Reel döviz kuru ile elde edilen bilgiler daha doğru bilgileri kapsamaktadır. Ülkelerin reel döviz kuru ile elde etmiş oldukları bilgiler

ülke açısından ticaret için önemlilik arz etmektedir. Reel döviz kurunun bilinip yorumlanması, ülke ticaretini belirlemekte uzun dönemli ticaret planları ve ticarete oluşacak herhangi bir aksaklıkta yeni bir politika uygulanabilir. Reel döviz kurunun, uzun dönem denge değerinden gösterdiği sapmalar, iki önemli sonuç doğurmaktadır. Birincisi, reel dövizin kurunda meydana gelen dengesizlikler, gelecekte yaşanabilecek parasal krizlerin erken uyarıcısı olabilmektedir. İkincisi, kurda meydana gelen değişiklikler ülkelerin kısa ve uzun dönemde düşük oranlı ekonomik büyümelerin yaşanmasına neden olmaktadır (Taş ve Uysal, 2013:2).

Döviz kuru istikrarı, döviz kurlarında aşırı dalgalanmanın olmamasıdır. Döviz kurunda istikrarın sağlanması ekonomik istikrarın sağlanması açısından önemli bir faktördür. Döviz kuru istikrarının sağlanmasında üç temel neden bulunmaktadır: Birinci neden döviz kuru yönetimiyle, döviz piyasası aracılığıyla oluşan belirsizlik azalır, finansal değişkenlerdeki aşırı hareketliliği giderek etkin kaynak dağılımı sağlanmış olmaktadır. İkincisi, uluslararası rekabetçilikte fiyat artışları ve azalmaları kontrol altına alarak ekonomik iş birliği sağlamaktadır. Son olarak ise iç piyasada fiyat istikrarını sağlamak için para politikası olarak kullanılabilir. Döviz kurlarında istikrarsızlık ekonomide belirsizliği arttırarak yabancı yatırımların azalmasına neden olmaktadır. Yine bu istikrarsızlık ülkeler arasındaki ticarete belirsizliğe neden olarak döviz kurundaki istikrarsızlık tüketiciye yansıtılacak olursa ihracat mallarındaki talebi azaltacaktır (Duygulu, 1998:4-8).

Döviz kuru ekonomideki birçok değişkenleri etkilemektedir. Ülkelerin gelir düzeyleri fark etmeden istikrarsız döviz kuru birçok değişkeni olumsuz yönde etkilemesine neden olmaktadır. Ekonomik istikrar ile döviz kuru istikrarı arasında sıkı bir etkileşim olduğu görülmektedir. Orta gelir tuzağına yakalanmış ülkelerde orta gelir tuzağından kurtulmak için aşılması gereken bir sorun da döviz kuru istikrarıdır.

2.4.4. Nüfus Artışı

Nüfus artışı, tarım sektörü için olumlu ancak ekonomik büyüme için olumsuzdur. Nüfus artışının ekonomik büyüme için olumsuzluk oluşturan üç temel etkisi vardır. Birincisi, sermayeyi azaltma etkisidir. Hızlı nüfus artışı sermaye/emek oranını azalmaktadır. Ekonomileri geliştirmekte olan ülkelerde sermaye oldukça önemli bir para sahiptir. Artan nüfus artışı sermayenin dağılımını olumsuz etkilemektedir. Hızlı nüfus artışının ikinci etkisi, genç bağımlılık sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu sorun hane halkının

tüketimini arttırarak tasarruflarını düşürmektedir. Üçüncüsü ise, yatırımlarda sapmalara meydana getirerek kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi sağlayacak şekilde yatırım yapılmasını değil, verimsiz alanlarda yatırım yapılmasına neden olmaktadır (Baş, 2001:6-7).

Nüfus artışı ile ekonomik büyüme arasında temel olarak üç görüş benimsenmektedir (Polat, 2018:4-5):

1) Malthus (1778) tarafından ortaya atılan teoriye göre aşırı nüfus artışı kaynaklar üzerinde olumsuz etki bırakmakta ve ülkedeki nüfus arttıkça birbirlerini takip eden sorunlar ortaya çıkmaktadır. Teoriye göre, tarımsal üretimde aritmetik artış gerçekleşirken nüfusun geometrik olarak artması en önemli sorunlar başında gelmektedir. Nüfusun hızlı bir şekilde artması azalan verimler kanununa göre kişi başına düşen geliri azaltmakta ve ekonomik büyümeyi durdurmaktadır. Malthus'a göre çözüm nüfus atışı fazla olan ülkelerin doğum oranlarını azaltmaya yönelik politikalar geliştirmektir.

2) Coale ve Hoover (1958) tarafından geliştirilen teoriye göre ise hızlı nüfus artışı beşeri sermaye birikimini arttırarak ekonomiye olumlu katkı sağlamaktadır. Artan beşeri sermaye ucuz emek faktörünü oluşturarak büyümeyi gerçekleştirmek için istihdama dönüştürüldüğünde düşük işçilik maliyetlerini beraberinde getirmektedir.

3) Son kabul edilmiş teoriye göre ise nüfus artışı ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulunmamaktadır.

Kabul edilmiş teorilere göre nüfus artışı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar ülkelerin ekonomik büyümeyi gerçekleştirirken seçmiş oldukları büyüme politikalarına göre oluşmaktadır. Düşük gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkeler konumuna gelirken uyguladıkları politikalar hızlı nüfus artışından olumsuz etkilenmektedir. Orta gelir tuzağına yakalan ülkelerde ise hızlı nüfus artışı bu kısır döngüde biraz daha kalmasına neden olmaktadır.

2.5. ORTA GELİR TUZAĞI KISIR DÖNGÜSÜNDEN ÇIKIŞ YOLLARI

Ekonomik süreç içinde ülkeler düşük gelirli ülkeler konumundan orta gelirli ülkeler konumuna gelmekte ve son olarak belli bir ekonomik gelir seviyesine ulaşarak yüksek gelirli ülkeler konumuna ulaşmaktadır. Ülkeler, gerçekleştirmiş oldukları bu süreçte bazı sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sıkıntılar içinde en önemlisi, orta gelirli

ülke konumuna geldikleri zaman orta gelir tuzağına yakalanmaları ve uzun zaman boyunca orta gelir tuzağından çıkamamalarıdır. Orta gelir tuzağına yakalanmanın belli nedenleri olmasına rağmen her ülke farklı nedenlerle karşılaşmaktadır. Orta gelir tuzağından çıkış çözümleri de farklı olmaktadır.

Pierre-Richard, Otaviano ve Michael'ın 2012 yılında hazırlamış oldukları “Avoiding Middle-Income Growth Traps” adlı raporda orta gelir tuzağından çıkış yollarını şöyle ifade etmektedir (Agenor, vd., 2012:2-6):

- Gelişmiş altyapıya sahip olmaktır. Gelişmiş altyapı hızlı iletişim olanakları sağlar ve mevcut fikirlerden yararlanmaya, yüksek yetenekli bireylere ulaşmaya olanak sağlamaktadır.
- Mülkiyet hakkını korumak, patent sistemini oluşturmak ve geliştirmektir. Bireylerin ve firmaların yenilikçi hareketleri koruma altına alınır ve teknolojinin gelişmesini sağlayarak ekonominin daha yüksek performans ve çıktı miktarı elde edilmesini sağlanmaktadır.
- İşgücü piyasasında gerekli reformlar yapılmalıdır. Ücret katılığı ayarlanmalıdır. Çünkü ekonomik piyasada emek hareketli durumdadır ve yüksek yetenekli işlerin dağılımı sektörler arasında dağılır, verimliliği artırmak içinde ücret ayarlanması iyi yapılmalıdır.
- Beşeri sermayenin niteliği artırılmalıdır. Bu da eğitim reformları ile gerçekleştirilmeli bir durumdur.
- İnovasyon faaliyetlerinin artırılması ve geliştirilmesi. Ekonomik büyümenin ilk aşamasında düşük teknoloji ve vasıfsız beşeri sermaye ile büyüme gerçekleştirilebilir. Daha sonraki aşamada sahip olunun teknoloji ve beşeri sermaye büyümede yetersiz kalacaktır. Bu yüzden büyümeyi gerçekleştirmek için elde bulunan beşeri ve fiziki sermayenin verimliliğini artırmak için inovasyon faaliyetlerini artırmak gerekmektedir.
- Yatırımlar, verimliliği düşük olan tarım sektöründen verimliliği yüksek olan sektörlere aktarılmalıdır.
- Ar-Ge ve teknoloji geliştirilmelidir. Yenilikçiliği destekleyen politikalar uygulanmalıdır.

Orta gelirli ülkeler sürdürülebilir ve kalıcı ekonomik başarılar elde edemedikleri için orta gelir tuzağına yakalanmışlardır. Bir ekonominin büyüebilmesi, gelişebilmesi,

uluslararası piyasalarda rekabet edebilmesi, üretimde verimliliğini ve karlılığını arttırabilmesi için sadece fiziksel yatırımlar yeterli değildir. Bir ekonomide fiziki sermaye ne kadar çok olursa olsun fiziki sermayeyi harekete geçirecek nitelikli beşeri sermaye olmazsa ekonomide sürdürülebilir ve kalıcı başarıya ulaşamaz (Aykırı ve Tokucu, 2017:7).

Beşeri sermayeye yapılan yatırımlar diğer yatırımlardan farklılık arz etmektedir. Çünkü beşeri sermayeye yatırımları pozitif dışsallıklar oluşturmaktadır. Pozitif dışsallıklar özellikle teknoloji ve bilgi birikimini etkilemekte, bilgi birikimi teknoloji faaliyetlerini harekete geçirmektedir. Gelişen teknoloji ise üretimde farklılık ve verimliliği artırarak ekonomik büyümeyi geliştirmektedir (Aykırı, 2017:8-9).

Orta gelir tuzağından kurtulmanın bir yolu olan beşeri sermayenin kullanılması, aynı zamanda orta gelir tuzağını etkileyen bilim ve teknoloji yetersizliği, Ar-Ge ve inovasyon yetersizliği gibi diğer faktörlerinde gelişmesi ve çözüme kavuşmayı bekleyen sıkıntıların temelini oluşturmaktadır.

Yüksek gelirli ülkelerin sahip oldukları vasıflı beşeri sermayenin en önemli özelliği eğitim seviyelerinin yüksek olmasıdır. Ekonomik büyüme ve eğitim arasında sıkı bir bağ vardır. Eğitim, bireyleri yoksulluktan kurtarmanın ve gelir dağılımı adaletsizliğini ortadan kaldırmanın en güçlü bir aracıdır. İyi eğitilmiş, teknolojiyi kullanma ve üretme becerilerine sahip beşeri sermayenin varlığı yüksek gelirli ülkeler ile orta gelir tuzağına yakalanmış ülkeler arasındaki en önemli farklılığı oluşturmaktadır. Orta gelir tuzağından çıkmak için bu farklılığı ortadan kaldırmak; yüksek eğitim düzeyine ve kalitesine sahip olmaktan geçmektedir (Bayar, 2016:5-8).

Orta gelir tuzağına yakalanmış ülkeler orta gelirli ülkeler seviyesine ulaşmışlardır. Orta gelirli ülkeler konumuna ulaşan ekonomiler büyümenin ilk aşamasını ithal teknolojilerle ve tarım sektöründeki verimli, ucuz maliyetli beşeri sermayeyi kullanarak aşmışlardır. Orta gelir tuzağına yakalanan seviyede tarım sektörü yerine sanayi sektörünün gelişmesi gerekirken yetersiz teknoloji birikimi ve beşeri sermayenin vasıfsız hale gelmesi sanayi sektörünün gelişmesine engel olmakta; istihdam alanı düşerek işsizliğe yol açmakta ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır. Bu durumun aşılabilmesi için yapısal dönüşümün yapılması gerekmektedir. Yapısal dönüşüm; büyüme oranlarındaki artışa, ekonominin üretim yapısında birincil ürünlerden ikincil ürünlere ve daha sonrasında üçüncül ürünlere geçişin eşlik etmesi durumunu ifade etmektedir. Ekonomideki yapısal

dönüşüm, ekonominin üretim yapısındaki değişimleri ve sektörlerin istihdama olan katkılarını ifade etmektedir. Yapısal dönüşümü gerçekleştiremeyen orta gelirli ülke, orta gelir tuzağına yakalanırsa büyüme oranlarında düşme yaşanacaktır. Bu nedenle ekonomik büyüme gerçekleştikçe tarım sektöründen imalat sektörüne ve sonra da hizmetler sektörüne geçiş sağlanmalıdır (Karadaş ve Soyyiğit, 2019:4-5).

Ekonomik büyüme, fiziki sermayenin yapısına, girdilerin verimliliğine ve sermayenin teknolojik içeriği gibi belirleyicilere dayanmaktadır. Beşeri sermayenin miktarı, nitelikli beşeri sermaye, fiziki sermayenin miktarı, teknolojik içerikli fiziki sermaye tarafından belirlenen toplam faktör verimliliği (TFV) ekonomik büyümeye katkı sağlayan beş temel faktördür. TFV bilgi temelli ekonomik büyümenin kaynağı olduğu için ve uluslararası pazarda ülkelerin rekabet edebilirliğini artıracığı için oldukça önemli bir ekonomik büyüme faktörüdür (Çalışkan ve Biber, 2019:1).

Ekonomik gelir seviyesini arttırmak isteyen ülkeler sahip oldukları kaynakları doğru amaçlarla ve doğru biçimde kullanabilme çabası içerisinde. Kaynakları doğru amaçlarla ve doğru biçimde kullanabilmek için TFV'nin ekonomik büyüme için ekonomik büyüme faktörlerine etkisi olarak itici kuvvet özelliğinden faydalanmalıdır. Makro analiz kapsamında yapılan TFV analizleri bu açıdan büyümeye katkı sağlayan faktörlerin belirlenmesinde ve politika seçimlerinde yol göstericidir (Vergil ve Abasız, 2008:1-2).

Orta gelir tuzağından çıkmak için uygulanması gereken stratejilerden biri de ulusal tasarruf oranlarının artırılmasıdır. Tasarruf, ulusal ve yabancı tasarruflar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Toplam ulusal tasarrufları kamu ve özel sektör tasarrufları oluşturmaktadır. Yabancı tasarrufları ise yabancı sermayeye kısa veya uzun vadeli olarak ülkeye çekmek ya da dış borçlanma yoluyla elde edilen tasarruflardan oluşmaktadır. Ulusal tasarrufların yetersiz olması durumunda yatırımların miktarı ve büyüme oranları düşmektedir. Bu durumda ya yatırımlardan vazgeçmek ya da yabancı tasarruflara başvurmak gerekmektedir. Yabancı sermayeye başvurmak ülke ekonomisinin dışsal şoklarına açık hale getirmek demektir. Yabancı sermayenin kısa vade içinde miktarında azalma olduğunda ekonomik daralmaya ve ekonomik büyümenin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Ülkelerin bu tür olumsuz durumlarla karşılaşmaması için yabancı tasarruflara bağımlılığını azaltmak için ve

ekonomik büyümei yüksek seviyelerde devam ettirebilmek için ulusal tasarrufları arttırmak gerekmektedir (Yıldız, 2015:3-4).

Orta gelir tuzağından çıkışta devletin seçmiş olduğı stratejilerinde önemli bir yeri vardır. 2013 yılında Dünya Bankası'nın Çin ekonomisiyle ilgili olarak yayınladığı raporda, altı yeni politika stratejisi tavsiye edilmektedir. Bu stratejiler ise şunlardır (The World Bank, 2013:32-34):

- Birinci yeni strateji; ekonomi üzerinde devlet ve özel sektör dağılımı iyi yapılmalıdır. Özellikle devlet üzerine düşen görevler daha önemlidir, çünkü devletin ekonomiye müdahalesi ekonomik canlılığı ve teşvikleri arttırmalıdır.
- İkinci yeni strateji; teknolojik ve Ar-Ge çalışmaları ile tüm ekonomik sistemleri etkileyecek bir inovasyonel bir sistem oluşturulmalıdır.
- Üçüncü yeni strateji; çevre ve iklim değişikliğini korumak, bozulan ekosistemin ekonomiye etkisinin olmaması için yeşil ekonomiye önem verilmelidir.
- Dördüncü yeni strateji; sosyal ve fırsat eşitliğine önem verilmelidir.
- Beşinci yeni strateji; sürdürülebilir bir mali sistem kurulmalıdır.
- Altıncı yeni strateji; ülkeler arasında yarar sağlayacak ilişkileri iyileştirmek ve geliştirmek.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTA GELİR TUZAĞI ÇERÇEVESİNDE 2008 FİNANSAL KRİZİ ÖNCESİ VE SONRASI TÜRKİYE’NİN EKONOMİK DURUMU

Bu bölümde, 2008 öncesi yaşanan ekonomik krizler, 2008 ekonomik krizi ve Türkiye’nin 2008 krizinden çıkış politikaları açıklamıştır.

3.1. 2008 ÖNCESİ YAŞANAN BAŞLICA EKONOMİK KRİZLER

Dünya ekonomilerinde farklı zamanlarda nedenleri çeşitli olan birçok ekonomik kriz yaşanmıştır. Devletin ekonomiye müdahalesi olup olmamasına göre krizden çıkış stratejileri ortaya konulmuştur. Dünyanın herhangi bir ülkesinde ortaya çıkan kriz, gelişen teknoloji ve ekonomik işbirliği ilişkilerinin gelişmesi sonucunda yayılma etkisi göstermekte ve bütün dünyayı etkisi altına alarak dünya ekonomisi için ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. 1870-1914 yılları arasında, devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini, ekonomik göstergelerde kalıcı olarak bir dengesizliğin ortaya çıkmayacağını, piyasada ortaya çıkacak olan herhangi bir dengesizlik durumunda piyasa arzı ve talebi tarafından belirlenecek yeni piyasa düzeyine göre düzenleneceğini öngören liberal iktisat politikaları uygulanmıştır. Ancak birinci dünya savaşı ve ikinci dünya savaşı dönemlerinde ekonomide daha korumacı politikalar uygulanmıştır. 1929 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nde ortaya çıkan ekonomik kriz tüm dünyaya yayılmış ve yeni bir ekonomik düzenin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Işık ve Duman, 2012:2).

1929 yılında dünya ilk kez küresel bir krizle karşı karşıya kalmış ve ekonomik krizle tanışmıştır. Daha sonraki dönemlerde birçok ekonomik kriz yaşanmış, dünya ekonomisinde ciddi hasarlar ortaya çıkarmıştır. 1929 ekonomik krizden sonra 1970 ve 1980 yıllarında ülkeler birçok krizlerle karşılaşmıştır. 1990 yıllarında ortaya çıkan krizler önceki yılları takip etmiş ve 2000 yıllarında ortaya çıkan krizler, özellikle 2007 yılında başlayan Mortgage krizi dünya ekonomisini sarsmıştır. Ekonomik krizlerin etkisi ülkelere yayılsa da en çok hasar gören ülkeler gelişmekte olan ülkeler olmuştur (Yıldırım, 2010:1).

3.1.1. 1929 Krizi ve Ekonomik Buhran

1929 yılında dünya, yeni dünya savaşından çıkmış ve dünyada geçici olarak barış rüzgârları esmeye başlamış, dünya savaşının yaralarını sarmaya başlamıştır. Dünya ülkeleri gelişmiş, gelişmekte olan ülkeler ve gelişmemiş ülkeler şeklinde gruplara ayrılmışlardır. ABD, Fransa ve İngiltere gelişmiş ülkelerdir. Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri henüz gelişmekte olan ülkelerdir. Dünyanın diğer ülkeleri ise gelişmemiş ülkeler grubunda yer almaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, dünyanın diğer ülkelerine sanayi malları ihraç etmekte ve ihraç ettiği ülkelere hammadde ve gıda ürünleri ihraç etmektedir. ABD, bu yılda dünyanın en güçlü ülkesi konumundadır. ABD'nin yapmış olduğu ithalat diğer ülkeleri kalkındıracak kadar fazladır. Bu durum ise diğer ülkelerin milli gelirinden çok az olmasından kaynaklanmaktadır (Dursunoğlu, 2009:71).

1929 yılında ABD'nin güçlü ekonomiye sahip olmasında 1920'li yıllarında yaşanan olaylar büyük ölçüde katkı sağlamıştır. 1919 ve 1920 yıllarında dünya çapında kısa ve etkili bir büyüme olmuştur. Büyümenin asıl sebebi, savaş yıllarında tükenen malları yerine koymak üzere yapılan alımlardır. Bu alımlar çok az olan stokları eritmiş ve fiyatların yükselmesine sebep olmuştur. Fiyat artışları Avrupa'da ve ABD'de kendini göstermiştir (Gürsoy, 2009:40).

Fiyat artışları Avrupa'nın yeniden inşası sonrasında son bulmuştur. Avrupa'da yüksek talebi karşılamak için artan arz miktarı uluslararası fiyatların düşmesine neden olmuştur. Fiyatların düşmesi piyasayı takip eden ülkelere üretimin durmasına, birçok işletmenin kapanmasına ve işsizliğin önemli boyutlarda artmasına neden olmuştur. Avrupa'da yaşanan olumsuzluklara rağmen ABD'de 1920'li yıllar, ekonominin güçlenmesinde önemli yıllar olmuştur. Bu yıllarda teknolojiye gelişmeler yaşanmış, elde edilen kazanç yeni teknolojik faaliyetlerin geliştirilmesinde ve birçok yeni buluşların gerçekleştirilmesinde kullanılmıştır. Tüketimde ve ücretlerde gerçekleşen artışlara paralel olarak borsadaki hisse senetlerinin değerlerinde ve getirilerinde artış gerçekleşmiştir (Buluş ve Kabaklı, 2010:4).

1920'li yıllarda Avrupa'da yaşanan ekonomik bunalım ve ABD ekonomisinin güçlenmesi, Avrupa devletlerine kredi vermesine neden olmuştur. Bu yıllarda ABD verdiği krediler sayesinde dünyanın en alacaklı ülkesi konumuna gelmiştir. 1922-1929 yılları arasında sanayi odaklı ekonomik büyümeye teşvik edilmesi ABD'de borsa ve

kredi spekülasyonunu doğurmuştur. 1927 yılından itibaren borsa endeksi ile ekonomik faaliyetler endeksi arasındaki fark tehlikeli bir şekilde büyümüştür. 1920'li yıllarda ABD borsasındaki yükseliş devam etmiş ve 1927 yılında bu yükseliş hız kazanmıştır. Böylece ekonomi içinde oluşan balonlar devam etmiştir. Ekonomik büyümenin hızlı gerçekleştiği bu yıllarda gayrimenkule olan talepte önemli artışlar yaşanmıştır. ABD borsasının yükselişinin önemli bir nedeni de, birçok ülkenin kullanmış olduğu Altın Standardı para sisteminin terk edilmesidir. Savaş sonrası şiddetle paraya ihtiyaç duyan Avrupa ülkeleri altın standardını terk etmiş ve karşılıksız para basmaya başlamıştır. Bunun sonucunda enflasyon hızlı bir şekilde yükselmeye başlamış ve tasarruf sahiplerinin paralarını karşılıksız para basılan piyasalardan altın standardını koruyan ABD bankalarına yatırmalarına yol açmıştır. Böylece ABD'de yüksek miktarda likidite bolluğu yaşanmaya başlamış ve ABD borsasının değerinin artışında önemli derecede rol oynamıştır (Barışık ve Barış, 2015:4-5).

ABD ekonomisinde oluşan balonlar ve borsada oluşan aşırı değerlenme, krizin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ekim 1929'da ABD'de Dow Jones New York Borsası'nın durması ve borsada bazı büyük holdinglerin hisse senedi değerlerinin düşmesi sonucunda ortaya çıkan panik havasında yabancı yatırımcıların paniklemesi ve sahip oldukları hisse senetlerini satması Dow Jones Borsası'nın çökmesine yol açmıştır. Yaşanan bu olay tarihe Büyük Buhran olarak geçmiştir. Dow Jones Borsası'nın çökmesi ile başlayan ekonomik bunalım etkisini uzun yıllar sürdürmüştür. 1929 yılında yaşanan büyük buhran başta ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere birçok ülkeyi etkilemiştir. Krizle birlikte ABD'de çok fazla miktarda para kaybı yaşanmış, yaklaşık 9000 bankanın iflasına yol açmıştır. Ayrıca, kişilerin yaşamlarını sürdürmelerini zora sokmuş ve bireylerin sosyal statülerini kaybetmesine yol açmıştır. Büyük Buhranın oluşmasına neden olan menkul kıymetlerdeki değer artışları düşmüş, uluslararası menkul kıymetler piyasasında işlem göremez hale gelmiş, uluslararası borçlanma konusunda güçlükler yaşanmıştır (Oran, 2020:9).

ABD borsasında ortaya çıkan kriz, 1920'li yıllarda ekonomik büyümenin, hızla büyüyen holding tipi şirketlerin ekonomik bunalıma ne kadar dayanıksız olduğu kriz sonrası ortaya çıkmıştır. Kriz sonrasında işsizlik rakamlarında ciddi bir artış yaşanmıştır. 1929 yılında 1,5 milyon işsiz varken 1933 yılında bu sayı 12,6 milyona ulaşmıştır. Ekonomideki işsizliğin bu seviyeye gelmesinin nedeni ekonomide durgunluk

yaşanmasıdır. Ekonomide sadece işsizlik yaşanmamış, aynı zamanda tüm piyasalarda fiyat düşüşlerine neden olmuştur. 1929 Büyük Buhranın etkisi sadece ABD’de görülmemiş buhrandan birçok ülke etkilenmiştir. Ülkelerin gelirleri düşmüş, ekonomik daralma yaşanmış ve karşılıklı ticaretlerinde düşüş yaşanmış ülkelerin yaşam standardı düşmüştür (Küçükaksoy ve Ercan, 2015:3-4).

1929’daki Büyük Buhran Türkiye’yi de etkilemiştir. Türkiye krizle karşı karşıya kaldığı dönemde Cumhuriyet’in ilk yılları olup yavaş yavaş ekonomik ve siyasi düzeni düzeltmeye çalışmıştır. Türkiye’nin o yıllarda üzerinde büyük bir Osmanlı borcunun sorumluluğu vardır. Bir yandan da Lozan Antlaşması’yla kaldırılan kapitülasyonların karşılığında uygulamayı taahhüt ettiği serbest ticaret ve özel sektör ağırlıklı liberal siyaset uygulamalarının baskısı altında kalmıştır. Bağımsızlığını ilan eden bir ülke olmasına rağmen henüz bağımsız ekonomik politikalar uygulayabilecek güçte değildir. Liberal siyaset uygulaması taahhüt ettiği serbest ticaret yaklaşımının süresi 1929 yılında bitmiştir. Sürenin bitmesi ve 1929 Ekonomik Buhranın oluşturduğu ortam Türkiye Cumhuriyeti’nin dış ticarette müdahaleci bir politika uygulamasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye bu uygulama ile dış ticaretini denetim altına almış ve 1930 yılında Türk Parasını Koruma Mevzuatı’nı yürürlüğe koyarak kambiyo denetimine geçmiş ve dış ticaretini düzene sokmuştur. İlerleyen yıllarda devletçi politikaları gündeme getirmiş, sanayileşme için planlar yapmış ve bu alanda oldukça ilerleme sağlamıştır. Türkiye’de yaşanan bu gelişmeler o zamana kadar ciddi açıklar veren dış ticaretin dengelenmesini ve açıkların kapanmasını sağlamıştır. Böylece Türkiye Cumhuriyeti dış borçlanma yapmadan ekonomi çarklarını çevirebilir konuma geçmiştir (Eğilmez, 2019:35).

1929 Büyük Buhran ekonominin piyasa araçlarında bir dengenin olması gerektiğini gözler önüne sermektedir. Ekonomiye yapılan her müdahalenin, ekonomide gerçekleşen her faaliyetin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Ekonomide faaliyet gösteren firmalar krizle birlikte masraflarını kısımaya zorlanmış ve bu firmaların yatırım teminatlarının yıkımı etkili bir şekilde borç alabilmeyi ve yatırım için borç vermeyi yok etmiştir. Ayrıca kriz uluslararası hesapların dengelediği dış borç para almaya bir son vermiştir. 1929 yılında ekonominin temeli sağlam olması halinde krizin boyutunun daha sınırlı kalacağı beklentisi oluşmuştur. Fakat 1929’da iş hayatı sağlam temellere dayalı değildir. Olası bir krizden etkilenecek kırılgan bir yapıya sahiptir (Galbraith, 2009:193-194).

3.1.2. 1973 Petrol Krizi

6 Ekim 1973 tarihinde İsrail'e, Suriye ve Mısır'ın anlaşmalı olarak saldırımları Arap-İsrail savaşını başlatmış ve krizin ortaya çıkışını savaş tetiklemiştir. Savaş döneminde Arap ülkelerinde ABD'nin İsrail'i desteklediği görüşü hâkim olmuştur. Arap ülkelerinde oluşan bu düşünce ve kaybedilen toprakları geri alma düşüncesi Arap ülkelerinin petrolü siyasi bir araç olarak kullanmaya itmiş ve dünyada petrol krizi yaşanmasına neden olmuştur. 1973 Petrol Krizi, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği'nin (OAPEC) ABD'ye Arap-İsrail savaşında İsrail ordusuna destek vermesinden dolayı ilan ettiği bir petrol ambargosudur. Arap ülkeleri daha önce petrolü siyasi bir araç olarak kullanmayı denemiş; ancak 1973 yılında başarılı olmuştur. Başarılı olan siyasi araç 1973 petrol krizini ortaya çıkarmıştır. ABD'ye uygulanan ambargo, Batı'ya da uygulanmak istenmiş lakin Batı'nın petrol kaynağı sadece Ortadoğu olmadığı için istenilen sonucu vermemiştir. Buna rağmen Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) baskı aracı olarak petrolü kullanmaya karar vermiştir. Uygulanan politikanın etkili olması için ya petrol üretimini kısarak ihracatı düşüreceği ya da petrol fiyatlarında artışa gideceği düşüncesi hakimdir. Üretimi kısmak ihracat gelirlerini düşüreceği düşüncesiyle fiyatları arttırma kararı alınmıştır (Öztürk ve Saygın, 2017:2-3).

Yaşanan ekonomik faaliyetler petrol fiyatlarında ciddi artışlara neden olmuştur. 1974 yılının sonunda varil fiyatı 4,75 dolara, 1975 yılında ise 12,21 dolara yükselmiştir. Kısa zamanda artan petrol fiyatları ihraç ve ithal eden ülke ekonomilerinde ciddi değişimlere yol açmıştır. İhraç eden ülkeler kazanç elde ederken, ithal eden ülkelerde büyük zarara uğramışlardır. Bu durum, "üretim kapasitelerinin, işsizliğin ve yetersiz bir ekonomik büyüme ile birlikte yüksek fiyat artışlarının görüldüğü" stagflasyon krizine dönüşmüş ve tam istihdam ile fiyat istikrarı sağlanamaz duruma gelinmiştir (Yılmaz ve Kalkan, 2017:17).

1973 krizi ile GSMG, işsizlik ve enflasyon başta olmak üzere birçok makroekonomik göstergeler üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Sanayileşmiş ülkeler krizin şokunu atlatmak ve dış ödemeler dengesini korumak için ithalatını kısıtlamıştır. Böylelikle gelişmekte olan ülkelerin ihracatı gerilemiştir. Sanayileşmiş ülkeler ayrıca kredi verdikleri ülkelere ithalat şartı getirmiştir. Böylece krizin etkisini en fazla gelişmekte olan ülkeler hissetmiştir. Gelişmiş ülkeler dalgalı kur rejimi politikası uygulayarak ulusal paralarında dalgalanmalara izin vermiştir ve dış şoklara karşı korunmuştur. Bu

sistemde, petrol ihraç eden ülkede fiyatların yükselmesiyle döviz talebi dolayısıyla döviz kuru yükselmektedir. Kurdaki yükselme ise ihracatı artırıcı, ithalatı azaltıcı bir etki göstererek otomatik dış denge sağlamaktadır. Fiyatların yükselmesi gelişmekte olan ülkelerin borçlanma talebini artırmıştır. Petrol fiyatlarının artmasıyla oluşan enflasyon şokları gelişmekte olan ülkelere ödeme dengesini bozmuş ve ekonomik büyüme hızını yavaşlatmış ya da tamamen durdurmuştur (Gürbüzer, 2018:61).

1973 petrol krizi Türkiye'yi istikrarlı bir büyüme sürecinde yakalamıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) yıllık %7,1 oranında milli gelir artışı gerçekleşmiş, sanayileşme ve kentleşme hızlanmış, yatırımlarda ve imalat sanayiinde özel kesimin payı yarıyı aşmıştır. Tarım üretimindeki artış ise ABD gıda yardımı bağımlılığını azaltmıştır. 1973 petrol krizi sonrasında Türkiye hızla genişleyen, fiyat artışları ivme kazanmış bir ekonominin baskıları altındadır. Bu ekonomik baskılara, 1974 Kıbrıs Harekâtı sonucunda ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı askeri ambargo ve Batı dünyasının bir tür ekonomik ambargosu ile siyasal tehditleri eklenmiştir. Bunun yanında krizin getirdiği stagflasyon olgusu dünya ekonomisi ve Türkiye ekonomisi üzerinde etkili olmuştur (Kazgan, 2008:174).

Dünyayı ve Türkiye'yi etkisi altına alan petrol krizi Türkiye'yi de etkilemiş, ekonomi ciddi bir daralmaya girmiştir. Böyle bir ekonomik bunalımda, uygulanmakta olan ithal ikameci sanayileşme planının da sonuna gelinmiştir. Büyük ölçüde petrol talep eden, petrole bağımlı bir üretim yapısı sergileyen Türkiye'de 1973'ten 1975'e kadar dış ticaret açığı dört kat artmış, büyüme durmuş ekonomik bunalıma girmiştir (Oktar ve Eroğlu, 2015:189).

Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı ekonomik bunalım, etkisini ileri yıllarda da hissettirecek ve ekonomiyi düzeltmeye çalışırken yine bir krizle karşılaşacaktır. 1973 petrol krizinin etkisinde kurtulmak isteyen Türkiye farklı dış ticaret politikaları uygulayacak ve yabancı ülkelerin ekonomisine bağımlılığı gittikçe artacaktır.

3.1.3. 1978 Döviz Krizi ve 24 Ocak 1980 Kararları

1973 yılında başlayan bunalım Türkiye ekonomisini zora sokmuş, etkisini uzun yıllar göstermiştir. Krizin etkisinden çıkmak isteyen Türkiye, yeni politika arayışları içine girmiştir. Bu yıllarda krizin etkisi dış borçlarla atlatılmaya çalışılmış, 1978 yılına gelindiğinde krizin etkisinden kurtulmaya çalışılırken döviz krizi ile karşı karşıya kalınmıştır.

1978 yılında vadesi gelen borçların tutarı 4,84 milyar dolardır. Borcun 1,38 milyarı Dövizle Çevrilebilir Mevduat (DÇM), 1,51 milyarı mal ithalatından doğan garantisiz ticari borçlar olmak üzere, yaklaşık %60'ı bu iki kısa vadeli borçtan oluşmaktadır. Bu yıllarda oluşan borç yükünün yanında ekonomiyi sıkıntıya sokan bir diğer olay ise bankaların karşılıksız çek vermeye girişmiş olmalarıdır. İthalat karşılıksız çek karşılığında yapılmaya başlamıştır (Kazgan, 2006:113-115).

1970'lerde başlayan ekonomik bunalım, 1978 yılında gerçekleşen ikinci petrol şoku Türkiye ekonomisine ciddi zararlar vermiştir. Artan petrol fiyatları sonucunda ödemeler dengesi sorunu ortaya çıkmıştır. İçeride dönük ithal ikamesine dayalı büyüme modelinin uygulanması, ortaya çıkan döviz darboğazı, ithal girdilerin yetersizliği ve finansman sıkıntısı, ihracatın durgunlaşması, yurtiçi tasarrufların azalmasına neden olmuştur. Dış borç yükünün artmasıyla ortaya çıkan siyasal istikrarsızlık ortamı Türkiye'de 1980'li yıllarda ithal ikameci sanayileşme politikalarını etkisiz hale getirmiş ve liberal karakterde ihracata yönelik politikalar benimsenmiştir. Ekonomiyi içinde bulunan bunalımdan çıkarmak için IMF ile Stand-by anlaşmaları imzalanmaya başlanmıştır. Bu dönemde uluslararası piyasalardan sağlanan krediler sayesinde acil dış finansman sorunları giderilmiş, döviz darboğazları giderilmiş, ödemeler bilançosu açıkları küçültülmüş ve enflasyon gerileme sürecine girmiştir. Ancak hedeflenen büyüme oranlarında hedeflenen başarıya ulaşılmamıştır (Çoban, 2014:102-103).

1980 yılında gerçekleştirilen reformların başlıca hedefleri şunlardır (Polat, 2019:2):

- Ödemeler dengesini iyileştirmek ve uluslararası rekabet gücünü arttırmak,
- Enflasyonu düşürmek,
- Kamu İktisadi Teşebbüslerin (KİT) verimliliğini artırmak,
- Ekonominin ağırlık merkezini özel sektöre kaydırmak,
- Piyasaya yetki tanıyarak kaynak tahsisini belirlemektir.

1970'lerde başlayan ekonomik kriz birçok alanda ve başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere bütün ülkelerde etkisini göstermiştir. Ekonomik krizi karşı önlemler alınmaya başlanmış, ülkeler uyguladıkları ekonomi politikalarını değiştirmişlerdir. Türkiye 24 Ocak 1980 tarihli Ekonomik İstikrar Kararları ile ekonomide yeni bir dönem başlatmıştır.

Türkiye’de alınan 24 Ocak kararlarının nedenlerini dört başlık altında toplamak mümkündür: Birinci neden, uygulanan ekonomik politikalarının etkisinin azalmasıdır. İkinci neden, ileri sanayileşmiş ülkelerin ve çok uluslu şirketlerin az gelişmiş ülkelere yönelik politikalarının değişmesidir. Üçüncü neden ise, 1970’li yıllarda dışa açık sanayileşme politikalarını izleyen bazı ülkelerin başarılarıdır. Sonuncu neden olarak ise IMF, Dünya Bankası ve OECD gibi uluslararası kuruluşların zorlamasıdır (Uyanık, 2010:77).

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları programında alınan kararlar şöyledir (İntaş, 2019:38-39):

- Devalüasyon yapılarak TL’nin değeri 1 dolar=71,40 TL’den 47,80 TL’ye %48,6 oranında düşürülmüştür.
- Ekonomide devletin etkisini azaltmak için tedbirler alınmış, tekel olmayanlar kaldırılmış, devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi başlamıştır. Fiyat belirleme ve kontrol komitesinin çalışmaları sona ermiş ve KİT’ler tarafından üretilen malların fiyatları kendiliğinden belirlenmiştir.
- KİT’teki uygulamaya paralel olarak, tarımsal ürün destek alımları sınırlıdır. Tarımsal ürün baz fiyatları enflasyonist baskıları hafifletmek için düşük tutulmuştur. Böylelikle, tarım sektörüne karşı iç ticaret şartları ve çiftçilerin milli gelirden payları gerilemiştir.
- Ulaşım, enerji ve gübre dışındaki desteklemelere son verilmiştir.
- Uluslararası ticaret serbestleştirilmiş, yabancı sermaye yatırımları özendirilmiş, kar transferleri kolaylaştırılmış ve yabancı müteahhitlik hizmetleri desteklenmiştir. İthalat yavaş yavaş serbest bırakılmış, ihracat vergisi beyannamesi, uygun faizli kredi, üretim yapan ihracatçılara gümrük serbestisi ve iş kolları açısından değişiklik gösteren ihracat tanıdım sistemi uygulanmaya konulmuştur.
- Döviz piyasası üzerindeki denetlemeler kaldırılmış, döviz alış ve satışı serbestleştirilmiş ve Türk Para Biriminin Koruması hakkındaki mevzuat serbestleştirilmiştir.
- Reel faiz politikası izlenmiş ve faiz oranları serbest bırakılmıştır. Faiz oranları 1 Temmuz 1980’de tamamen serbest bırakılmış, ancak sistem Temmuz 1983’te yeniden düzenlenmiş ve bankalar kontrol edilir hale getirilmiştir. Aralık

1983'ten itibaren, mevduat faiz oranları ve uygulanan baz faiz oranları için TCMB'si yetkilendirilmiştir.

24 Ocak kararları ile uygulanan ithal ikameci sanayileşme politikasının yerine ihracata dönük sanayileşme politikası seçilmiştir. Böylelikle dış ticaretin geliştirilmesi ve serbestleştirilmesi hedeflenmiştir. Döviz piyasası ile ilgili karar alınması, döviz piyasasının ve yabancı sermaye girişlerinin serbestleştirilmesi hedeflenmiştir. Ekonomide devlet müdahalesinin kaldırılması, KİT'lerin özelleştirilmesi ile kamu ağırlığı azaltılmıştır. Faiz oranlarının serbestleşmesiyle birlikte artan faizler tasarrufları artıracak ve artan tasarrufların da yatırımlara dönüşmesi beklenmiştir. Alınan kararların amaçları böylelikle ekonomide canlılığı kazandırmak ve makroekonomik verilerde üst düzey seviyelere ulaşmaktır.

3.1.4. 1994 Krizi ve 5 Nisan Kararları

24 Ocak 1980 kararları ile ödemeler dengesindeki açıkları gidermek için ihracatta büyük artışlar sağlanmış ve tasarruf tedbirleri yürürlüğe konulmuştur. Kurun artmasına izin verilmemesi, ücretlerin düşük tutulması gibi tedbirlerle büyüme ve ihracat oranında artış gerçekleşmiştir. 1988 yılında kurun artma sürecine girmesiyle ithalatta sıçrama yaşanmıştır. 1989 yılında serbest bırakılan sermaye hareketleri neticesinde TL (Türk Lirası) reel olarak değerlenmeye başlamış ve faiz oranları yükselmiştir. Yüksek faiz oranları sıcak para girişine uygun bir ortam hazırlarken, dış borçları kapatabilmek için fazlasıyla iç borçlanma yapılmasına imkân sağlanmıştır (Danışoğlu, 2007:6).

1990'lı yılların başından itibaren kamu mali disiplindeki aşırı bozulmanın ekonomide reel faizleri arttırıcı yöndeki etkileri ile kamu borç stoğunun yükselmesine neden olmuştur. Bu yıllarda ekonomik büyüme modeli olarak dış kaynakla beslenen tüketime dayalı büyüme modeli, yabancı ve yerli sabit sermaye yatırımlarını caydırmıştır. Artan faiz oranları yüksek faiz gelirlerine ve artan faiz gelirleri ekonomimin yıpranmasına neden olmuştur (Toprak, 2010:3).

Türkiye ekonomisine kısa vadeli sıcak para girişinin artmasıyla 1989 yılında yani kriz öncesi yıllarda dış ticaret bilançosu açıkları ve kamu borçlanma gereği önemli artışlar göstermiştir. 1994 yılına gelindiğinde kamu kesimi finansman ve cari işlemler açığı artmış ve krizin temelini oluşturmuşlardır. Ayrıca kriz öncesi yaşanan Körfez Savaşı ve Avrupa Para Krizi dış finansman koşullarını riskli bir konuma getirmiştir. Oluşan bu

olumsuz görüntü 1994 yılında Türkiye'yi krize sürüklemiştir (Bahar ve Erdoğan, 2011:10).

Bozulan ekonomiyi yeniden düzeltmek ve piyasadaki olumsuz beklentileri ortadan kaldırmak için 1994 Krizi'nden sonra 5 Nisan Kararları olarak anılan ekonomik istikrarı sağlama kararları alınmış ve kamuoyu ile paylaşılmıştır. Alınan kararların temel amaçları şöyledir (Polat, 2019:4-5):

- Kısa vadede; döviz piyasasındaki istikrarı ve bozulan dış dengeyi yeniden sağlamak,
- Orta vadede; enflasyonu düşürmek ve kamu açıklarını azaltmak,
- Uzun vadede; özelleştirmeyi hızlandırmak, ihracatı özendirecek tedbirler almak ve sürdürülebilir ekonomik büyümeyi mümkün kılmaktır.

5 Nisan Kararları ile ilk olarak döviz kurları serbest bırakılmıştır. Merkez Bankası, piyasa koşullarına uygun gerçekçi kur politikasına geçmiştir. Merkez Bankası, üçer aylık dönemler itibarıyla zorunlu döviz-efektif devir ve satışları en yüksek olan on bankanın, bankalar arası döviz piyasasında saat 15.00'teki döviz satış kurlarını esas alarak günlük kurlar belirlemeye başlamıştır. Merkez Bankası TL'nin değer kaybetmesini önlemek amacıyla, müdahale etmediği para piyasasına müdahale ederek gecelik faiz oranlarını yükseltmek zorunda kalmıştır. Ayrıca, Devlet İç Borçlanma Senetlerinden (DİBS) alınan stopaj kaldırılmış ve faiz oranları %50'lere yükseltilmiştir (Polat, 2019:5).

5 Nisan Kararları ile Getirilen diğer düzenlemeler şöyledir (Altınok ve Çetinkaya, 2001:3-6):

- Devlet harcamalarını etkin ve verimli şekilde kullanmak için kamu gelirlerini arttırıcı ve kamu harcamalarının azaltılması yönünde kararlar alınmıştır.
- Bütçe açıklarını kapatmak için alının borçların sadece faizlerini ödeyebilmek döngüsüne son verilecektir.
- Belirlenecek olan kur politikası ile hedeflenen enflasyon oranı arasında uyum sağlanacaktır.
- Hazinesinin ve kamu kuruluşlarının Merkez Bankasından aldığı kredilere sınırlamalar getirilmiştir.

- Dış ticarete ithalat talebi kısılacak, ihracat talebinin arttırılması ile üretim, istihdam ve döviz gelirleri arttırılacaktır.

Bir ülkede yaşanan ekonomik kriz ülkenin makroekonomik verilerini olumsuz şekilde etkilemektedir. Krizlerin yıkıcı etkisi ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermektedir. Çünkü ülke gelişmiş ülke ise krizle mücadelesi daha başarılı olmaktadır. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin krizlerle mücadelesi kolay olmamıştır. Türkiye 1994 yılında yaşanan krizin etkisini 5 Nisan Kararları ile ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Ancak alınan kararlar, uygulanan politikalar krizin etkisini kısa vadede azaltmayı başarsa da uzun vadede krizin etkisi daha da artmıştır.

3.1.5. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizi

Türkiye ekonomisi 1994 krizinde önemli dersler almış, kriz sonrasında alınan tedbirler ekonomiyi güçlendirmek için önemli rol oynamıştır. Alınan tedbirler neticesinde ekonomi kısa vadede rahatlamış, 1998 yılına kadar ekonomide gelişmeler sağlanmış ve kısa vadeli de olsa ülke ekonomisine yabancı sermaye girişi sağlanmıştır.

1998 yılında Asya ve Avrupa krizleri ülkemizi etkilemiş ve yeni bir krizin ortaya çıkması için kapımızı çalmıştır. Krizlerin etkisiyle iç talepte daralma, büyümenin yavaşlaması ve ihracatın gerilemesiyle 1999 yılında dış borcumuz artmıştır. Türkiye 1999 yılında ekonomik görüntü olarak kötü durumdadır. Ekonomi küçülmüş, enflasyon oranı ve bütçe açıkları artmıştır. Üretimde daralmaların olması nedeniyle işsizlik oranında da artışlar meydana gelmiştir. Ekonomideki yaşanan olumsuzluklardan dolayı imzalanan Uluslararası Para Fonu Yakın İzleme Anlaşmasının bir uzantısı olarak IMF ile 16. Stand By anlaşması imzalanmıştır (Altaşlı ve Işık, 2017:5-6).

IMF ile yapılan anlaşma üç yıllık bir mali plan çerçevesinde gerçekleşmiştir. İmzalanan anlaşma ile enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesi ve istikrarlı bir kalkınma hedeflenmiştir. Bu istikrar programı ışığında vergilerin arttırılması, kamu harcamalarının azaltılması ve en önemlisi ise özelleştirilmeye önem verilmesi öngörülmüştür. Yapılan anlaşma ile birlikte IMF Türkiye'ye 4 milyar dolar stand by kredisi vermeyi kabul etmiştir. IMF'nin yanında Dünya Bankasının da 750 milyon dolarlık kredisi Türkiye için onay görmüştür. Anlaşma sağlandıktan sonra kısa bir zaman içinde olumlu etkisi görülmeye başlanmıştır. Faiz oranlarında düşüş yaşanmış ve yurt içi arz ve talepte artışlar yaşanmıştır. Enflasyon ise etkisini azaltarak düşmeye

başlamıştır. Bunların yaşandığı durumda öngörülmeven kırılmalar gerçekleşmiştir. Fiyatlar hazırlanan programın üzerinde seyretmeye başlamış ve Türk Lirası yine hazırlanan program dışında aşırı değerenmiştir. Bu durumun etkisi olarak büyük bir dış ödeme yükünü ortaya çıkarmıştır (Turgut, 2015:7-8).

IMF ile yapılan anlaşma doğrultusunda hazırlanan istikrar programı istenilen başarıya ulaşmamıştır. Kasım 2000 tarihine gelindiğinde Türkiye ekonomisi kötü bir görüntü sergilemeye devam etmiş; enflasyonun önüne geçilememiş, işsizlik ve dış borç artış göstermiş ve ortaya çıkan likidite krizi bu tarihi Türkiye ekonomisinde yeni bir kriz tarihi olarak doğurmuştur.

2001 Şubat ayında, Kasım 2000 krizin teşhisi ve çözümü hala yapılamamış ve ekonominin yarattığı güvensizlik ortamı hala sürmektedir. Şubat 2001’de siyasal bir kriz yaşanmış ve bu kriz kısa bir sürede ekonomik krizi tetiklemiştir. Bununla birlikte Türkiye ekonomisi belli bir istikrar sağlamadan yeni bir ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmış ve likidite krizi ile iyice krizin şiddeti artmıştır (Sezdi ve Giray, 2019:9).

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizinden sonra Türkiye’de IMF destekli Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamaya konulmuştur. Bu program ile ülke ekonomisinde uzun zamandan beri süre gelen ekonomik sorunları çözmeye ve ekonomiyi daha güçlü hale getirmek hedeflenmiştir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nda öne çıkan yapısal ve yasal düzenlemeler şu şekilde ana başlıklar halinde toparlanabilmektedir (Tezer, 2018:4):

- Mali sektörün yeniden yapılandırılması
- Kamu sektörünün güçlendirilmesi ve devlette şeffaflığın artırılması
- Ekonomide rekabetin ve etkinliğin artırılması
- Sosyal dayanışmanın artırılması

3.2. 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZ

2008 küresel finansal krizin temelini, 2000 yılının sonlarında atıldığı görülmektedir. 2000 yılının sonlarında, ABD’de başlayan ekonomik durgunluk 2001 yılında devam etmiştir. ABD Merkez Bankası, ekonomideki durgunluğu ortadan kaldırmak için faiz oranlarında düşüşe gitmiş ve mortgage piyasasında kullanılmaya başlanmıştır. Mortgage piyasasında kullanılmaya başlanan kredi ilk başlarda ödeme gücü olan belli kişilere verilmeye başlanmış; lakin, daha sonra piyasayı canlandırmak isteyen yetkililer kredi

kullanımında esnekliğe gitmiş, kredi kullanımını orta ve düşük gelirli kişilere de açmıştır. Orta ve düşük gelirli kişiler kredi kullanımına fazlasıyla talep gösterince konut talebinde ciddi şekilde görülen artışlar fiyatların da seri şekilde artmasına neden olmuştur. Kullanılan krediler daha sonra ödenemez duruma gelmiş ve ilk olarak konut piyasasında ortaya çıkan kriz diğer sektörlerle de sıçramış, ülke ekonomisinde derin yaralar açmıştır. ABD ekonomisinde başlayan ekonomik kriz daha sonra birçok ülkeyi etkisi altına almıştır (Özdemir, 2015:4).

3.2.1. 2008 Küresel Finansal Krizin Nedenleri

ABD’de başlayan 2008 finansal krizin ilk nedeni mortgage kredisinin yapısının bozulmasıdır. Mortgage kredisinin temelinde kişilerin kira öder gibi ev sahibi olması yer almaktadır. ABD’de hızla büyüyen konut piyasasında kişilerin normal gelirleri ile satın alabileceğinden çok daha fazla konut inşa edilmiştir. Kredi oranlarında aşırı düşme sonucunda konut piyasasında yaşanan aşırı talep konut fiyatlarının aşırı şekilde artmasında sebep olmuştur. Bu artış ise krizin temelini oluşturmuştur.

Krize neden olan başka bir faktör ise küresel likidite bolluğudur. ABD ile birlikte dünya da yaşanan refah döneminde kredi miktarları artmış, konut ve mal fiyatları yükselmiştir. Bolluk sebebiyle bazı ekonomik sorunlar göz ardı edilmiş ve gerekli önlemler alınmamıştır. Sonuç olarak, aşırı değerlendirilen konut piyasasının düşmesine neden olan şoklar neticesinde likiditenin azalmasıyla sonuçlanmıştır (Demir ve Eken, 2015:4).

Krizin ortaya çıkmasının neden olan bir faktör de, krizden önceki dönemlerde ABD ekonomisinin yüksek miktarlarda cari açık vermesidir. Cari açığın temel nedeni ise, artan yatırım taleplerinin iç tasarruflar tarafından karşılanamamasıdır. ABD ekonomisinin istikrarlı bir şekilde büyümesi, iç talepteki artışla beraber ithalatın da artması, ülkenin cari açığının artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ABD ekonomisinin krizler karşısında daha kırılgan hale gelmesinin nedenlerinden birisi de cari açık sorunudur (Fidan, 2019:18).

ABD ekonomisinde ortaya çıkan bozulmalar, ABD’nin birçok ülkeyle iletişim halinde olması nedeniyle diğer ülkelerin ekonomilerinin de bozulmasına neden olmuştur. Ülkeler arasında meydana gelen makroekonomik dengesizlikler krizin bir başka sebebidir.

Finansal piyasalarda oluşturulan likidite büyük boyutlara ulaşmıştır. Finansal piyasaların derinleştiği ve karmaşık bir hal almasıyla piyasaların denetim ve gözetimden sorumlu kurumların yeterli olmaması krize bir neden daha oluşturmuştur.

3.2.2. 2008 Küresel Finansal Krizin Etkileri

ABD’de başlayan kriz 2008 yılının son döneminde diğer ülkelere de sıçramış ve dünyayı etkisi altına alarak küresel finansal kriz haline gelmiştir. ABD’deki bankalarının yanlış kredi uygulamaları ve konut piyasasında kullanılan kredilerin geri dönmemesindeki problemler nedeniyle, ABD’de konut piyasasında başlayan kriz etkisini ilk önce finansal piyasalara, daha sonra da reel sektörün her alanına yayılan bir kriz olarak göstermiştir.

Küresel kriz, ABD’yi etkisi altında alarak ve ABD’nin dünya ticaretinde neredeyse bütün ülkelerle ticari ilişki içinde bulunması nedeniyle hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri etkilemiş ve birçok ülkede kamu maliyesinin sürdürülebilirliğini zor duruma sokmuştur. Gelişmiş ülkelerde finansal kurumların kurtarılmaya çalışılması, kamu borçlarının artmasına neden olmuştur. Kamu faaliyetlerinin azalması kamu gelirlerini azaltmış, mali teşvik paketleri oluşturulması ve sosyal harcamaların artması kamu borçlarını daha da arttırmış ve kamu maliyesinin bozulmasını etkilemiştir (Kaya ve Kaygısız, 2015;6).

Krizden etkilenen ülkelerden biri de kuşkusuz Türkiye olmuştur. Rekabet gücünün düşük olması, ithal girdiye dayalı üretim yapısı ve büyük döviz açığı veren bir ülke olan Türkiye’nin krizden etkilenmesi kaçınılmazdır. İşsizliğin artması, istihdamın ve üretimin azalmasıyla krizden en fazla etkilenen ülkelerden birisidir. Türkiye’de krizin etkisi 2008’in son döneminde hissedilmiştir. Bu dönemde dış ticaret hacminde azalma olurken faizlerin düşmesine bağlı olarak da yabancı sermaye girişinde azalmalar meydana gelmiştir. Krizin etkisiyle yatırım harcamalarının azaldığı da görülmektedir. Kamu yatırım harcamaları artarken, özel yatırım harcamaları azalmıştır (Yıldız ve Durgun, 2010;5). Küresel kriz gelecek dönem üzerinde belirsizliği iyice arttırmıştır. Belirsizliğin artmasıyla birlikte, yatırım ve tüketim kararlarını olumsuz yönde etkilemiş, bunun sonucu olarak ekonomi de daralma meydana gelmiştir (Işık ve Duman, 2012:17-18).

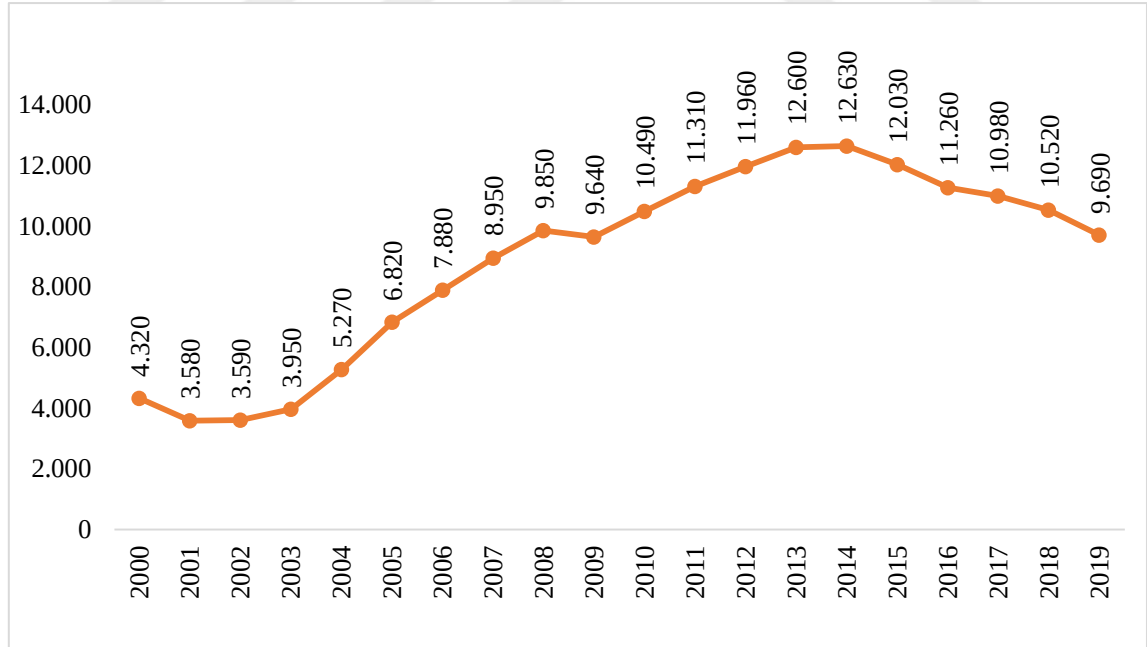
3.3. TÜRKİYE’İN 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ KAPSAMINDA ORTA GELİR TUZAĞI DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye yıllarca orta gelirli ülke grubunda yer almaktadır. Türkiye’nin içinde bulunduğu bu durum yıllarca sürmüş ve yüksek gelirli ülkeler grubuna geçememiştir. Yüksek gelirli ülkeler grubuna dahil olamamasında 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkisi var mı, var ise etki boyutunun şiddeti nedir sorularına makroekonomik verilerle cevap aranacaktır.

3.3.1. Kişi Başına Düşen Gelir

Ülkeler gelir gruplarına göre sınıflandırılırken Dünya Bankasının Atlas yöntemini kullanarak elde ettiği ABD doları gayri safi milli geliri değerlerine göre sınıflandırılır. Bu değerlendirmeye göre ülkeler; düşük gelirli ülkeler, orta gelirli ülkeler ve yüksek gelirli ülkeler şeklinde ayrılmaktadır.

Kişi başına düşen gelir, bir ülkede yaşayan insanların ortalama refah düzeyini göstermektedir. Refah düzeyini gösteren bu kavram tek başına tam anlamıyla ülkenin refah düzeyini göstermemektedir. Cari ABD doları cinsinden hesaplanmakta ve ülkeler bu para cinsine göre değerlendirilerek gruplara ayrılmaktadır.

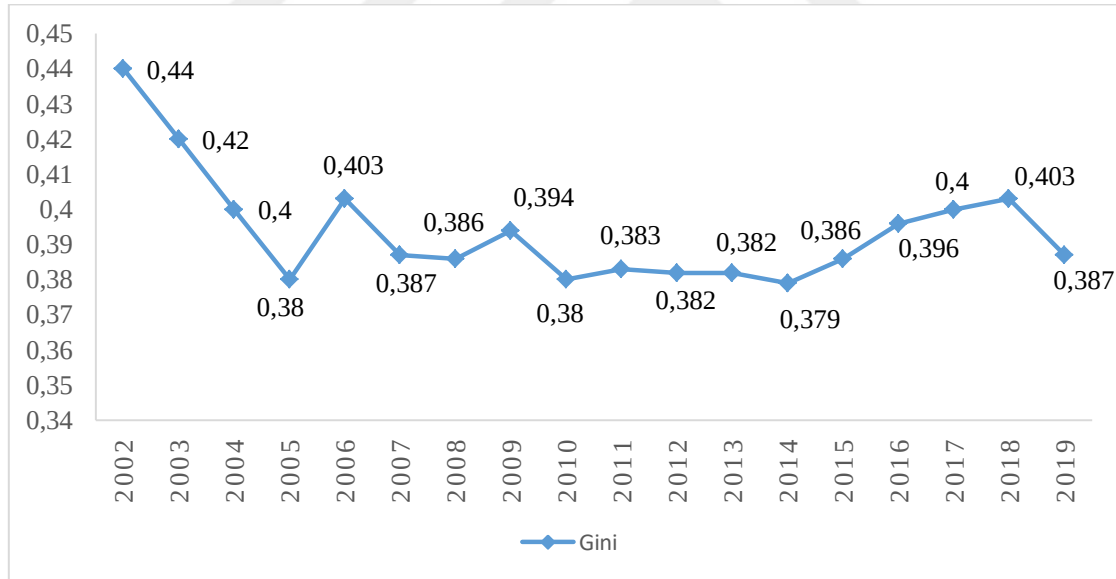
Grafik 3.1. Kişi Başına Düşen Gelir (Cari ABD Doları) (The World Bank, 2021)

Grafik 3.1.’de, Türkiye’de 2000-2019 yılları arasındaki kişi başı düşen gelir görülmektedir. Grafik 3.1. incelendiğinde Türkiye’nin orta gelirli ülke grubunda takılıp

kaldığı, yıllar içerisinde dalgalanmanın olduğu görülmektedir. 2008 krizi baz yılı olarak belirlendiğinde 2008 yılı öncesi dönemde, 2000 ve 2001 krizlerinin etkisi görülmekte ve kişi başı düşen gelirden düşme meydana gelmektedir. 2008 yılına kadar kişi başına düşen gelirden dalgalanmalar yaşanmıştır. 2008 krizinin etkisi daha az hissedilmiş, 2015 yılına kadar çok küçük düşüşler yaşansa da sürekli bir artış yakalanmıştır. 2015 yılından sonra Türkiye’de kişi başına düşen gelirin düştüğü gözlenmektedir. Türkiye’nin böyle bir dalgalanma serüveni orta gelir grubunda takılıp kalmasına, üst gelir grubuna çıkamamasına ve orta gelir tuzağına yakalanmasına neden olmuştur.

3.3.2. Gini Katsayısı

Gini katsayısı, kişisel gelir dağılımındaki adaleti ölçmek için kullanılan araçlardan biridir. Gini katsayısı sıfır ile bir arasında değer alan bir katsayıdır ve sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımının eşitliğini, bire yaklaştıkça gelir dağılımı eşitsizliğinin arttığını göstermektedir. Gini katsayısı 0,40’a kadar yeterli, 0,50 üzeri ise kötü olarak yorumlanmaktadır.

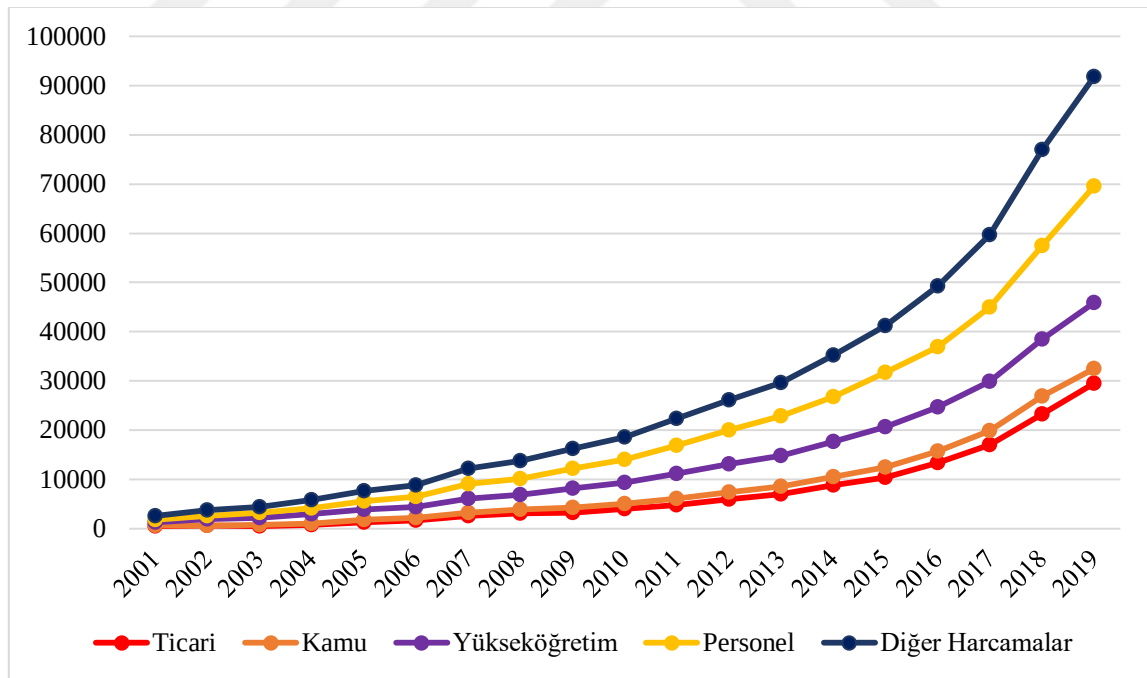
Grafik 3.2. Gini Katsayısı (TÜİK, 2021)

Krizlerin gelir dağılımı üzerinde etkisi biraz gecikmeli olarak görünmektedir. Krizlerin üst gelirli bireylerden götürüsü daha fazla olduğu için gelir dağılımı üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Üst gelirli bireylerin gelir kaybına uğraması gini katsayısına yansımakta ve bireyler arasındaki gelir dağılımı adaletini arttırmaktadır (Eğilmez, 2015).

Grafik 3.2. incelendiğinde 2003-2005 yılları arasında Gini Katsayısında 2000 ve 2001 krizlerinin etkisiyle azalmalar meydana gelmiştir. 2008 krizinin etkisi ise 2010 yılından itibaren görülmeye başlanmış, gelir dağılımı adaletinin arttığı görülmektedir. 2014 yılından sonra ise gelir dağılımı adaletsizliğinin arttığı görülmekte ve 2018 yılına kadar bu artış sürmektedir. Grafik 3.2. yardımıyla görülmektedir ki Türkiye'nin Gini Katsayısı dalgalı bir görünüme sahiptir.

3.3.3. Ar-Ge Harcamaları

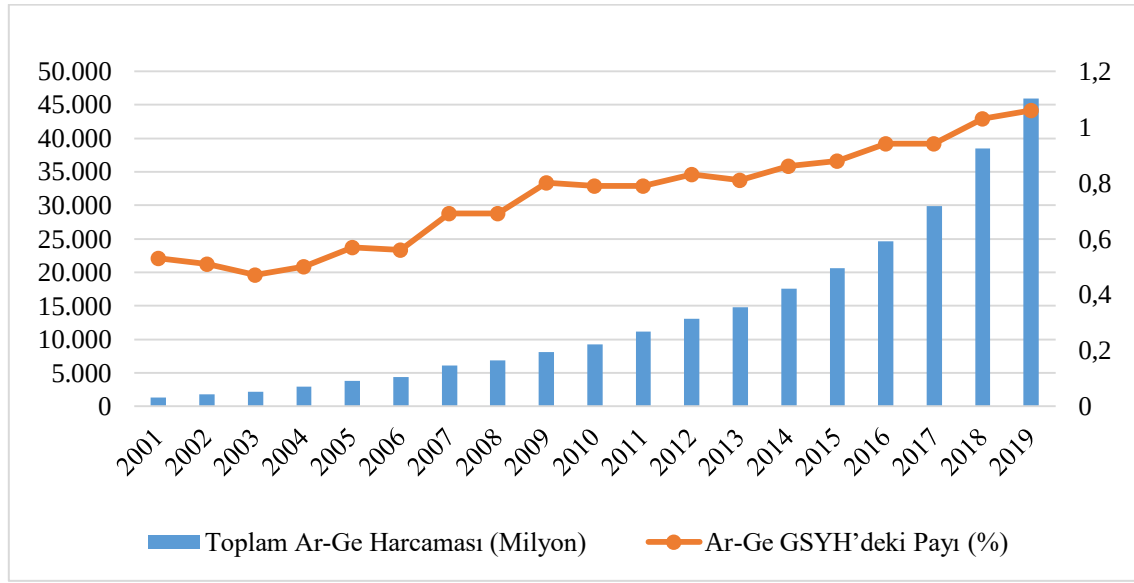
Ekonomik büyümenin temel yapı taşlarından biri olan Ar-Ge çalışmaları gelişmekte olan ülkeler için büyük öneme sahiptir. Orta gelir tuzağına yakalanan ülkeler üst gelir grubuna geçmek için ekonomik büyümesini sağlarken Ar-Ge çalışmalarına önem vermektedir. Ar-Ge çalışmaları için yapılan harcamalar Ar-Ge çalışmaları sonucunda elde edilen kazançlardan küçük ve ülke geliri için önemli gelir kaynağıdır. Ar-Ge harcamalarının GSYH'deki payı da önemlidir. Yüksek miktarda ayrılan Ar-Ge harcamaları, uzun süreçte ekonomik büyümeye fayda sağlamakta ayrıca GSYH'ye katkısı daha fazla olmaktadır.

Grafik 3.3. Sektörlere Göre Ar-Ge Harcamaları (Cari Milyon TL Cinsinden) (TÜİK, 2021)

Grafik 3.3.'te görüldüğü üzere sektör ve harcama grubuna göre değerlendirildiğinde Ar-Ge harcamaları her yıl artmaktadır. Ar-Ge harcamalarında en az harcamanın ticaret

sektörüne ait olduğu görülmektedir. 2007 yılına kadar en yüksek Ar-Ge harcamalarının yükseköğretim harcamaları ve diğer harcamalar olduğu görülmektedir. 2012 yılına kadar grafiğin görünümünde stabil şekilde artmalar meydana gelmiş, ticari harcamalarda daha fazla artma gerçekleşmiştir. 2019 yılı itibariyle diğer harcamalar, yine en yüksek harcama yapılan grubunu oluşturmuştur. Grafik 3.3.'te dikkat çeken husus kamu sektörünün artış yaşamasına rağmen bu artışın diğer sektörlerle göre daha az gerçekleştirmiş olması ve harcama tutarın diğer sektörlerin çok altında kalmasıdır.

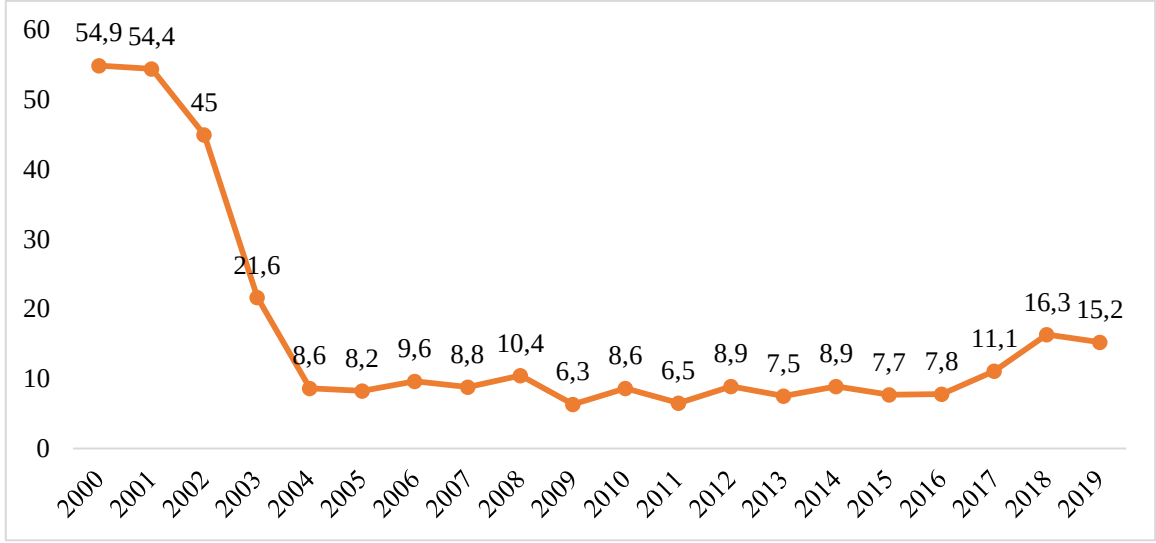

Grafik 3.4. Toplam Ar-Ge Harcaması (Cari Milyon TL Cinsinden) ve GSYH'deki Payı (%) (TUİK, 2021)

Ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği sağlamak ve ekonomik büyümedeki Ar-Ge çalışmalarının payı için Ar-Ge harcamalarının GSYH'deki payına bakıldığında istenilen seviyeye ulaşılmadığı görülmektedir. Grafik 3.4.'e göre Ar-Ge harcamaları yıllar içinde artış sağlamış; ancak, bu artışın GSYH'deki payı düşük düzeyde kalmıştır.

3.3.4. Enflasyon

Enflasyon, genel anlamıyla fiyatlar genel düzeyindeki artış olarak kabul edilmektedir. Enflasyon ve ekonomik büyüme arasında sıkı bir ilişki olmakla beraber ülkeler için enflasyon önemli bir ekonomik veridir. İktisadi görüşlere göre enflasyon, ülkenin bulunduğu ekonomik durumlara göre seyir almaktadır. Orta gelir tuzağına yakalanmış bir ülkede enflasyon oranı hedeflenmesi düşük seviyede seyretmesidir.

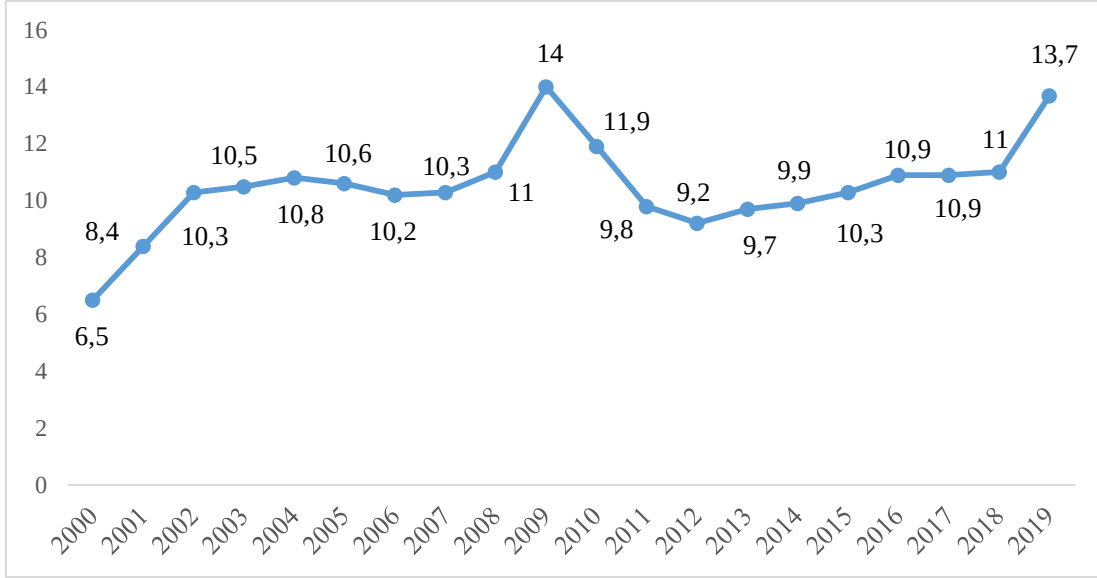

Grafik 3.5. Enflasyon Oranı (%) (The World Bank, 2021)

Grafik 3.5. incelendiğinde görülmektedir ki, enflasyon oranında dalgalanmalar yaşanmış ve enflasyon sabit bir görüntü sergilememektedir. 2000 ve 2004 yılları arasında enflasyon oranının en yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Bu yıllar arasında çift hanelerde olan enflasyon oranı, 2004 yılında tek haneye düşmüştür. 2008 yılında tekrardan çift haneye çıkan enflasyon oranı, bir yıl sonra tekrardan tek haneye düşmüştür. 2017 yılına kadar tek hanede seyreden enflasyon oranı, bu yıldan itibaren çift hanelere ulaşmış ve artış devam etmiştir.

3.3.5. İşsizlik

İşsizlik, ekonomik ve sosyal dengeler açısından önemli bir yere sahiptir. Ekonominin mevcut durumu ve geleceği açısından önemli bilgiler vermektedir. Ekonominin içinde bulunduğu duruma göre görünüme sahip olan işsizlik yüksek bir esnekliğe sahiptir. Ekonomide olumlu gelişmeler meydana geldiği zaman işsizlik oranı düşmekte, olumsuz gelişmeler karşısında ise işsizlik oranında artışlar meydana gelmektedir. Yaşanan krizler ise ekonomide işsizliği arttırmaktadır. 2008 küresel krizi tüm dünyada işsizliğin artmasına neden olmuştur (Yaprak, 2009:4).

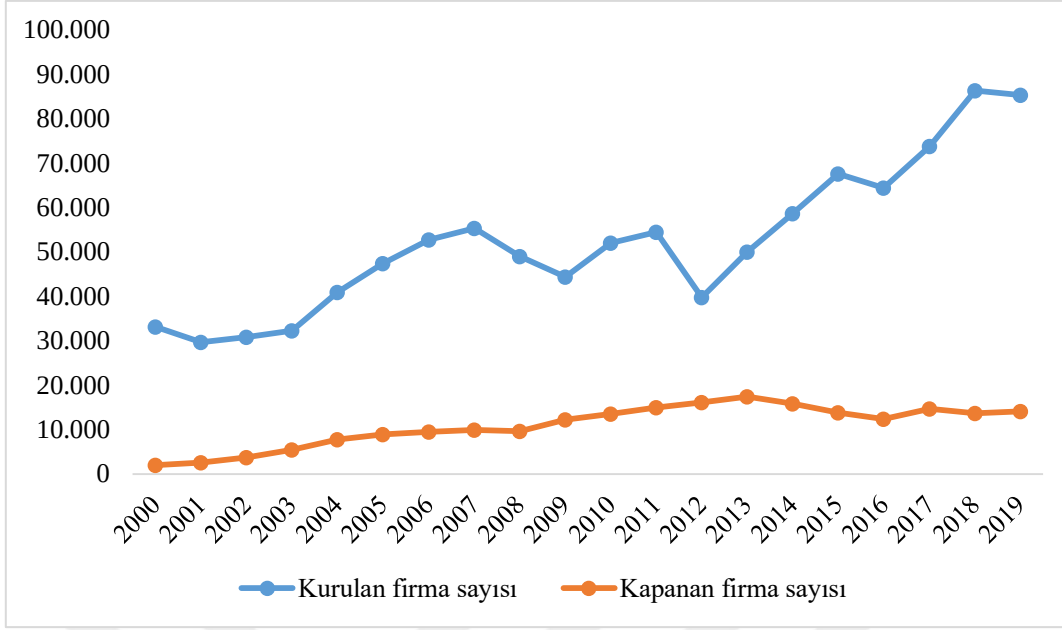

Grafik 3.6. İşsizlik Oranı (%) (TÜİK, 2021)

Grafik 3.6. yardımıyla görülmektedir ki, 2000 yılında tek hanede gerçekleşen işsizlik, 2002 ve 2010 yılları arasında çift hanelerde seyretmiştir. 2009 yılında %14 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2009 yılından sonra da işsizlik düşmemiş ve işsizlik Türkiye için sorun haline gelmiştir. Son yıllarda gerçekleşen işsizlik 2009 yılındaki işsizlik sınırına ulaşmıştır.

3.3.6. Firma Sayıları

Bir ülkede kapanan ve kurulan firma sayıları ekonominin açıklanması bakımından önemli bir göstergeye sahiptir. Kapanan firma sayılarında artışların meydana gelmesi, ülke ekonomisinde bazı makroekonomik sorunların meydana geldiğinin göstergesi olabilmektedir. Bu makroekonomik sorunlar arasında; ekonomik daralma, talep yetersizliği, maliyet artışları ve mali yükler sayılabilmektedir.

Grafik 3.7. Kurulan ve Kapanan Firma Sayıları (TÜİK ve TOBB, 2021)

Grafik 3.7.'de görülmektedir ki, kurulan firma sayısında 2001 yılında bir azalma olmuştur. 2002 ve 2007 yılları arasında artış devam etmektedir. 2008 ve 2009 yıllarında azalmalar meydana gelmiştir. Kurulan firma sayısında bir önceki yıla göre en çok azalma, 2012 yılında gerçekleşmiştir. 2012 yılından sonra 2016 yılında bir azalma meydana gelmiş diğer yıllarda ise sürekli bir artış gerçekleşmiştir. Artış seviyesinin en fazla olduğu yıl ise 2018 yılı olmuştur.

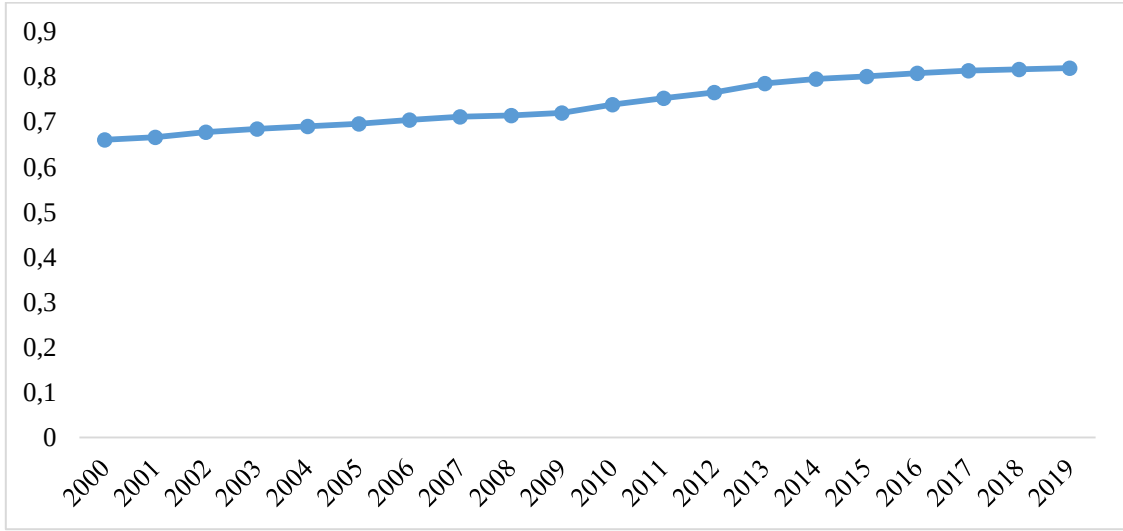
Kapanan firma sayılarında her yıl artış gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre en fazla kapanan firma 2009 yılında olmuştur. 2013 yılı, kapanan firma sayısının en fazla olduğu yıl olmuştur. Genel itibariyle kapanan firma sayıları yıllar içerisinde dalgalı bir görünüme sahiptir.

3.3.7. Beşeri Kalkınma Endeksi

Ekonomik büyümenin temel yapı taşlarından biri de beşeri kalkınma endeksidir. Bir ülkenin beşeri sermayeye verdiği önemi ölçmeye yarayan endeks, insani gelişmenin ne seviyede olduğunu ifade etmektedir.

Üç göstergeye dayanılarak beşeri kalkınma endeksi hesaplanmaktadır: Birinci gösterge, “Ortalama ömür”; yeni doğan bir kişinin umulan ortalama yaşam süresini ifade etmektedir. İkinci gösterge, “eğitim durumu”; ağırlığı 2/3 olan yetişkin okuryazarlık oranı ile ağırlığı 1/3 olan ilkökulu, liseyi ve üniversiteyi içeren okullaşma oranını ifade

etmektedir. Üçüncü gösterge, “hayat standardı”; satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başına düşen reel gelirle ölçülen oranı ifade etmektedir. Aynı ayrı hesaplanan bu göstergelerin daha sonra aritmetik ortalaması alınarak beşeri kalkınma endeksi hesaplanır. Tüm ülkeler beşeri kalkınma endeksine göre üç grupta toplanmaktadır: 0,500’ün altında kalan ülkeler düşük beşeri kalkınma, 0,500 ile 0,799 arasında kalan ülkeler orta beşeri kalkınma, 0,800 ve üstünde kalan ülkeler ise yüksek beşeri kalkınma grubunda yer almaktadır (Keskin, 2011:5).

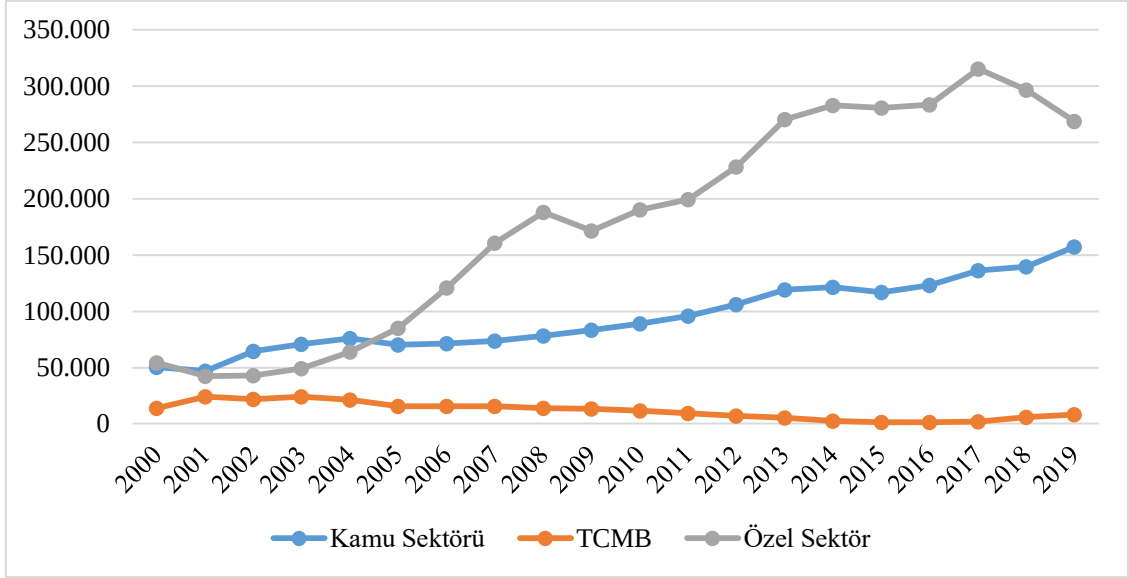

Grafik 3.8. Beşeri Kalkınma Endeksi (UNDP, 2021)

Grafik 3.8’de görülmektedir ki, Türkiye, düşük beşeri kalkınma grubunda hiç yer almamıştır. 2000 ile 2014 yılları arasında Türkiye orta beşeri kalkınma grubunda yer almıştır. Grafiğe göre endeks sürekli artış eğiliminde olsa da bu artış küçük seviyelerde gerçekleşmiştir. Ülkenin uzun yıllar boyunca orta beşeri kalkınma grubunda yer almış, bir üst gruba geçmesi uzun zaman almıştır. 2015 yılından itibaren yüksek beşeri kalkınma grubuna geçmiştir ve bu grupta kalmayı artarak sürdürmektedir.

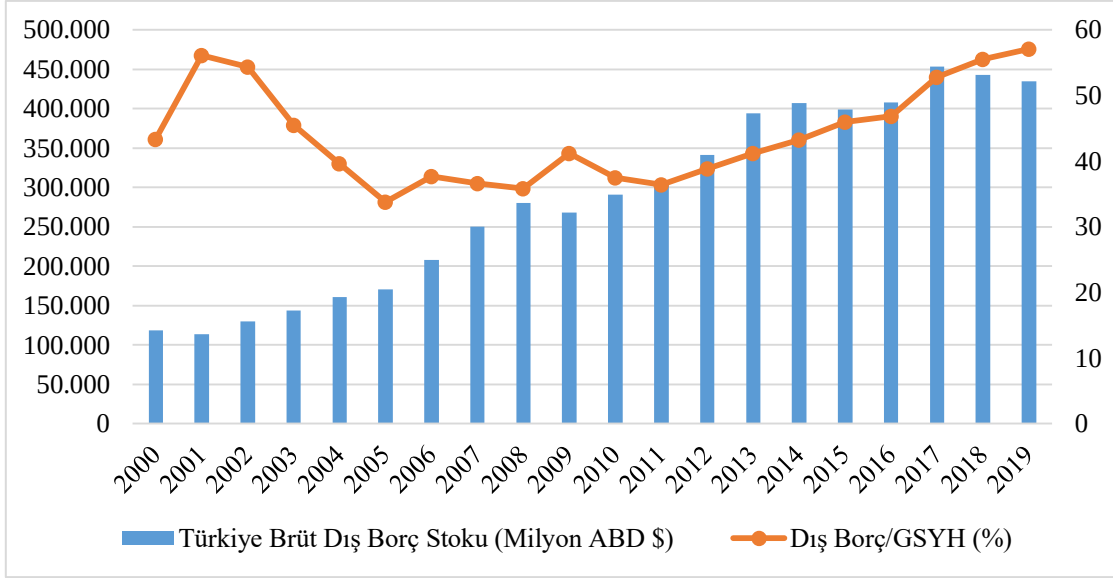
3.3.8. Dış Borç

Gelişmekte olan ülkeler finansal sıkıntılarını çözmek için genel olarak vergi veya dış borçlanma araçlarını kullanmaktadır. Tercih edilen ise genellikle dış borçlanma olmaktadır. Dış borç alındığı zaman ekonomide genişlemeye, ödendiği zaman ekonomide daralmaya neden olmaktadır (Şahin, 2012:3).

Grafik 3.9. Brüt Dış Borç Stoku Dağılımı (Milyon ABD \$) (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021)

Türkiye'nin toplam brüt dış borcun en yüksek payını 2004 yılına kadar kamu sektörü oluştururken, 2005 yılı ve sonrasında ise özel sektör, en az payı ise TCMB oluşturmaktadır. 2005 yılında özel sektörde sıçrama meydana gelmiş ve sürekli bir artış yaşanmıştır. Sektörler içinde azalma olan tek sektör ise TCMB olmuştur. Diğer sektörler de bazı yıllarda azalma olsa da genel itibariyle artış meydana gelmiştir (Grafik 3.9).

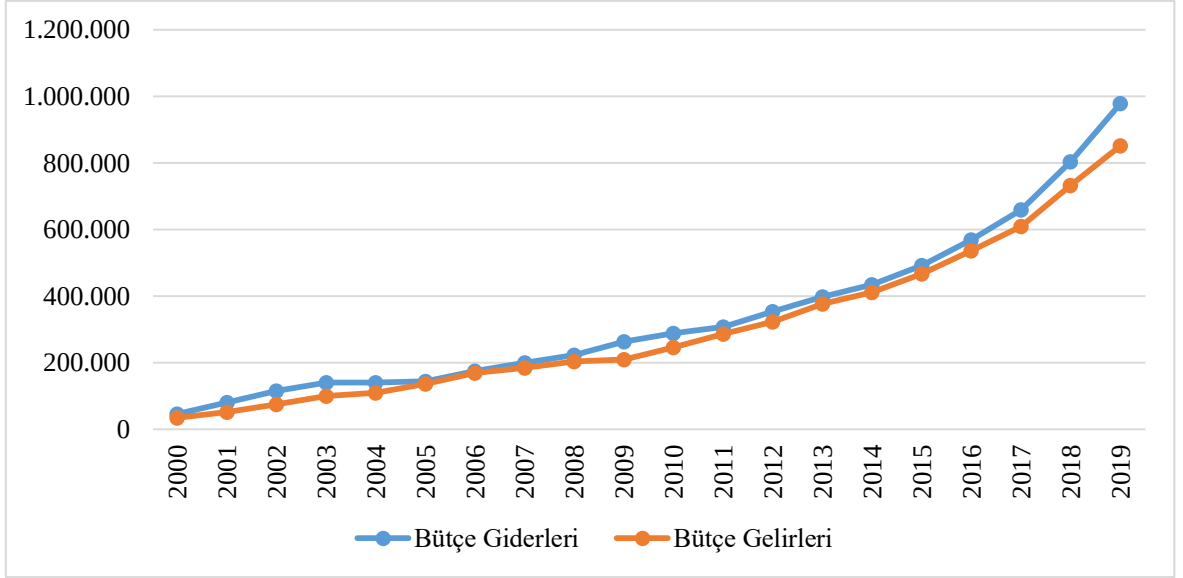

Grafik 3.10. Toplam Brüt Dış Borç Stoku (Milyon ABD \$) ve Brüt Dış Borç/GSYH (%) (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021)

Toplam brüt dış borçta 2001, 2005, 2009 ve 2015 yılları arasında bir önceki yıla göre düşüşler yaşanmıştır. Diğer yıllarda sürekli bir artış yaşanmıştır. Brüt dış borcun GSYH içindeki payı 2012 yılına kadar 2001, 2006 ve 2009 yıllarında bir önceki yıllara göre bir azalma meydana gelmiştir. 2012 ve sonrası yıllarda ise artış meydana gelmiştir (Grafik 3.10).

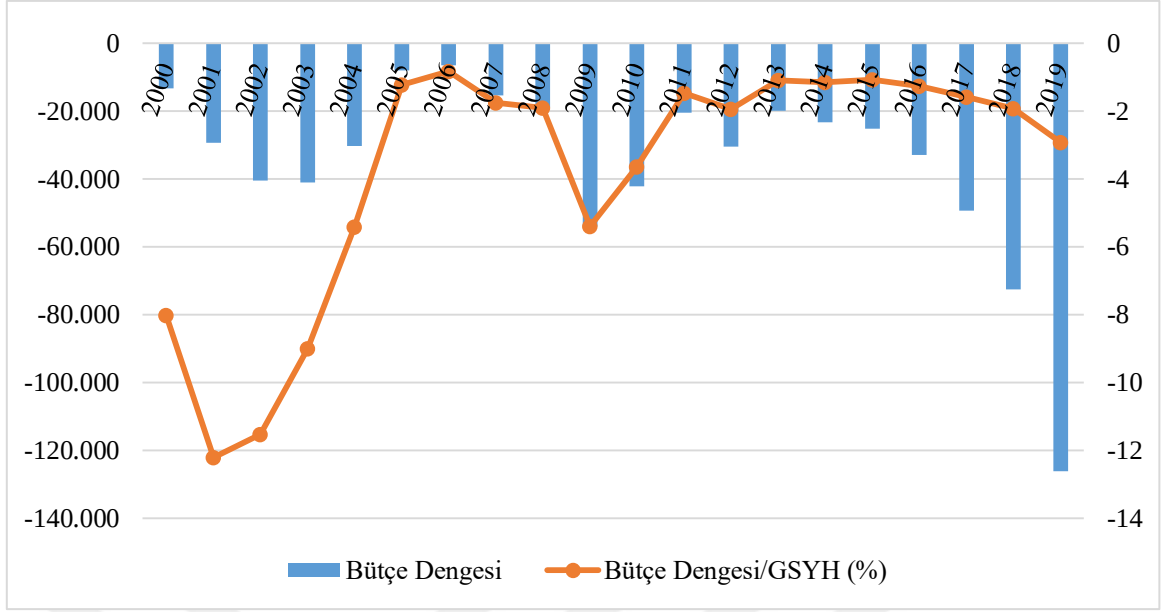
3.3.9. Bütçe Dengesi

Türkiye ekonomisi yıllarca bütçe açığının neden olduğu makroekonomik sorunlardan dolayı hedeflerini tam olarak gerçekleştirememiştir. Gerçekleşen bütçe açıklarında yıllar içinde düşmeler yaşansa da tamamen kapatılamamıştır.

Grafik 3.11. Bütçe Gelir-Gider (Milyon TL) (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021)

Grafik 3.11.'de görüldüğü üzere yıllardır gelir gideri karşılamamakta, gider sürekli artmaktadır. Bir önceki yıla göre ilk olarak giderde en fazla artışın yaşandığı yıl 2009 yılıdır. 2015 yılında yine keskin artış yaşanmış ve sonraki yıllarda da bu keskin bir artış devam etmiştir. Gelirde ise bir önceki yıla göre düşüşün en fazla yaşandığı yıl 2009 yılıdır. Gelirde diğer yıllarda sürekli bir artış yaşanmış ve 2010 yılında yüksek bir artış yaşanmış artmalar diğer yıllarda da devam etmiştir. Ancak bu artışlarda bir önceki yıllara göre azalmalar da yaşanmıştır.

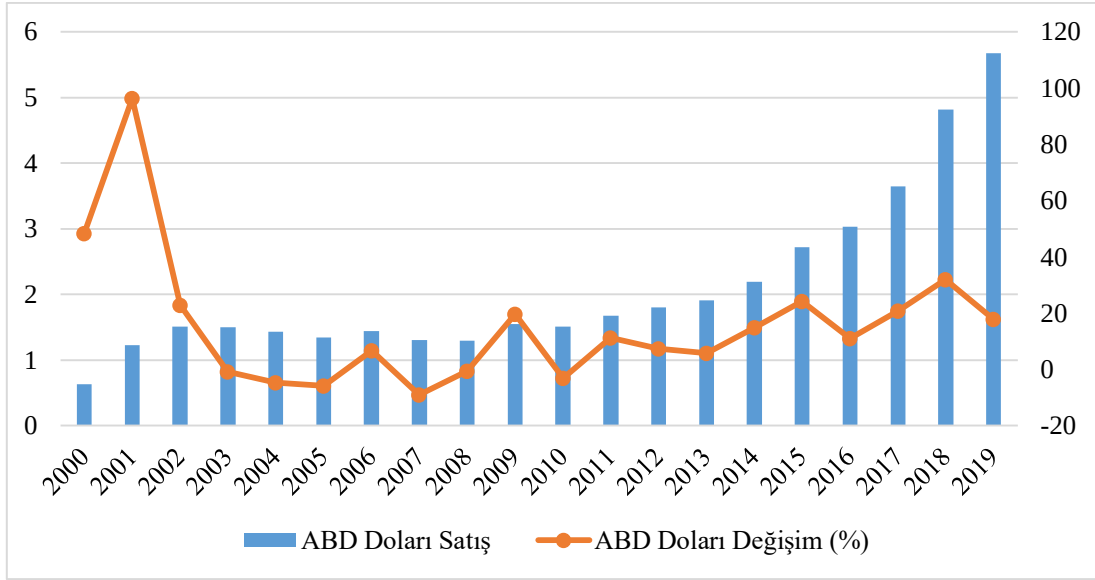

Grafik 3.12. Bütçe Dengesi (Milyon TL) ve Bütçe Dengesi/GSYH (%) (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2021)

Grafik 3.12’de 2001 yılında gerçekleşen en yüksek bütçe dengesi/GSYH’deki oranı 2006 yılına kadar düşerek devam etmiştir. 2009 yılında bir artış meydana gelmiştir. 2016 yılına kadar dalgalanmalar yaşanmıştır. 2016 yılından sonra ise artarak devam etmiştir. Bütçe açığında sürekli artış yaşanmıştır. 2009 yılındaki açık, önceki yıllara göre daha fazla gerçekleşmiştir. 2019 yılında gerçekleşen bütçe açığı, 2009 yılında gerçekleşen bütçe açığından daha fazla gerçekleşmiştir.

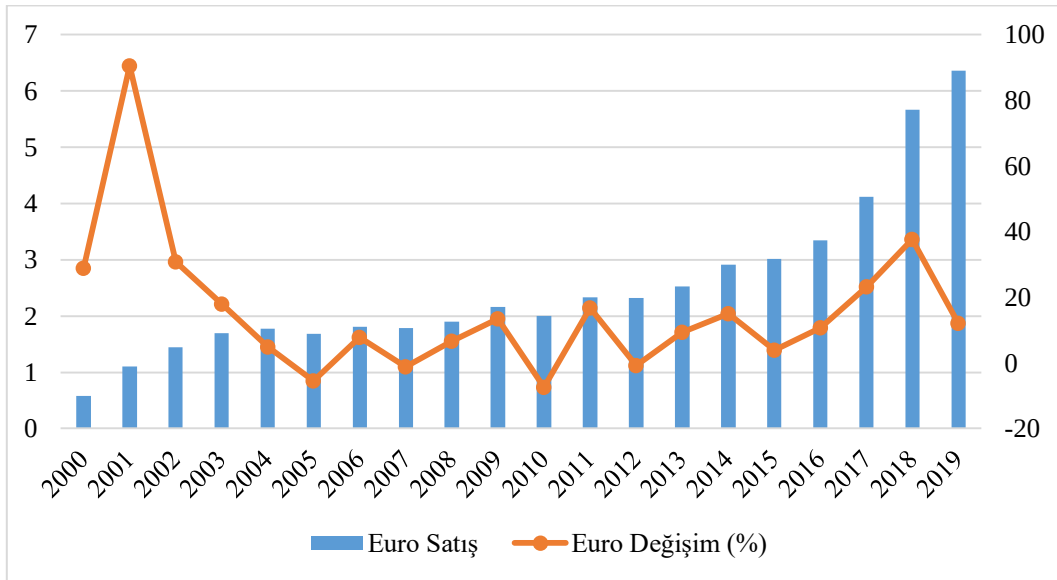
3.3.10. Döviz Kuru

Döviz kuru istikrarını sağlamak ekonomide istikrarı sağlamak anlamında önemli bir role sahiptir. Döviz kuru, başta dış ticaret olmak üzere ekonomide birçok değişkeni etkilemektedir. Dalgalanmanın çok olduğu piyasada ekonomiye müdahale etmek ve makroekonomik değişkenleri düzenlemek güç duruma gelmektedir. Aşırı dalgalanmalar, risk ve belirsizlikleri arttırarak yatırım ve tüketim kararları üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır.

Grafik 3.13. ABD Doları Satış ve Değişim (%) (TCMB, 2021)

ABD dolarında 2001 yılında %96'lık artış yaşanmıştır. 2010 yılına kadar artış ve azalmalar meydana gelmiştir. Bu dalgalanmalar doları eski seviyesine getirmemiş, sürekli olarak artış yaşanmıştır. 2011 yılı ve sonrasında ise hiçbir yılda azalma meydana gelmemiş, sürekli olarak artış yaşanmıştır (Grafik 3.13).

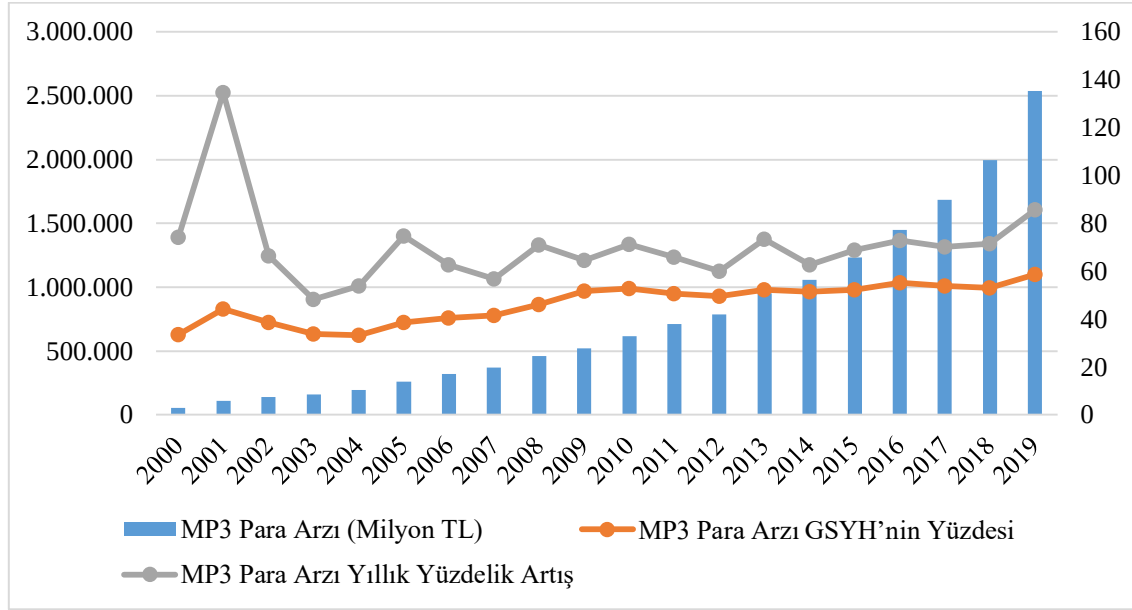
Grafik 3.14. EURO Satış ve Değişim (%) (TCMB)

2001 yılında ABD doları gibi Euro da %90 ile ciddi bir artış yaşamıştır. Euro'da 2010 yılına kadar dalgalanma göstermiştir. Bu dalgalanmalar Euro'yu eski seviyesine getirmemiş, yine artış devam etmiştir. En son 2012 yılında azalma yaşayan Euro,

sonraki yıllarda sürekli artış kaydetmiştir. Euro'daki artış ABD dolarındaki artıştan daha fazla olmuştur ve Euro değer olarak ABD dolarından daha fazladır (Grafik 3.14).

3.3.11. Para Arzı

Para Arzı, kriz sürecinde merkez bankasının ekonomiye müdahale etmek için kullandığı araçlardan biridir. Para arzını artırmak ekonomide genişletici, azaltmak ise daraltıcı etkiye sahiptir.

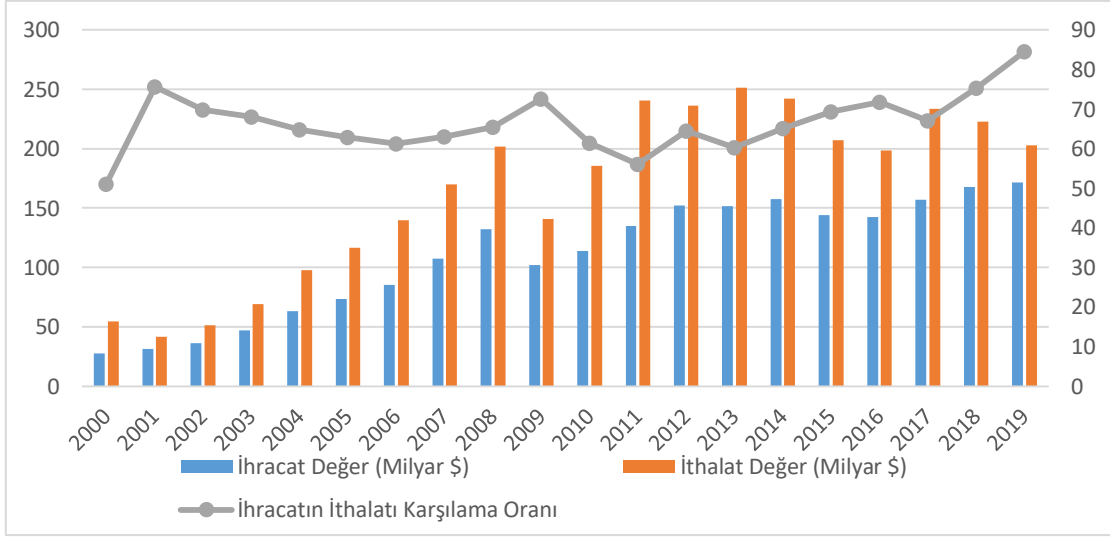

Grafik 3.15. Para Arzı (Milyon TL) (The World Bank, 2021)

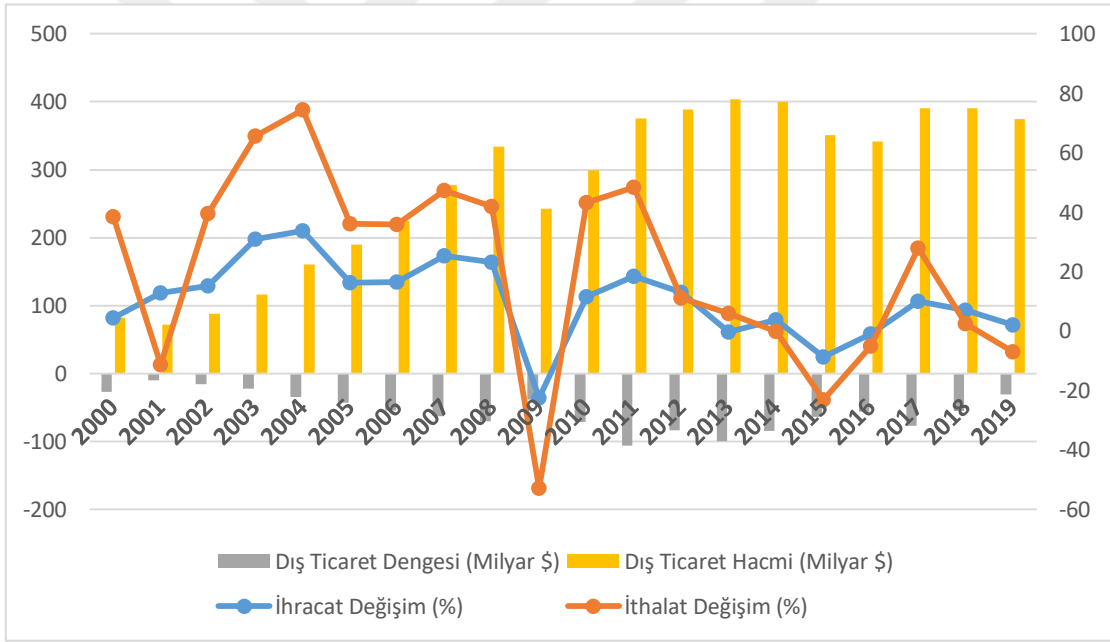
Grafik 3.15.'te görülmektedir ki, para arzında sürekli bir artış yaşanmıştır. Para arzındaki artışın en fazla olduğu yıl 2001'dir. Kriz dönemlerinde sürekli bir artış yaşanmıştır. Kriz dönemi dışında, 2013 yılında fazlaca bir artış yaşanmıştır. Yıllık artışlarda grafikte azalmalar meydana gelmiş gibi görünse de, bu azalmalar sadece bir önceki yıla göre artışın az olduğunu göstermektedir.

3.3.12. Dış Ticaret

Dış ticaret ülkeler için önemli gelir kaynağıdır. Büyümenin ivme kazandığı zaman dış ticaret verilerinde iyileşme, ekonomide daralma olduğu zaman dış ticarete daralma meydana gelmektedir.

Grafik 3.16. İhracat ve İthalat Değer (Milyar \$) Gösterimi ve İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (TUİK, 2021)

Grafik 3.17. Dış Ticaret Dengesi (Milyar \$), Dış Ticaret Hacmi (Milyar \$) ve İhracat-İthalat Değişimi (Milyar \$) (TUİK, 2021)

Tablo 3.1. Dış Ticaret Göstergeleri (Milyar \$) (TÜİK, 2021)

Yıllar	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim (%)	Değer	Değişim (%)			
2000	27.7	4,5	54.5	34,0	-26.7	82.2	51,0
2001	31.3	12,8	41.3	-24,0	-10.0	72.2	75,7
2002	36.0	15,1	51.5	24,5	-15.4	87.6	69,9
2003	47.2	31,0	69.3	34,5	-22.0	116.5	68,1
2004	63.1	33,7	97.5	40,7	-34.3	160.7	64,8
2005	73.4	16,3	116.7	19,7	-43.2	190.2	62,9
2006	85.5	16,4	139.5	19,5	-54.0	225.1	61,3
2007	107.2	25,4	170.0	21,8	-62.7	277.3	63,1
2008	132.0	23,1	201.9	18,8	-69.9	333.9	65,4
2009	102.1	-22,6	140.9	-30,2	-38.7	243.0	72,5
2010	113.8	11,5	185.5	31,7	-71.6	299.4	61,4
2011	134.9	18,5	240.8	29,8	-105.9	375.7	56,0
2012	152.4	13,0	236.5	-1,8	-84.0	389.0	64,5
2013	151.8	-0,4	251.6	6,4	-99.8	403.4	60,3
2014	157.6	3,8	242.1	-3,8	-84.5	399.7	65,1
2015	143.8	-8,7	207.2	-14,4	-63.3	351.1	69,4
2016	142.5	-0,9	198.6	-4,2	-56.0	341.1	71,8
2017	156.9	10,1	233.7	17,7	-76.8	390.7	67,1
2018	167.9	7,0	223.0	-4,6	-55.1	390.9	75,3
2019	171.4	2,1	202.7	-9,1	-31.2	374.1	84,6

2001 yılından sonra dış ticaret hacminde artış yaşanmıştır. 2008 yılına kadar bu artış devam etmiştir. 2008 kriziyle birlikte, 2009 yılında Türkiye'nin ihracatı %22,6, ithalatı ise %30,2 oranında azalmıştır. Dış ticaret hacminin azalmasına karşılık yine 2009 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %72,5'e yükselmiştir. Bu oran 2019 yılında en yüksek seviyeye yükselmiştir. 2009 yılından sonra dış ticaret verilerinde azalma ve artış yaşanarak dalgalı bir görünüm sergilenmiştir. Dış ticaret dengesi her yıl açık vermiş en yüksek seviyeyi ise 2011 yılında görmüştür (Tablo 3.1. Grafik 3.16. Grafik 3.17.).

3.3.13. Ödemeler Dengesi

2008 Küresel Krizine kadar dünyadaki likidite bolluğu ve Türkiye ekonomisinin sağladığı güven ortamı, yabancı sermaye girişlerini önemli ölçüde arttırmıştır. Yabancı sermaye girişlerinin artması kur seviyesinin artmamasına, düşük seviyelerde kalmasına yol açmıştır. Düşük seviyelerde gerçekleşen kur ithal ürünlerin maliyetini arttırmamıştır. İthalat daha cazip hale gelirken bu durum yerli üreticiler açısından olumsuz zemin hazırlamıştır. 2009 yılına kadar sermaye hareketlerinde yükselmeler meydana gelirken küresel kriz nedeniyle 2009 yılında belirgin bir düşüş yaşanmıştır.

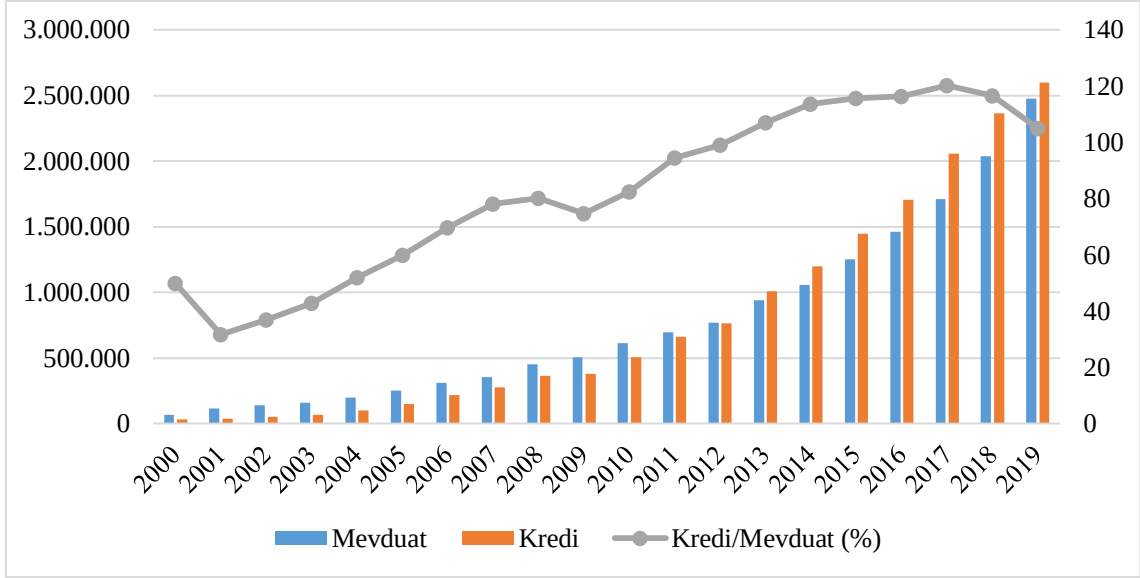
Kur seviyelerindeki artış ve büyüme oranlarındaki düşüş cari açığın artmasına neden olmuştur (Tablo 3.2.).

Tablo 3.2. Ödemeler Dengesi Ayrıntılı Gösterimi (Milyon \$) (TCMB, 2021)

Yıllar	Cari İşlemler Hesabı	Dış Ticaret Dengesi	Hizmetler Dengesi	Birincil Gelir Dengesi	İkincil Gelir Dengesi	Finans Hesabı	Net Hata ve Noksan
2000	-9.9	-21.9	11.2	-4.0	4.7	-12.5	-2.6
2001	3.7	-3.2	9.0	-5.0	2.9	1.6	-2.1
2002	-0.6	-6.4	7.8	-4.5	2.4	-1.3	-0.7
2003	-7.5	-13.4	10.3	-5.5	1.0	-3.0	4.4
2004	-14.1	-22.4	12.7	-5.6	1.1	-13.3	0.8
2005	-20.9	-32.9	15.8	-5.3	1.4	-19.4	1.4
2006	-31.1	-40.8	13.8	-5.9	1.8	-32.0	-0.9
2007	-36.9	-46.8	14.0	-6.2	2.0	-37.2	-0.3
2008	-39.4	-52.9	18.9	-7.6	2.1	-37.5	1.9
2009	-11.3	-24.7	18.7	-7.6	2.3	-9.0	2.3
2010	-44.6	-56.3	16.7	-6.5	1.4	-45.1	-0.4
2011	-74.4	-89.1	20.2	-7.2	1.7	-66.1	8.2
2012	-47.9	-65.3	22.5	-6.5	1.4	-49.8	-1.8
2013	-55.8	-81.8	33.3	-8.6	1.2	-64.7	-8.8
2014	-38.8	-66.5	34.4	-8.2	1.5	-42.3	-3.4
2015	-27.3	-49.0	29.9	-9.6	1.3	-21.2	6.1
2016	-27.0	-39.9	20.5	-9.1	1.5	-21.7	5.2
2017	-40.8	-58.5	26.3	-11.0	2.5	-46.9	-6.1
2018	-21.7	-40.7	30.1	-11.9	0.7	-10.8	10.8
2019	0.6	-16.7	35.5	-12.8	0.8	1.3	-5.4

3.3.14. Kredi ve Mevduat Düzeyi

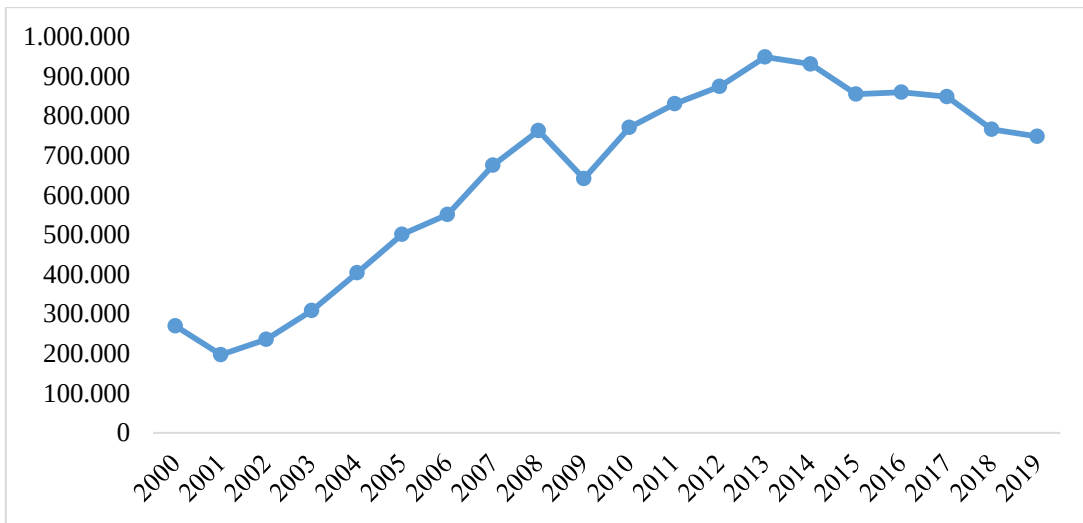
Kredi-mevduat düzeyi krizin öncü göstergelerinden birisidir ve ekonomik gelişmelere karşı duyarlılığı esnek olan bir değişkendir. Kredi/mevduat oranı, 2001 yılında en düşük orana ulaşmıştır. 2001-2008 döneminde sürekli olarak artış yaşanmış, 2009 yılında bir düşüş gerçekleşmiştir. 2010 yılından itibaren artış yakalanmış ve bu artış 2017 yılına kadar devam etmiştir. 2018 ve 2019 yıllarında ise bir düşüş söz konusudur. 2011 yılına kadar mevduat, kredi seviyesinin üstünde devam etmiştir. 2012 yılında başa baş seviyesinde gerçekleşen kredi ve mevduat düzeyi 2013 yılında mevduat, kredi düzeyinin oldukça üzerine çıkmış ve böyle devam etmiştir (Grafik 3.18.).

Grafik 3.18. Kredi, Mevduat (Milyon TL) ve Kredi/Mevduat Oranı (%) (TBB, 2021)

3.3.15. Gayri Safi Milli Hasıla

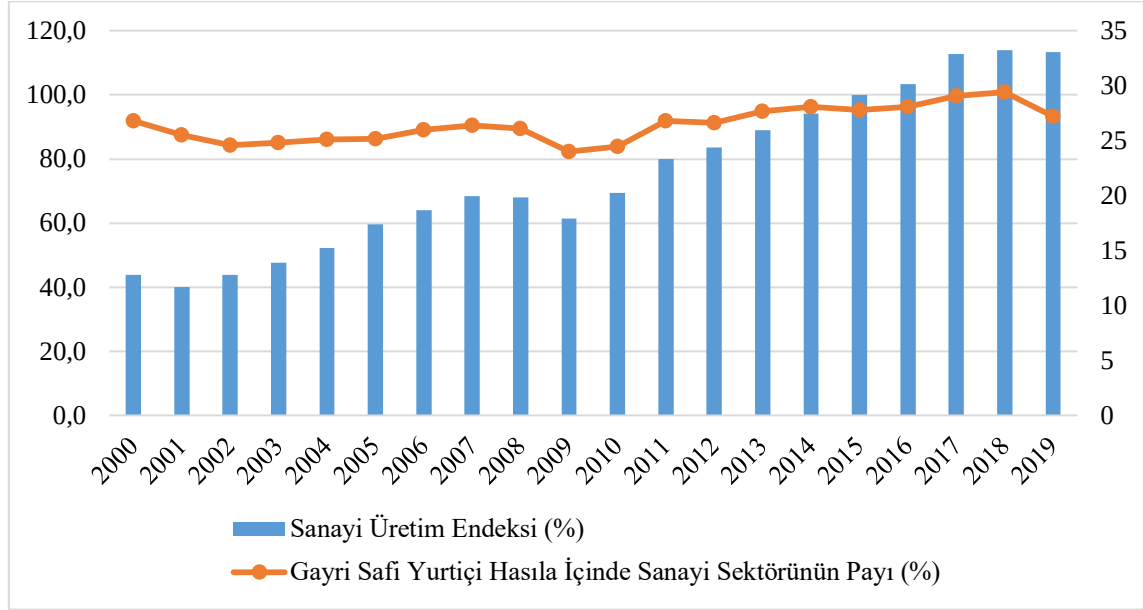
GSMH, ülkenin gelirinin, güncel durumunun ve ekonomik yapısının hakkında bilgi veren önemli göstergelerden biridir. Ekonomik gelişmeler karşısında esnek bir yapıya sahiptir. Grafik 3.19.'de görülmektedir ki, kriz dönemlerinde önemli düşüşler yaşanmıştır. 2001 yılında düşüş yaşanmış, 2002-2008 yılları arasında sürekli bir yükseliş göstermiştir. 2009 yılında yaşanan azalma sonrasında, 2010-2013 döneminde tekrardan bir artış görülmektedir. 2014-2019 döneminde ise artış ve azalışlar şeklinde bir görünüm sergilemektedir.

Grafik 3.19. GSMH (Milyon ABD \$) (The World Bank, 2021)

3.3.17. Sanayi Üretim Endeksi

Sanayi üretim endeksi, sanayi sektörünün durumunu, üretimdeki artış ve azalışları göstermektedir. Sanayi, büyümenin lokomotifidir. Gelişmekte olan ülkelerin sanayileşebilmeleri için ilk olarak yurt içi talebin ithal mallardan yerli mallara doğru kaydırılması gerekmektedir.

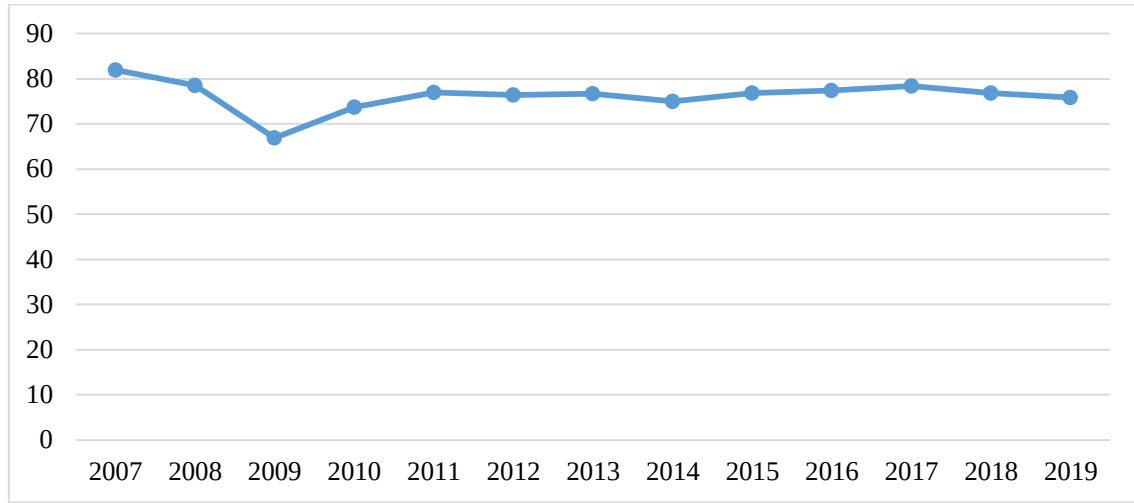
Grafik 3.20. Sanayi Üretim Endeksi (%) ve GSYH'deki Sanayi Payı (%) (TÜİK, 2021)

Krizin etkisi sanayi sektörüne hemen yansımaktadır. Grafik 3.20.'de görülmektedir ki, 2001 yılında ve 2009 yılında sanayi üretim endeksi ve sanayinin GSYH'deki payı azalmıştır. Diğer yıllarda ise artış yaşanmıştır. Sanayi üretim endeksi 2018 yılında sabit kalmış 2019 yılında ise azalma yaşanmıştır. Sanayi üretim endeksinin, sanayinin GSYH'deki payı ile doğru orantılı olduğu görülmektedir.

3.3.17. Kapasite Kullanım Oranı

Kapasite kullanım oranı, ekonomide kurulan işletmelerin üretim kapasitelerinin yüzde kaçını kullandığını göstermektedir. Türkiye'de imalat sanayinin kapasitesini gösteren bu oran, 2007 yılından itibaren ölçülmeye başlanmıştır. Kriz döneminde ve sanayinin talebi karşılamadığı dönemlerde kapasite kullanım oranında bir azalma meydana gelmektedir. Grafik 3.21.'da görüldüğü gibi 2008 krizinin etkisi 2009 yılında görülmektedir. 2008 yılında %78 olan kapasite kullanım oranı, 2009 yılında %66'ya kadar düşmüştür. Bu

seviye serinin en alt seviyesidir. 2007 yılında %81 olarak gerçekleşen bu oran daha sonraki yıllarda bu seviyeye ulaşmamıştır.

Grafik 3.21. Kapasite Kullanım Oranı (%) (TCMB, 2021)

3.3.18. Ekonomik Güven Endeksi

Ekonomik güven endeksi, üretici ve tüketicilerin genel ekonomik durumuna ilişkin değerlendirmelerini, beklenti ve eğilimlerini özetleyen endekstir. Ekonomik güven endeksi hesaplanırken hizmet, reel kesim, inşaat sektörü ve perakende ticaretine ait sektörel güven endekslerinin ortalamaları alınmaktadır. Ekonomik güven endeksi, 100'den büyük ise ortalama üzeri güveni, 100'den küçük olması ise ortalama alt güveni göstermektedir (TUIK).

Tablo 3.3. Ekonomik Güven Endeksi (TUIK, 2021)

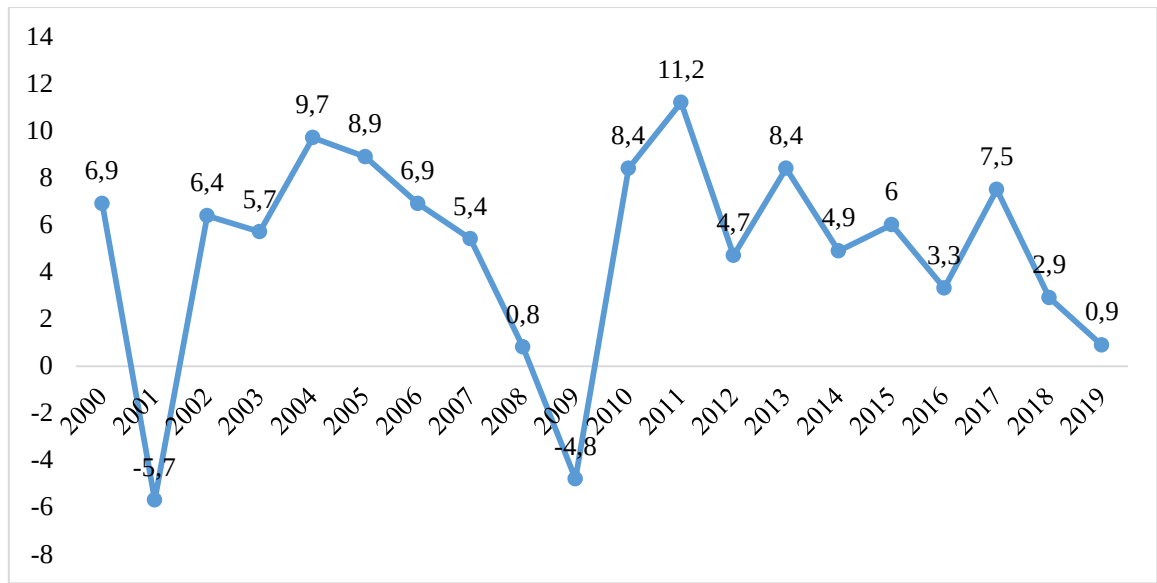
Aylar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ocak	111,0	104,9	64,6	99,2	112,2	105,4	104,3	102,7	103,9	103,7	97,7	107,2	88,7
Şubat	108,2	101,7	67,6	98,3	110,7	107,1	105,8	101,9	103,6	101,3	101,0	106,6	88,7
Mart	108,3	98,2	69,4	102,7	110,1	107,2	106,8	103,1	100,3	101,7	103,1	104,7	91,3
Nisan	109,7	92,6	83,0	106,2	110,3	105,6	105,7	105,6	102,3	101,2	103,7	103,0	92,6
Mayıs	104,5	90,9	92,3	103,9	110,8	106,4	107,1	105,7	102,4	101,8	104,8	101,7	87,7
Haziran	108,5	90,6	94,5	104,5	111,5	104,4	107,5	104,7	101,5	101,6	105,2	99,3	92,4
Temmuz	109,1	89,7	96,0	104,9	110,6	106,1	106,4	103,2	100,9	102,0	106,0	99,5	90,1
Ağustos	112,1	92,4	95,9	106,3	108,3	104,4	106,9	103,8	100,7	100,5	107,6	94,2	93,7
Eylül	111,1	87,9	94,9	108,7	110,9	104,2	105,3	105,2	97,3	103,7	107,3	86,9	92,8
Ekim	107,5	74,8	94,6	107,2	106,8	102,7	106,9	105,9	100,0	102,9	106,9	85,3	96,1
Kasım	106,7	62,1	94,1	109,5	107,2	104,3	107,0	103,1	105,3	103,0	104,5	89,6	96,9
Aralık	108,0	63,6	94,9	109,8	107,0	103,1	105,1	103,5	104,8	99,8	103,6	90,4	99,2

Ekonomik güven endeksi 2007 yılından itibaren hesaplanmaya başlanmıştır. Aylık veri olarak yayımlanmaya başlamıştır. Tablo 3.3. incelendiğinde görülmektedir ki, en düşük

seviye 2008 yılının Kasım ayında 62,1 olarak gerçekleşmiştir. En yüksek seviye ise 112,2 olarak 2011 yılının Ocak ayında gerçekleşmiştir. 2018 Haziran ayından itibaren 100'ün altına düşmüş ve ortalama alt güvende kalarak bu seviyede seyir izlemektedir.

3.3.19. Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme, bir ekonominin yıllar içinde üretim hacmindeki meydana gelen artışları ifade etmektedir. Üretim hacmindeki artışları ifade eden önemli göstergelerden biri GSYH'deki değişimlerdir. Ülkelerin gelişmişlik ve teknoloji düzeyini kontrol etmek için önemli bir ekonomik göstergedir.

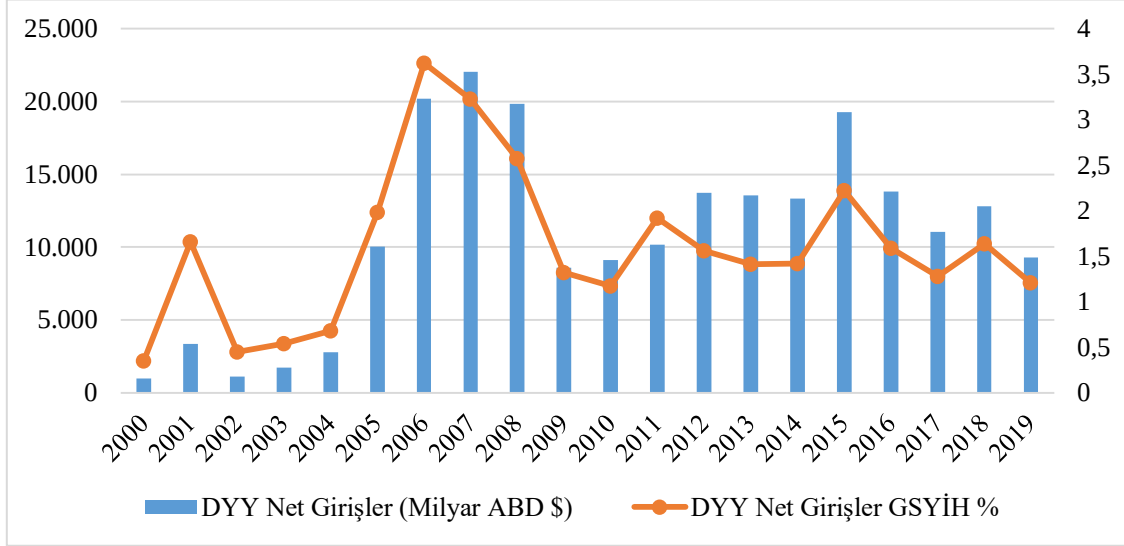
Grafik 3.22. GSYH'deki Yıllık Büyüme (%) (The World Bank, 2021)

Grafik 3.22.'de görülmektedir ki, Türkiye sabit bir ekonomik büyüme rakamı gerçekleştirememiştir. Türkiye'de 2001 yılında %-5,7 büyüme ile ekonomide en düşük daralma gerçekleşmiştir. 2002-2008 arası büyüme yaşanmış, lakin bir önceki yıla göre daha az büyüme gerçekleşmiştir. 2009 yılında yine %-4,8 ile negatif bir büyüme gerçekleşmiştir. 2011 yılında büyümede zirve yaşanmış ve sonraki yıllarda bu noktaya bir daha gelinmemiştir.

3.3.20. Doğrudan Yabancı Yatırım

Doğrudan yabancı yatırım (DYY), yatırımcının ekonomisi dışındaki başka bir ekonomide faaliyet gösteren bir kuruluşta kalıcı bir yönetim payını elde etmek için yapılan net yatırımın girişidir (The World Bank). Ülkeler ekonomik büyümelerini

gerçekleştirirken yabancı yatırımların katkısı fazladır. Yabancı yatırımlar kısa vadede ekonomik büyümeye katkı sağlamayabilir ancak uzun vadede katkı sağlamaktadır.

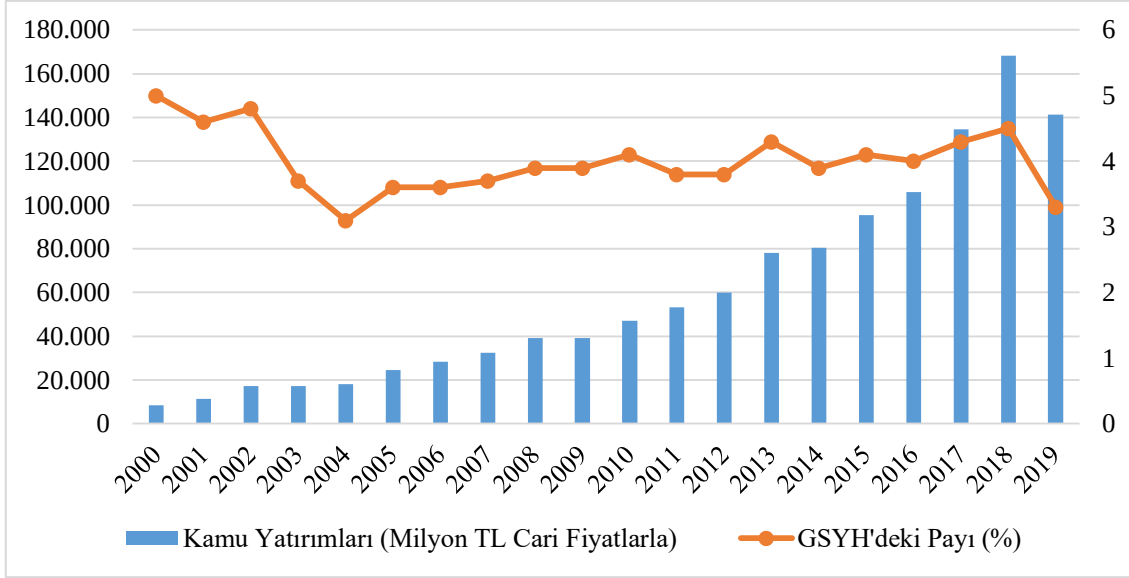

Grafik 3.23. DYY Net Girişler (Milyar ABD \$) ve DYY Net Girişler GSYİH Yüzdesi (The World Bank, 2021)

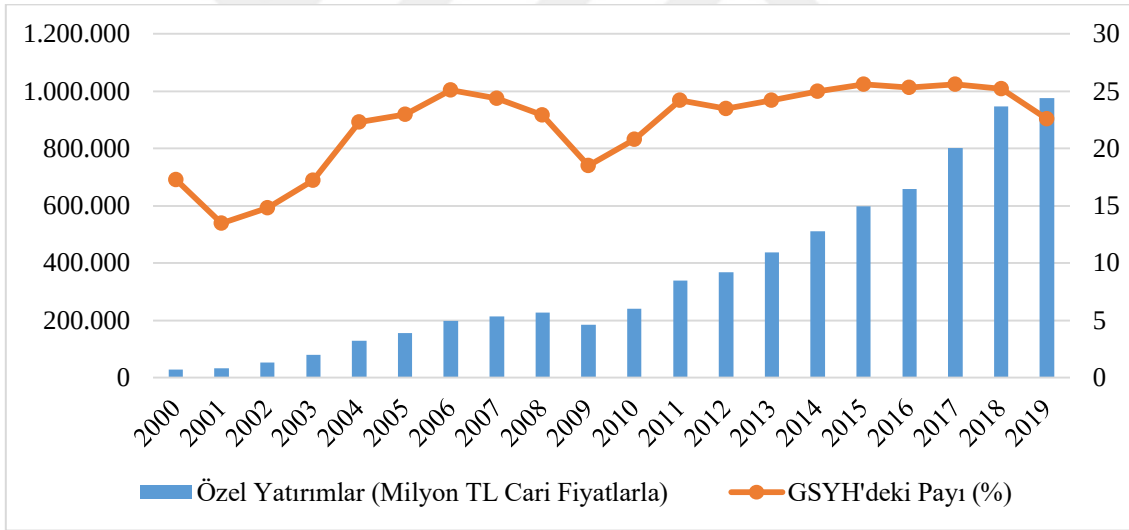
Grafik 3.23.'de görülmektedir, DYY'lerde Türkiye ekonomisinin olumlu seyir izlediği dönemlerde girişler artmaktadır. Belli bir düzeyi olmayan DYY'lerde en yüksek seviye 2007 yılında gerçekleşmiştir. En düşük seviye ise 2000 yılında gerçekleşmiştir. 2008 krizinin etkisi ise DYY'de 2009 yılında %50'den fazla azalma ile meydana gelmiştir.

3.3.21. Kamu ve Özel Yatırımlar

Ülkeler ekonomin üretim kapasitesini artırmak için özel sektör yatırımlarını desteklemekte, aynı zamanda birtakım harcamalar yapmaktadır. Bu harcamalar altyapıya veya üstyapıya yapılan harcamalardır. Türkiye ekonomisi, kamu yatırımlarına iktisadi faaliyetler açısından önem vermekte, aynı zamanda özel sektörü de desteklemektedir. 2008 küresel krizi öncesine kadar özel yatırımlar ve kamu yatırımları sürekli olarak artmaktadır. 2008 krizinden sonra 2009 yılında kamu yatırımları yatay bir seyir izlerken özel yatırımlarda azalış görülmektedir. 2009 yılından sonra kamu ve özel yatırımlarında artış eğilimi gözlemlenmektedir. Kamu yatırımları ve özel yatırımların GSYİH'deki payına bakıldığında ise artışlar meydana geldiği görülmekte ve bu artışlar küçük küçük gerçekleşmektedir. Grafik 3.24. ve Grafik 3.25.'te bu durum görülmektedir.

Grafik 3.24. Kamu Yatırımları ve GSYH'deki Payı (%) (T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021)

Grafik 3.25. Özel Yatırımlar ve GSYH'deki Payı (%) (T.C Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2021)

3.3.22. Yatırım Teşvikleri

Yatırım teşvikleri, ülkelerin eksik istihdam düzeyinden toplam arzı artırmak ve ekonomiye müdahale etmek için önemli araçlardan biridir. Özel sektörün üretimini arttırmak için kullanılan yatırım teşvikleri, özel sektörün hem niteliksel hem de niceliksel olarak ilerlemeler sağlamasına katkı sağlamaktadır.

Tablo 3.4. Yatırım Teşvik İstatistikleri (TCMB, 2021)

Yıllar	Sabit Yatırım (Milyon TL)	Belge Adedi	İstihdam
2001	12.367	2.050	105.706
2002	11.668	2.654	135.539
2003	11.678	3.174	143.353
2004	15.869	3.458	158.244
2005	16.010	3.545	147.260
2006	13.262	2.461	97.650
2007	19.895	2.228	100.095
2008	20.727	2.438	90.836
2009	22.453	1.977	73.417
2010	50.109	3.195	117.511
2011	42.197	3.466	105.599
2012	70.018	3.619	150.327
2013	81.857	4.167	171.574
2014	83.465	3.484	159.430
2015	111.233	4.279	148.584
2016	117.112	4.974	153.969
2017	198.719	7.259	225.942
2018	184.012	5.782	248.492
2019	172.021	5.646	203.546

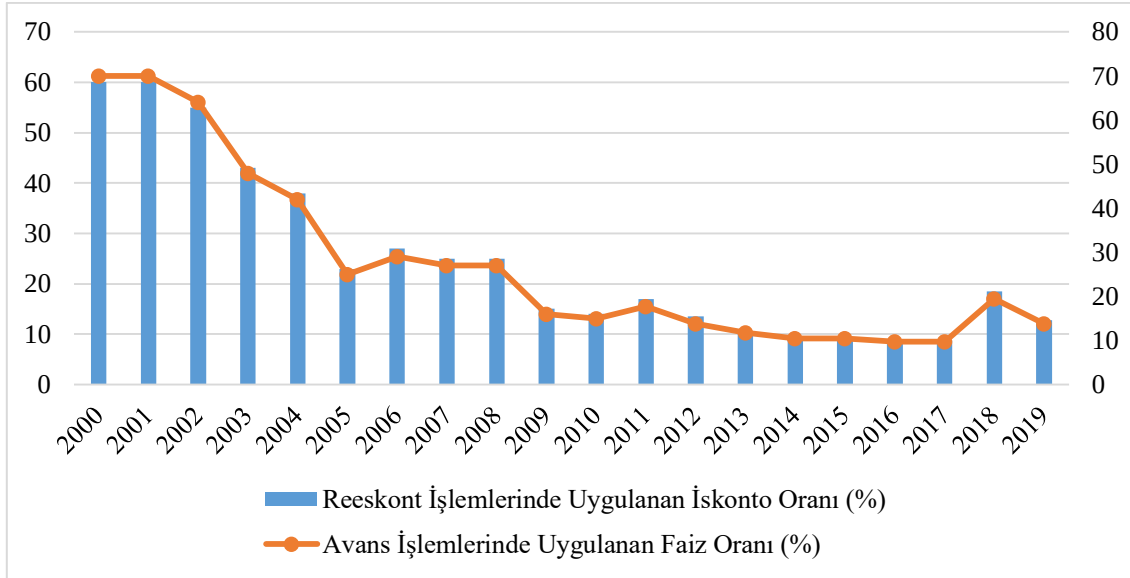
Tablo 3.4.'te görülmektedir ki, 2001 ve 2005 yılları arasında teşvik belge adedi sayısı düzenli olarak artmıştır. Ancak 2006 ve 2009 yılları arasında azalmalar meydana gelmiştir. 2009 yılında ise en düşük sayıya ulaşılmıştır. 2009 yılına kadar sabit yatırımlarda, düzenlenen belge adedi sayısına göre azalmalar meydana gelmemiştir. Sabit yatırımda, 2009 yılına kadar sadece 2006 yılında bir azalma meydana gelmiştir. 2010 yılında sabit yatırım ve düzenlenen teşvik belge adedinde keskin bir artış meydana gelmiş ve bu artış 2018 yılına kadar devam etmiştir.

3.3.23. TCMB Faiz Oranları

2000 ve 2001’de yaşanan krizlerden sonra, mali disiplin anlayışının bütçe açığını azaltması ve para politikası uygulamaları ile enflasyon oranlarında ciddi gelişmelerin gerçekleşmesi, faiz oranlarının düşürülebilmesi için elverişli bir ortam yaratmıştır. 2008 küresel krizi reel sektör üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Krizin etkisini azaltmak için, maliye politikasının yanında para politikası araçları da aktif şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Toplam talebi yükseltmek için TCMB faiz oranlarında düşüşe gitmiştir. 2008 yılı öncesi faiz oranları ciddi anlamda bir yüksekliğe sahiptir. 2008 küresel krizinden sonra faiz oranlarında düşüşe gidilmiştir. 2009 yılında yaşanan bu düşüşler daha sonraki yıllarda belli bir oranda artış ve azalış yaşayarak düşük seviyelerde seyretmiştir. Tablo 3.5. ve Grafik 3.26’te bu düşüşler görülmektedir.

Tablo 3.5. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Faiz Oranları (%) (TCMB, 2021)

Yıllar	TCMB Faiz Oranları (%) Gecelik (O/N)		TCMB Faiz Oranları (%) Geç Likidite Penceresi (LON)	
	Borç Alma	Borç Verme	Borç Alma	Borç Verme
2002	50,00	56,67	5,00	60,71
2003	33,50	39,67	5,00	46,29
2004	33,50	25,50	5,00	30,00
2005	14,89	18,89	5,00	22,89
2006	15,63	19,29	11,63	22,29
2007	16,50	21,13	12,50	24,13
2008	15,94	19,38	11,94	22,38
2009	9,02	11,52	5,02	14,52
2010	3,81	8,81	1,00	11,81
2011	5,00	10,75	0,00	15,50
2012	5,00	10,00	0,00	13,00
2013	4,04	7,54	0,00	10,58
2014	7,67	11,75	0,00	13,75
2015	7,25	10,75	0,00	12,25
2016	7,25	9,13	0,00	10,63
2017	7,25	9,25	0,00	11,93
2018	19,06	21,31	0,00	19,43
2019	14,06	17,06	0,00	18,56

Grafik 3.26. Reeskont İşlemlerinde Uygulanan İskonto Oranı (%) ve Avans İşlemlerinde Uygulanan Faiz Oranı (%) (TCMB, 2021)

3.4. TÜRKİYE’NİN 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNDEN ÇIKIŞ POLİTİKALARI

Küresel kriz Dünya ve Türkiye ekonomisinin birçok sektörünü etkilemiştir. Türkiye küresel krizin etkilerini minimize etmek için para ve maliye politikaları kullanmıştır. Uygulanan politikalar para ve maliye politikaları olarak ayrı ayrı incelenirse para politikası olarak şunları söylemek mümkündür:

2008 küresel krizinden sonra fiyat istikrarı ve finansal istikrar arasındaki ilişkinin farklı olduğu görülmüş, finansal istikrarın sağlanması için yeni politikalara ihtiyaç duyulmuştur. Küresel kriz ile her ülke mevcut koşullar içinde farklı olumsuz etki yaşamıştır. Türkiye’ye etkisi sermaye akımlarının girmesi şeklindedir. Fiyat istikrarı için kullanılan araçların finansal istikrarı sağlamada etkisinin yetersiz olduğu görülmüştür. Yeni bir politikanın oluşumu gündeme gelmiştir. Finansal istikrarı sağlamak için 2011 yılında TCMB, Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF), SPK, BDDK, Başkanlarından oluşturulan “Finansal İstikrar Komitesi” kurulmuştur (Işık ve Akiş, 2020:11).

Küresel krizin olumsuz etkilerini azaltmak için “kısa vadeli sermaye girişlerinin azaltılması” ve “kredi genişlemesinin yavaşlatılması” iki temel hedef olarak belirlenmiştir. Belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için TCMB 2010 yılında asimetrik

faiz koridoru, zorunlu karşılıklar ve rezerv opsiyon mekanizması kullanarak para politikası araçlarını çeşitlendirmiştir (Işık ve Akiş, 2020:12).

Küresel krizin olumsuz etkilerinden biri de döviz piyasasında bozulma ortaya çıkması şeklindedir. Yabancı sermaye girişinin azalmasıyla birlikte, döviz kıtlığı meydana gelmiş ve döviz piyasalarında likitide sıkıntısı ortaya çıkarmıştır. TCMB döviz kıtlığını gidermek için döviz alım ihalelerine ara vermiş, gerçekleştirilen döviz ihaleleri ise piyasalara döviz likitidesi sağlayacak şekilde yapılmıştır (Serel ve Bayır, 2013:6-7).

Krizin etkisinden çıkmak için alınan maliye politikası önlemleri olarak ise TCMB tarafından konulan faiz indirimi ve vergi politikaları doğrultusunda bazı sektörleri içine alan Katma Değer Vergisi (KDV) ve Özel Tüketim Vergisinde (ÖTV) indirimine gidilmesi yönünde gerçekleştirmiştir. Ayrıca Türkiye'yi dört bölgeye ayırarak bölgeler ve sektörler bazında uygulamaya konulacak teşvik paketleri hazırlanmıştır (Kaya ve Kaygısız, 2015:10).

Kamu kesiminde yatırımların artış eğilimi sürdürülmüştür. İşsizliğin artmasıyla birlikte kadınların ve gençlerin istihdamını artırmak için devlet destekleri arttırılmıştır. Dış piyasalarda rekabeti sağlamak için AR-GE destekleri verilmiş, KOBİ'lere ve ihracatçı firmalara garanti ve kredi destekleri sağlanmıştır (Karaca, 2014:10-12).

Krizin olumsuz etkilerini azaltmak için maliye politikası kapsamında alınan tedbirler çerçevesinde yedi önlem paketi hazırlanmıştır. Bu önlem paketleri Tablo 3.6.'da özetlenmektedir (Öksüzler ve Teyyare, 2010:3-7):

Tablo 3.6. Küresel Krize Karşı Alınan Önlem Paketleri (Öksüzler ve Teyyare, 2010:3-7 yararlanarak oluşturulmuştur)

Önlem Paketi	Açıklama
1. Önlem Paketi	Paketin toplam büyüklüğü 11,4 milyar TL, milli gelire oranı %1,1 ve bütçe içindeki ağırlığı %5 olarak hesaplanmıştır. 350 milyon TL’lik Sıfır Faizli İstihdam Endeksli Cansuyu Kredisi Desteği, imalatçı ve sanatkara 25 bin TL’ye kadar kredi, KOSGEB Esnaf ve Sanatkar Kredisi Destek Programıyla 0 faizli, 18 ay vadeli kredi
2. Önlem Paketi	Paketin toplam büyüklüğü 15,4 milyar TL, milli gelire oranı %1,4 ve bütçe içindeki ağırlığı %6,1 olarak hesaplanmıştır. 150 milyon TL’lik Sıfır Faizli 2. Cansuyu Kredisi Desteği, imalatçı ve sanatkara 25 bin TL’ye kadar kredi
3. Önlem Paketi	Paketin toplam büyüklüğü 5,6 milyar TL, milli gelire oranı %0,5 ve bütçe içindeki ağırlığı %2,2 olarak hesaplanmıştır. Genç ve kadın istihdamına yönelik kısa çalışma ödeneği geliştirilerek adımlar atılmıştır. Ar-Ge teşvikleri genişletilmiş ve bölge-sektör bazlı yeni teşvik sistemi getirilmiştir. Konfeksiyon, tekstil ve deri sektörleri için az gelişmiş bölgelere taşınmaları ve asgari 50 kişi istihdam şartıyla 5 yıl süreyle %5 Kurumlar Vergisi ve SSK işveren payı desteği ve nakliye desteği. Özel İletişim Vergisi %15’ten %5’e düşürülmüştür.
4. Önlem Paketi	Paketin toplam büyüklüğü 2,2 milyar TL, milli gelire oranı %0,5 ve bütçe içindeki ağırlığı %1 olarak hesaplanmıştır. Beyaz eşya, otomotiv, telekomünikasyon ve konut sektörlerinde ÖTV, KDV ve Özel İletişim Vergisi düşürülmüştür. Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) %33 azaltılmıştır. Çiftçilere yönelik destekleme fiyat istikrar fonu 575 milyon TL’ye yükseltilmiştir. KOSGEB bütçesi 75 milyon TL artırılmış yeni konut satışlarında %18’lik KDV %8’e indirilmiş, Eximbank sermayesi 500 milyon TL yükseltilmiş ve beyaz eşya ve otomotiv sektöründe ÖTV 3 ay süreyle düşürülmüştür.
5. Önlem Paketi	Paketin toplam büyüklüğü 900 milyon TL, milli gelire oranı %0,1 ve bütçe içindeki ağırlığı %0,3 olarak hesaplanmıştır. Bilişim, iş makineleri, mobilya ve büro malzemeleri KDV ve ÖTV indirimleri kapsamına alınmıştır. İş yerleri satışında %18’lik KDV %8’e düşürülmüş ve tapu harcı da binde 15’ten binde 5’e indirilmiştir. Mobilyada %18’lik KDV %8’e firmalara yönelik sanayi ve iş makinelerinde %18’lik KDV %8’e düşürülmüştür.
6. Önlem Paketi	Kredi Garanti Fonuna etkinlik kazandırılarak banka kredilerine %60’lık kefalet sağlanmıştır.
7. Önlem Paketi	İŞKUR’un Toplum Yararına Çalışma Programı (TYÇP) genişletilerek işsizliği azaltmaya yönelik tedbirler alınmıştır. Çevre ve Orman Bakanlığı Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlüğü bünyesinde istihdam sağlanmıştır. Mesleki eğitim faaliyetleri arttırılmıştır.

SONUÇ

Finansal veya reel sektörde beklenmedik ve ani bir şekilde meydana gelen ekonomik şoklar, olumsuz etkiler meydana getirerek makroekonomik göstergeleri olumsuz etkilemektedir. Finansal krizler, firmaların ihtiyaç duyduğu parasal akımı engelleyerek reel sektörün işleyişine zarar verebilmekte; reel sektör krizleri de firmaların mali yükümlülüklerini tam ve zamanında gerçekleştirmelerini engelleyerek finansal sektöre yansıyabilmektedir. Bu sebeple farklı gelişmişlik seviyesindeki tüm ülkeler, krizlerin oluşumuna neden olan unsurları kabul edilebilir düzeyde tutmak zorundadır. İktisadi görüşler, ekonomik krizlerin oluşumunun farklı faktörlere dayalı olduğunu ortaya koymaktadır. Ülkeler üzerinde büyük etkiye sahip olan krizler, söz konusu ülkelerin gelirlerinin azalmasında ve artmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Ülkeler sahip oldukları gelir düzeyine göre sınıflandırılmaktadır. Bu yapılan sınıflandırmalar, ülkelerin içinde bulundukları durumları açıklamaya yardımcı olmuş ve orta gelir tuzağına yakalanıp yakalanmadığı hakkında bilgi vermiştir. Orta gelir tuzağına yakalanma nedenleri, sonuçları ve çıkış politikaları için çalışmalar yapılmış ve bazı yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Ortaya konulan bu yaklaşımlar, orta gelir tuzağına yakalanma nedenini ve çıkış stratejilerini şöyle belirtmektedir: Birinci yaklaşıma göre, ülke büyümesini gerçekleştirirken stratejileri belirlemektedir. Bu stratejiler bulundukları gelir gruplarından çıktıktan sonra değişmelidir. İkinci yaklaşıma göre, ekonomik büyüme gerçekleşirken ülke büyüme evreleri geçirmektedir. Bu durumda her evre için farklı strateji seçilmelidir. Üçüncü yaklaşıma göre, büyümesini gerçekleştiren ülke orta gelir tuzağı noktasına geldiğinde karşılaştırmalı üstünlük yapısına uyum sağlamalı, büyümesini sürdürmeye devam etmelidir. Dördüncü yaklaşıma göre ise ülkeler büyümelerini beş sanayileşme aşaması sayesinde gerçekleştirmektedir. Ülkeler aşama ikiden aşama üçe geçişte uyum sağlar. Ülke aşama üçe geçmesi halinde büyümesini gerçekleştirecektir ve bu nokta büyümenin kırılma noktasıdır.

Ülkeler üzerine yapılan çalışmalar sayesinde orta gelir tuzağına yakalanma sebepleri ve çıkış yolları ortaya konmuştur. Büyüme stratejileri her ülke için farklı olmasına rağmen karşılaşılan sorunlar ve çıkış yolları aynı olarak görülmektedir.

2008 Küresel Ekonomik Kriz, ABD konut piyasasında kredilerin dağıtılması ve piyasanın kontrolsüz ve hızlı bir biçimde büyümesi, daha sonra ise kredilerin geri ödenmesinde yaşanan ihmalkârlıklar kredi senetlerinin türev araçlar yoluyla tüm dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Bu ise krizin hem şiddetini hem de etki alanını genişletmiştir. Finansal piyasada ortaya çıkan bu olumsuz gelişmeler, doğrudan reel sektör piyasasına yansyarak 2008 yılında büyüme performanslarının zayıflamasına ve 2009 yılında ise ülkelerin daralmasına yol açmıştır.

Dünya ekonomisine etki eden 2008 krizi, ülkelerin gelir ve gelişmişlik düzeylerine göre etkisini göstermiştir. Krizin etkisi ülkelerde benzer durumları ortaya çıkarmasına rağmen gelişmiş ülkelere etkisi gelişmemiş ülkelere göre daha fazla olmuştur. Piyasalarda ortaya çıkan bozulmalar kendi işleyişi içinde çözüme kavuşamamış yeni maliye ve para politikaları arayışı içine girilmesini gerektirmiştir.

2008 küresel finansal kriz, Türkiye'nin birçok makroekonomik değişkenlerini olumsuz etkilemiştir. Bu değişkenler içinde en önemlisi ve en çok etkilenen değişken ekonomik büyüme oranı olmuştur. Türkiye ekonomisinde 2008 yılında %0,8 oranında ekonomik büyüme gerçekleşirken 2009 yılında ekonomide %-4,8 oranında daralma meydana gelmiştir. Ekonomik daralma ile işsizlik ve enflasyon oranında artışlar görülmüştür. 2008 yılında işsizlik oranı 2000-2019 yılları arasındaki en yüksek seviyeyi görmüştür. Enflasyon oranı 2003-2017 yılları arasındaki en yüksek seviyeyi görmüş ve işsizlik, Türkiye ekonomisi için kronik bir sorun haline gelmiştir. Türkiye ekonomisi için 2008 Finansal Küresel Krizinden sonra bütçe ve cari açık kronik bir sorun haline gelmiştir. 2004-2008 yılları arasında bütçe açığında azalma ortaya çıkmış olsa da 2008 yılından sonra ciddi artışlar meydana gelmiştir. Cari açık 2008 yılı itibariyle ciddi artışlar yaşamıştır. 2008 Küresel Krizinden etkilenen başka bir değişken ise döviz kurudur. Döviz kurunda 2001 yılında ciddi bir artış yaşanmış olmakla birlikte 2002-2008 yılları arasında belirli bir oran arasında seyretmiştir. 2009 yılından sonra döviz kurunda önemli artışlar yaşanmış ve kur istikrarsız bir hal almıştır. 2008 krizinden etkilenen ve ciddi bir düşüş yaşayan başka bir değişken ise doğrudan yabancı yatırımlardır. Doğrudan yabancı yatırımlar, ülke ekonomisine önemli gelir kaynağı sağlamakta ve döviz kurunun ayarlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. En yüksek doğrudan yabancı yatırım girişi 2007'de olmuş, 2008 krizinin etkisiyle 2009 yılında büyük bir düşüş yaşanmıştır. Daha sonraki yıllarda artış yaşansa da 2007 yılındaki seviyesine ulaşamamıştır. Türkiye

ekonomisi için 2008 finansal küresel krizinden etkilen en önemli değişkenler bunlardır. Bu değişkenler Türkiye'nin orta gelir tuzağından çıkması için önemli değişkenlerdir.

Bütün bunların ışığında görülmektedir ki, 2008 Küresel Finansal Krizi Türkiye'nin gelişmesini sekteye uğrattığı, ülkenin bir üst gelir grubuna çıkmasını engellediği ve orta gelir tuzağına kalmasına yol açtığı söylenebilir.

Bununla birlikte Türkiye sahip olduğu üretim faktörleri bakımından oldukça zengin bir ülke konumundadır. Ekonomi bölgesel kalkınma ve farklı sektörlerinde hızlı bir gelişim göstermektedir. Ülkenin gelişmesine devam edebilmesi, yakalandığı orta gelir tuzağından çıkabilmesi, sahip olduğu faktörleri iyi değerlendirmesi ve ulusal ya da uluslararası nitelikli ekonomik şoklara karşı dirençli olması için, içinde bulunduğu koşullar doğrultusunda makro dengenin korunmasının sağlanmasına öncelik verilmesi yerinde olacaktır. Bu doğrultuda, yerli ve yabancı yatırımcıların ülkeye güvenini arttıracak her türlü alt yapı güçlendirilip, katma değeri yüksek ürünlerin üretimine ağırlık verilerek ve Ar-Ge ve inovasyon alanlarında yapılan çalışmalara hız verilebilir. Bunun yanı sıra kamu kaynakları verimli bir şekilde üretken alanlarda kullanılıp, kaynak dağılımını bozacak spekülatif nitelikli kazanç alanları minimum seviyeye indirilebilir. Önemli olan bir başka husus ise, dışa bağılılığı azaltmaya yönelik yeni ve yenilebilir enerji yatırımlarının sürdürülmesidir. Ekonomide büyümenin temel motoru sayılan üretimde yüksek teknolojinin kullanılması ve yüksek teknoloji üretimine odaklanması, aşırı borçlanmaya gidilerek reel sektörün işleyişine zarar vermekten kaçınılması makroekonomik dengenin sağlanması noktasında oldukça önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Afşar, M. (2011). Küresel Kriz ve Bankacılık Sektörüne Yansımaları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(2):143-171. <https://dergipark.org.tr/en/pub/oguibf/issue/5718/76546>
- Agenor, P.R. Canuto, O. Jelenic, M. (2012). *Avoding Middle-income Growth Traps (English)*. Economic Presime: no. 98. World Bank.. <http://documents.worldbank.org/curated/en/422121468155111398/Avoiding-middle-income-growth-traps> (11.02.2020.).
- Aka, A. Ürünal, A. (2018). Türkiye’de Dış Ticaret Uygulamaları: 4458 Sayılı Gümrük Kanunu Özelinde. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13):154-170. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/412359>
- Akalın, G. Özbek, R.İ. Çifçi, İ. (2018). Türkiye’de Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4):59-76. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/564028>
- Aktan, C.C. (2009). Arz-Yönlü İktisat Teorisi ve Haldun-Laffer Etkisi. *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 1(2):40-54. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/332932>
- Aktan, C.C. (2010). Monetarizm ve Rasyonel Beklentiler Teorisi. *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 2(1):168-187. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/332929>
- Aktan, C.C. (2010). Türkiye’de Üretim ve İstihdama Yönelik Ulusal Rekabet Gücü Politikası. *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 2(2):166-181. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/332928>
- Aktan, C.C. (2019). Serbest Bankacılık ve Parasal Reform. Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:333, İstanbul.
- Aktan, C.C. ve Şen, H. (2001). Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı*, 42(2):1225-1230. https://www.researchgate.net/profile/Hueseyin-Sen-8/publication/283120020_Ekonomik_Kriz_Nedenler_ve_Cozum_Onerileri/links/562b711d08ae22b170335429/Ekonomik-Kriz-Nedenler-ve-Coezuem-Oenerileri.pdf
- Apaydın, F. (2018). Türkiye’de İşsizliğin Karakteristiklerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (30):159-200 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/518743>
- Alancıoğlu, E. (2019). *Orta Gelir Tuzağını Belirleyen Faktörler Ve Yükselen Ekonomiler Üzerine Bir Analiz*. Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Alancıoğlu, E. Arslan, İ. Bayraktutan, Y. (2019). Orta Gelir Tuzağı, Nedenleri ve Çıkış Politikaları. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(21):472-486. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/861773>
- Alçın, S. Güner, B. (2015). Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 37(1):27-45. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3937>
- Alkan, H.I. ve Ümit, A.Ö. (2018). Orta Gelir Tuzağının Türkiye Açısından İncelenmesi ve Tuzaktan Çıkış Stratejileri. *MANAS Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 7(4):97-112. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/639124>

- Alkan, Y. (2018). Türkiye’de Dış Ticaret Açığı İle Büyüme ve Döviz Arasındaki İlişki. *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 1(1):54-67. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/587420>
- Altaşlı, Y. ve Işık, M. (2017). Türkiye’de Yaşanan Ekonomik Krizlerin İstihdam Üzerine Etkileri (1980-2013). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2):567-585. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1004629>
- Altınok, S. ve Çetinkaya, M. (2001). 1994 Nisan, 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizlerinin Değerlendirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 4(1):149-174. <https://dergipark.org.tr/en/pub/selcuksbmyd/issue/11291/134948>
- Altıntaş, H. (2004). Bankacılık Krizleri, Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (22):39-61. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/66434>
- Altuntepe, N. (2009). 2008 Küresel Krizin Ülkelerin İstihdam Yapısı Üzerine Etkilerinin Dinamik Bir Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 1(1):129-145. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/214038>
- Alpdoğan, H. ve Akal, M. (2020). BRIC-3 Ülkelerinde Finansal Krizler ve Öncü Göstergeleri. *Sosyoekonomi*, 28(43):213-228. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/941115>
- Armağan, G. Az Gelişmiş Ülkelerin Özellikleri. <https://www.gokselarmagan.com/tr/kirsal/kk03.pdf> (09.01.2020).
- Atakişi, A. Civelek, U. Doğan, S. Gündüz, İ.O. Sönmez, C. Sönmezler, G. ve Uzunoğlu, S. (2009). *Güncel Ekonomik Sorunlar: Global Kriz*. Literatür Yayınları, İstanbul.
- Avcı, M.A. ve Altay, N.O. (2014). Finansal Krizlerin Öngörüsünde Regresyon Ağaçları Modeli: Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Bir Analiz. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (12):191-212. https://app.trdizin.gov.tr/dokuman-goruntule?ext=pdf&path=CrnWZGRsXTjRjLjWxD978OSUAL2jXitizhVYmCxNvH48vW9qT0wlNtqvtledl6hhQImTi3XWfSKHFu1NVI9TXRnhdL-fNXyTMeMfbb9-HdzW-Pl1h0fV6DzobUsAHriZ_myun-YwCaFo_oWrpIkECWPQfNafB_M-jQ1ThL_HLQ5gBBzgI31ZJk4zX6HCd10JaHGFPaDHS7B3mzNGI2NBchlnOd gPsWUi0hXcnvo-P84=&contentType=application/pdf
- Aydemir, C. ve Güneş, H.H. (2006). Merkantilizmin Ortaya Çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15):136-158. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/69877>
- Aydın, Y. (2012). Say Yasası Üzerine Bir İnceleme Klasik İktisatçıların ve Marx’ın Yorumu. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1):1-29. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/100822>
- Aykırı, M. (2017). Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği ve Orta Gelir Tuzağından Çıkışta Beşeri Sermayenin Önemi: Yüksek ve Üst-Orta Gelirli Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4):683-706. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/792907>
- Aykırı, M. ve Tokucu, E. (2017). Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği Açısından Beşeri Sermayenin Önemi: Yüksek Gelirli Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(16):259-293.

- <https://search.proquest.com/openview/d026935778d71156c64d195c7be5f86f/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2036230>
- Ayla, D. (2019). Türkiye’de Finansal Krizlerin Öncü Göstergelerle Tahmini. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3):838-854. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/818663>
- Aytekin, B. (2017). Adam Smith’in İktisadi Büyüme Düşüncesinden Bugüne Bakmak: Krizlerin Sürekliliği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(1):28-36. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/355439>
- Aytun, C. ve Akın, C.S. (2014). Kurumsal Kalite ve Ekonomik Büyüme: Panel Nedensellik Analizi. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1):89-100. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/46578>
- Bahar, O. ve Erdoğan, E. (2011). 1994 ve 2001 Krizleri Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Finansal Regülasyon Politikaları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27):1-19. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/217236>
- Bal, O. (2019). Makroekonomide Teorik Karşılaştırmalar ve Öneriler. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(3):543-555. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/678298>
- Barışık, S. (2015). *Kriz Kuramları ve Kriz modelleri. İktisadi Krizler Ve Türkiye Ekonomisi*. Eroğlu, N. Eroğlu, İ. ve Aydın, H.İ. (Ed.). Orion Kitabevi, Ankara.
- Barışık, S. ve Barış, A. (2015). 1929 Büyük Bulanımı ve 2008 Küresel Krizinde Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(1):239-262. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/803034>
- Bastı, E. (2006). *Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi*. Sermaye Piyasası Kurulu. Ankara.
- Baş, K. (2001). Ekonomik Büyüme, Gelir Dağılımı, Eğitim ve Nüfus Artışı İlişkileri: Türkiye Örneği. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1):47-60. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/310893>
- Bayar, G. (2016). Türkiye ve Orta Gelir Tuzağı: Eğitimin Önemi. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (34):45-78. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/296323>
- Bayraç, H.N. ve Doğan, E. (2016). Türkiye’de Teknoloji İthalatı ve Ekonomik Büyümenin Sürdürülebilirliği. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (57): 19-37. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/383440>
- Bayraktar, C. (2012). Keynes ve Refah Devleti. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2):247-261. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/45895>
- Bayraktutan, Y. (1992). Kalkınma ve Altyapı. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 47(3):83-94. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/36556>
- Bayraktutan, Y. (2006). *Küresel Finansal Krizler ve IMF. Ekonomik Kriz Öncesi Erken Uyarı Sistemleri*. Seyidoğlu, H. ve Yıldız, R. (Ed.) Arıkan Yayınevi, İstanbul, s. 24-50.
- Biber, A.E. (2010). İktisadi Büyümede Kurumsal Faktörler ve Kurumsal Değişim. *Akademik Bakış Dergisi*, (19):1-24. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868228.pdf>

- Bilen, M. Şan, M.K. Aydın, M.K. (2005). Yoksulluk Sorunu Üzerine. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1):1-26. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/301154>
- Bilen, M. ve Çalışır, M. (2013). Türkiye’de Yoksulluk Tuzağının Politik Belirleyicileri. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1):321-345. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/17742>
- Bilgili, F. (2018). Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sonrasında Türkiye’de GINI Katsayılarının Analizi: Alternatif GINI Formülü Yaklaşımı. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 6(1):36-58. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/842512>
- Bilgili, Y. (2015). *Karşılaştırılmalı İktisat Okulları (Makro İktisadın Teorik Esasları)*. 4T Yayınları, İstanbul.
- Bilgili, Y. (2018). *Makro İktisat*. 4t Yayınevi, İstanbul.
- Bilir, H. (2017). Yeni-Keynesyen İktisatta Ücret Yapışkanlıkları. *Politik Ekonomik Kuram, Politik Ekonomik Kuram*, 1(1):188-213. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/331790>
- Biröl, Ö.H. (2013). Klasikler, Marx, Keynes ve Sonrası: Laissez-Faire Liberalizminden Günümüz Piyasa Ekonomisine. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1):95-110. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/321427>
- Buluş, A. ve Kabaklı, E. (2010). 1929 Ekonomik Buhranı İle Son Dönem Global Krizin Karşılaştırılması. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(19):1-22. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/289155>
- Büyükkın, T. (2007). Yeni Keynesyen İktisat mı, Yoksa Neo-Klasik Sentez mi?. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13):22-36. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/251969>
- Canpolat, N. (2000). Türkiye’de Beşeri Sermaye Birikimi ve Ekonomik Büyüme. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2):265-281. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/323051>
- Cengiz, Ç. (2018). Döviz Kurunun Belirlenmesine Yönelik Teorik Yaklaşımlar. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(4):1-17. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/605145>
- Cengiz, V. (2008). Keynesyen ve Monetarist Görüşte Parasal Aktarım Mekanizması: Bir Karşılaştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1):115-127. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/30172>
- Chen, X. ve Tian, G. (2014). The Nature and Avoidance of the “Middle Income Trap”. *Research Article*, 9(3):347-369. https://brill.com/view/journals/fecc/9/3/article-p347_2.xml
- Çakmak, İ. (2012). *2008 Küresel Ekonomik Krizin Türkiye’de İhracata Dayalı Sektörlere Olan Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Çakmak, U. (2007). Kriz Modelleri Çerçevesinde Türkiye 2001 Finansal Krizin Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1):81-1011. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/287524>
- Çalışkan, Z.D. ve Biber, A.E. (2019). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Toplam Faktör Verimliliği İlişkisi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2):313-325. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/760887>
- Çoban, Y. (2014). *Türkiye Ekonomisi*. İkinci Sayfa Dizisi, Ankara.

- Danişoğlu, A.Ç. (2007). Para Krizleri: Türkiye 'de Yaşanmış Krizlerin Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (2):1-11. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/100819>
- Delice, G. (2003). Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (20):57-81. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/66415>
- Değer, M.K. ve Doğanay, M.A. (2014). Ekonomik Büyüme Üzerinde Altyapı Yatırımlarının Etkisi: Seçilmiş Ülke Grupları İçin Panel Veri Analizleri. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 11(02):63-82. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/610008>
- Demir, M. ve Eken, M.H. (2015). 2008 Küresel Krizin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri ve Anket Çalışması İle Analizi. *Maliye ve Finans Yazıları*, (104):53-82. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/150678>
- Demirci, N. (2005). *Finansal Krizlerin Anatomisi Modern Kriz Teorileri Işığında Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye*. Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara.
- Demirgil, B. (2019). Türkiye'de Enflasyon Belirleyicileri Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma. *Journal of International Management Educational and Economics Perspectives*, 7(1):13-21. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/744270>
- Doğan, S. (2006). Keynesyen Teori'ye Bir Tepki: Arz Yanlı İktisat. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(12):252-272. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/289530>
- Doruk, T.Ö. (2019). İktisat Okullarında Piyasa Başarısızlıkları ve Finansal Kriz Yaklaşımı: Türkiye'de 2001 Finansal Krizi Üzerine Post Keynesyen Bir Analiz. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(3):99-105. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/736332>
- Duman, Y.K. (2019). Finansal Krizlerin Öngörülmesinde Öncü Göstergelerin İzlenmesine Yönelik Teorik Bir Yaklaşım. *The Journal of International Scientific Researches*, 4(2):135-145. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/766154>
- Dura, C. (2009). Ekonomik Kriz Nedir, Özellikleri Nelerdir, Nasıl Gelişir?. <http://www.cihandura.com/tr/makale/EKONOMIK-KRIZ-NEDIR-OZELLIKLERI-NELERDIR-NASIL-GELISIR-498>
- Dursunoğlu, A. (2009). *Teori ve İlişkileri İle Global Ekonomik Kriz*. Çizgi Kitabevi, Konya.
- Duygulu, A.A. (1998). Döviz Kuru İstikrarının Ekonomik İstikrar Açısından Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(1):107-118.
- Dündar, O. (2013). *Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Ekonomisi İçin Riskler ve Sakınma Stratejileri*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Eğilmez, M. (2008). *Küresel Finans Krizi Piyasa Sisteminin Eleştirisi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Eğilmez, M. (2015). Krizler Gelir Dağılımını Düzeltiyor. <https://www.mahfiegilmez.com/2015/09/krizler-gelir-daglmn-duzeltiyor.html#more> (25.02.2021)
- Eğilmez, M. (2019). *Değişim Sürecinde Türkiye Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme*. Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Eichengreen, B. Park, D. ve Shin, K. (2011). When Fast Growing Economies Slow Down: International Evidence And Implicationsfor China NBER Working Paper, No:16919. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w16919/w16919.pdf
- Emek, Ö.F. (2019). Gelişmekte Olan Ülkelerde Makroekonomik Faktörlerin Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkisi: Panel Veri Analizi. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 2(2):132-142. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/867950>
- Emirkadı, Ö. (2019). Ekonomik Kalkınma ve Beşeri Sermaye İlişkisi: Türkiye Ekonomisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46):97-116. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/914184>
- Erer, B. (2018). *Orta Gelir Tuzağı: Gelişmiş Bir Türkiye İçin İşletmelerimizin Yapısal Dönüşümü Üzerine Model Önerisi*. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ordu.
- Esen, E. ve Kostakoğlu, S.F. (2016). Post Keynesyen Tüketici Tercihi Teorisi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2):102-110. <http://aksarayiibd.aksaray.edu.tr/en/download/article-file/415041>
- Eser, K. ve Gökmen, Ç.E. (2009). Beşeri Sermayenin Ekonomik Gelişme Üzerindeki Etkileri: Dünya Deneyimi ve Türkiye Üzerine Gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2):41-56. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/117225>
- Evcim, N. Güneş, S. Orhan, H.S.K. (2019). Yoksulluk, Eşitsizlik ve Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Düzey-1 Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(4):145-164. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/890079>
- Felibe, J. Abdon, A. Kumar, U. (2012). *Tracking The Middle-Income Trap: What Is It, Who Is in It, and Whay*. Working Paper No. (715). http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_715.pdf
- Fırat, E. ve Kurtoğlu, R. (2014). Finans Dünyasının Krizler Karşısındaki Belirsizliği Davranışsal Ekonomi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1):87-101. <http://aksarayiibd.aksaray.edu.tr/en/download/article-file/209352>
- Fidan, A. (2019). *2008 Küresel Finansal Krizin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkisi: BRIC Ülkeleri-Türkiye Karşılaştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Fidan, M. ve Gülsünler, M.E. (2003). Kurum Kimliğinde Kriz Yönetiminin Yeri ve Önemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10:465-475. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1722187>
- Garrett, G. (2004). Globalization's Missing Middle. *Foreing Affairs* 83(6):84-96.
- Galbraith, J.K. (2009). *Büyük Kriz 1929*. Akbaş, E.N. (Çev), 1.Baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul, ss.193-194.
- Gill, I. ve Kharas, H. (2007). *An East Asian Renaissance Ideas For Economic Growth*. The Internatiol Bank For Reconstruction and Development, Washington.
- Günay, D. ve Çalık, A. (2019). İnovasyon, İcat, Teknoloji ve Bilim Kavramları Üzerine. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 2(1):1-11. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/704562>
- Güngör, K. http://kisi.deu.edu.tr/asuman.altay/kamil_gungor.pdf (12.12.2019).

- Gür, T.H. ve Tosuner, A. (2002). Para ve Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1):9-36. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/310530>
- Gürbüzer, G.B. (2018). *IMF Politikaları ve 2008 Krizinin IMF Politikaları Üzerinde Meydana Getirdiği Etkiler*. Yüksek Lisans Tezi, Konya Ticaret Odası Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Güriş, S. ve Astar, M. (2019). *BRICS-TM Ülkelerinde Orta Gelir Tuzağının İncelenmesi*. 11. IBANESS Kongreler Serisi-Tekirdağ,
- Gürsoy, M. (2009). *Ekonomik ve Finansal Krizler Dünyü ve Bugünü*. MG Yayınları, İstanbul.
- İslam, N. (2013). Beyond the middle income trap: What kind of high income country can China become?. *Working Paper Series Vol*, (20):1-27. http://www.agi.or.jp/user03/1186_210.pdf
- Işık, D. ve Akiş, E. (2020). 2008 Global Finans Krizinden Sonra Merkez Bankaları'nın En Son Görevi Olarak Finansal İstikrar ve Türkiye Örneği. *Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1):33-52. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1135914>
- Işık, N. ve Duman, E. (2012). 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1):73-101. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/382074>
- Işık, N. ve Duman, E. (2012). Reel ve Finansal Göstergeler Açısından 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2):239-260. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/146103>
- Işık, S. Duman, K. ve Korkmaz, A. (2004). Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1):45-69. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/211300>
- İntaş, Ö. (2019). *24 Ocak 1980 Ekonomik Kararların Türkiye Ekonomisine Etkileri, Yansıması ve Sonuçları*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Kale, S. ve Eken, M.H. (2017). Türk Bankacılığında Krizler ve Çıkarılan Dersler. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5):11-23. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3107187
- Kanberoğlu, Z ve Kara, O. (2013). Küresel Krizlerin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31):35-48. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/216097>
- Karabulut, Ş. (2019). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Enflasyon İlişkisi. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 6(2):171-184. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/757038>
- Karaca, C. (2014). Uygulanan Para ve Maliye Politikaları Açısından Geçmiş Krizler ve 2008 Küresel Ekonomik Krizinin Karşılaştırmalı Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1):263-286. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/253905>
- Karaçor, Z. (1999). Rasyonel Beklentiler Kuramında Beklentiler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(3):143-150. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/116532>

- Karadaş, N. ve Soyyiğit, S. (2019). Orta Gelir Tuzağı ve Ekonomik Karmaşıklık Düzeyi İlişkisi: Türkiye ve Seçilmiş Ülkeler Üzerine Bir İnceleme. *Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1-2):1-23. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/954605>
- Karagöz, F. (2010). Yoksulluk Tuzağı ve Dış Yardım Eleştirel Bir Yaklaşım. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (4):1-13. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/100693>
- Karaman, M.F. (2019). Yoksulluk Sorununu Anlamlandırma Çalışması Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Journal of Political Administrative and Local Studies*, 2(1):43-61. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/814580>
- Karanfil, M. (2016). AR-GE Harcamalarının Orta Gelir Tuzağı Üzerine Etkisi: Avrupa Birliği ve Türkiye İçin Panel Veri Analizi. *Journal of Life Economics*, 3(4):219-234. https://scholar.google.com.tr/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&as_vis=1&q=Karanfil%2C+M.+%282016%29.+AR-GE+Harcamalar%C4%B1n%C4%B1n+Orta+Gelir+Tuza%C4%9F%C4%B1+%C3%9Czerine+Etkisi%3A+Avrupa+Birli%C4%9Fi+ve+T%C3%BCrkiye+%C4%B0%C3%A7in+Panel+Veri+Analizi.+&btnG=
- Kaya, D.G. ve Kaygısız, A.D. (2015). 2008 Küresel Krizi ve Sonrasında Türkiye’de Uygulanan Maliye Politikalarına Genel Bir Bakış. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(26):171-194. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1129847>
- Kaya, V. ve Yılmaz, Ö. (2006). Para Krizleri Öngörüsünde Sinyal Yaklaşımı: Türkiye Örneği, 1990-2002. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 61(02):129-155. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/36071>
- Kayalıdere, G. M. Özcan, P. T. U. (2016). Orta Gelir Tuzağını Önlemede Vergi Politikalarının Rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7):1905-1915. <http://www.itobiad.com/en/download/article-file/225871>
- Kazgan, G. (1993). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kazgan, G. (2006). *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kazgan, G. (2008). *Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2001)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Keskin, A. (2011). Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25(3-4):125-153. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/30382>
- Kharas, H. ve Kohli, H. (2011). What Is the Middle Income Trap, Whoy do Countries Fall into It, and How Can It Be Avoided?. *Global Journal of Emerging Market Economies*, 3(3):281-289. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/097491011100300302>
- Kılıç, C. Kılınç Savrul, B. Bayar, Y. (2014). Türkiye Ekonomisinde 2000 Yılı ve Sonrasında Yaşanan Finansal Krizlerin Evlenme-Boşanma ve İntiharlar Üzerindeki Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (40):131-146. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/55954>
- Kibritçioğlu, A. (2001). Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001. *Yeni Türkiye Dergisi*, Ekonomik Kriz Özel Sayısı. <https://econwpa.ub.uni-muenchen.de/econ-wp/mac/papers/0401/0401008.pdf>

- Koçak, E. ve Bulut, Ü. (2014). Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. *Maliye Dergisi*, (167):1-21. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/40032284/167-01.pdf?1447623964=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DOrta_Gelir_Tuzagi_Teorik_Cerceve_Ampirik.pdf&Expires=1620250487&Signature=ZJVF0zW5sAXu9326j2Fb90LT7FoM1xo~xIZSpmMDacvSIIgM0MhujI9-0hd3eEh2TynvYzog9gBPcO5PXBtUEN~Ds6RSNZqRJayaeVd-GLVTxIovwelUMqG55vI0c8GcSVlwEoyFAOJDJlly5NjxMVxYrry7VfhavP1dc6cjdV9JT4mwn3vXfpV7WWLmcBTPqUdmLEdbfEuxm-mpR6rozlwyVZ1EP~Xo721PeEUqnKRpKBwWeOxHPWFiqbwhtraPJ0TdsTz6oGFGCeBK6To1xSCPGwfnYcaFEmN3Ffe~xSowgojfq-nEjKkhEqFGpsjh0kJYyC5Qx0fLRSxuMoyGMg_&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA
- Köse, Z. ve Şentürk, M. (2017). AR&GE- Patent Harcamaları ve Teknolojik İlerlemenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir Uygulama. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 9(17):215-221. https://www.researchgate.net/profile/Zeynep-Koese/publication/321326412_AR-GE_-_PATENT_HARCAMALARI_VE_TEKNOLOJIK_ILERLEMENIN_EKONOMIK_BUYUME_UZERINDEKI_ETKISI_AMPIRIK_BIR_UYGULAMA/links/5a4b17c1a6fdcce197213498/AR-GE-PATENT-HARCAMALARI-VE-TEKNOLOJIK-ILERLEMENIN-EKONOMIK-BUEYUEME-UeZERINDEKI-ETKISI-AMPIRIK-BIR-UYGULAMA.pdf
- Kurz, H.D. (2017). *İktisadi Düşünce Tarihi*. Bilir, H. ve Değirmenci, E. (Çev), 1.Baskı, Heretik Yayınları, Ankara, ss.54-55.
- Küçükaksoy, İ. ve Ercan, E. (2015). Keynesyen Görüş İle Monetarist Görüşün Yöntem Farklılıkları Üzerine Bir İnceleme:1929 Krizi Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (45):57-72. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/56093>
- Küçükkalay, A.M. (2008). *İktisadi Düşünce Tarihi*. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Lin, J.Y. (2001). Development Strategy, Viability, and Economic Convergence. *William Davidson Working Paper Number*, (409):1-52. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/367535>
- Manga, M. Ballı, E. Güreşçi, G. (2019). Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (59):48-60. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/640826>
- Ohno, K. (2010). Avoiding the Middle Income Trap: Renovating Industrial Formulation in Vietnam. Vietnam Development Forum (VDF), Hanoi National Graduate Institute for Policy Studies (GRIPS), 1-25. <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/41422/129219.pdf?sequence=1>
- Oktar, S. ve Eroğlu, N. (2015). *Petrolün İlk Küresel Krizi:1973. İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi*. Eroğlu, N. Eroğlu, İ. ve Aydın, H.İ. (Ed.). Orion Kitabevi, Ankara, s.177-190.
- Okumuş, F. (2003). İşletmelerde Kriz Yönetimi ve Krizlerin İşletmeler Üzerine Olası Etkileri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1-2):203-212. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/29990>

- Oran, İ.B. (2020). Küresel Sorunlar Ekonomik Krizlerin Uluslararası Yansımaları. *Journal of Life Economics*, 7(1):41-58. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/961078>
- Öcal, A.T. (2014). Avrupa Birliği'nde Uzun Dönemli İşsizlik Sorunu. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmalar Dergisi*, 20(1):1157-1175. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/787588>
- Öksüzler, O. ve Teyyare, E. (2010). Küresel Ekonomik Kriz Sürecinde Türkiye'de Alınan Önlem Paketlerinin İstihdam Üzerindeki Etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(14):139-150. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/203469>
- Özdemir, L. (2015). 2008 Küresel Krizi ve Seçilmiş Avrasya Ekonomilerine Etkileri: Azerbaycan ve Kazakistan Örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(26):41-62. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/660364>
- Özkan, A. (2005). Ekonomik Kriz ve Muhasebe Uygulamalarına Bazı Yansımalar. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2):165-180. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/309148>
- Özsoylu, A.F. Ünlükaplan, İ. Gedik, M.A. (2010). *Küresel Kriz ve Türkiye*. Karahan Kitabevi, Adana.
- Öztürk, S. ve Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12):1-12. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/336964>
- Polat, M.A. (2018). Türkiye'de Ekonomik Büyümenin ve Nüfus Artışının Ekonometrik Modellemesi: Ampirik Bir Çalışma Örneği. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1):205-228. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/464871>
- Polat, M.A. (2019). Türkiye Kaynaklı Finansla Krizlerin Anatomisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(1):329-345. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/635854>
- Sarıdoğan, H.Ö. (2019). Türkiye ve AB Ülkelerinde AR-GE Harcamaları İle Yüksek Teknoloji Ürün İhracatı İlişkisi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2):299-312. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/760889>
- Savaş, V.F. (1997). *İktisatın Tarihi*. Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları, Ankara.
- Savaş, V.F. (2007). *İktisatın Tarihi*. Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Serel, A. ve Bayır, M. (2013). 2008 Finansal Krizinde Para Politikası Uygulamaları: Türkiye Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (19):59-80. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/203424>
- Sevim, C. (2012). *Öncü Göstergeler Yaklaşımına Göre Finansal Krizler ve Türkiye Örneği*. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara.
- Sezdi, T. ve Giray, F. (2019). 2000 Sonrası Türkiye'yi Etkileyen Krizler ve Özelleştirme Gelirleri Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi. *Journal of Life Economics*, 6(3):265-282. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/795548>
- Sezgin, Y. ve Bozdağlıoğlu, E.Y. (2017). Türkiye'de Beşeri Sermayenin Durumu (2005-2015). *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(1):48-67. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/321668>
- Shaikh, A. (1978). An Introduction to the History of Crisis Theories. U.S. Capitalism in Crisis, U.R.P.E., New York. <http://gesd.free.fr/shaikh78.pdf>

- Skousen, M. (2010). *Her Şey Adam İle Başladı*. Akbulut, İ. ve Yılmaz, Ö.Ç. (Çev). Liberal Düşünce, 15(59-60):199-201.
- Soule, G. ve Antell, G. (1992). *Herkes İçin Ekonomi*. Muallimoğlu, N. (Çev), 2.Baskı, Zeki Ofset, İstanbul, ss.49-51.
- Şahin, E.B. (2012). Türkiye’de Dış Borç Sorunu ve Avrupa Borç Krizi’nin Etkileri. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1):45-54. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/85256>
- Şahin, H. (2019). 2006-2017 Dönemi Türkiye’de Gelir Dağılımı. *Uluslararası Bankacılık Ekonomi ve Yönetim Araştırmalar Dergisi*, 2(1):65-76. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/729872>
- Taş, T. ve Uysal, D. (2013). Reel Döviz Kuru Sapması: Türkiye Örneği. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1):41-63. <http://aksarayiibd.aksaray.edu.tr/en/download/article-file/209416>
- Tekinşen, A. (2002). Finansal Kriz Türleri ve Krizlerin Öngörülmesinde Kullanılan Temel ve Öncü Göstergeler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6):3. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/55213>
- Tezer, H. (2018). Türkiye Ekonomisinde 2000-2001 Krizi Sonrasında Uygulanan Kalkınma Planlarının Makroekonomik Göstergeler Açısından Değerlendirilmesi. *R&S-Research Studies Anatolia Journal*, 1(2):248-259. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/510200>
- The World Bank, (2020). <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378834-how-does-the-world-bank-classify-countries> (07.01.2020).
- The World Bank, (2020). <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519> (07.01.2020.).
- The World Bank, (2012). Avoiding Middle-Income Growth Traps, No:98. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/16954>
- The World Bank. China 2020 Building a Modern, Harmonious, and Creative Society. Development Research Center of the State Council, the People’s Republic of China. <https://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/China-2030-complete.pdf> (12.02.2020).
- Tho, T.V. (2013). The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations. *ADB Working Paper Series*, (421):1-33. <https://www.think-asia.org/bitstream/handle/11540/1183/2013.05.16.wp421.middle.income.trap.issues.asean.pdf?sequence=1>
- Tiftik, C. (2014). *2008 Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisine Yansımaları, 1994 ve 2001 Krizleri ile Karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Toker, K. ve Gürel, S.P. (2019). Enflasyon-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Ekonomisinde Mundell-Tobin Etkisinin Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (36):335-348. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/766997>
- Toprak, D. (2010). Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Borçların Seyri: 1994 ve 2001 Krizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(2):1-14. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/213994>

- Tunçsiper, B. (2000). Makroekonomik Bir Yaklaşım Olarak Rasyonel Beklentiler Teorisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (4):29-39. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/55154>
- Turan, V. (2017). Karl Marx'ta Bölüşüm. *Politik Ekonomik Kuram*, 1(2):143-167. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/388954>
- Turanlı, R. (2008). *İktisadi Düşünce Tarihi*. Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Turgut, A. (2006/2007). Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 20(4-5):35-46. http://www.tuhis.org.tr/dergi/cilt20_sayi4-5/cilt20_sayi4-5_bolum4.pdf
- Turgut, M. (2015). Global Finansal Krizler ve IMF Eksenli Yapılanmada Türkiye. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (29):144-158. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/288812>
- Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> (15.11.2019)
- Tütüncü, A. ve Gönülaçan, A. (2018). Asgari Ücret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2):65-77. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1349171>
- Uğural, C. (2016). Cumhuriyet'in Bilim ve Teknoloji Politikası (1923-1950). *Dört Öge*, (10):113-132. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/567679>
- Uruş, A.F. (2019). Finansal Krizler Sonrası Uygulanan Regülasyonlar ve Etkinliği. Yönetim ve Ekonomi, *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1):33-48. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/674128>
- Uyanık, M.A. (2010). *1980 Sonrası Türkiye'nin İşsizlik Yapısı ve Büyüme İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Ülgen, G. (2000). Merkantilizmden Liberalizm'e Geçiş ve Piyasa Ekonomisi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 40(1):85-99.
- Ünlü, F. ve Yıldız, R. (2018). Orta Gelir Tuzağının Belirleyicileri: Diskriminant Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(1):45-64. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/478577>
- Vanlı, Y. (2016). Şirketlerin Finansal Kaldıraç Kullanımı ve Resesyona Etkisi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14):209-227. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/159855>
- Vergil, H. ve Abasız, T. (2008). Toplam Faktör Verimliliği, Hesaplanması ve Büyüme İlişkisi: Collins Bosworth Varyans Ayırıştırması. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16):160-188. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/251953>
- Yalın, T. (2018). *Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yaprak, Ş. (2009). Ekonomik Krizlerin İstihdama Yansıması. *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 1(2):41-54. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/56627>
- Yıldırım, E. Lopcu, K. Çalmaklı, S. Özkan, Ö. (2010). Yeni Keynesyen Makroekonomik Bir Model: Türkiye Uygulaması. *Ege Akademik Bakış*, 10(4):1269-1277. https://www.researchgate.net/profile/Kenan-Lopcu/publication/227428014_Yeni_Keynesyen_Makro_Ekonomik_Bir_Model_Turkiye_Uygulaması/links/547342690cf216f8cfaecc9b/Yeni-Keynesyen-Makro-Ekonomik-Bir-Model-Tuerkiye-Uygulaması.pdf

- Yıldırım, S. (2010). 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(18):47-55. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/107365>
- Yıldız, A. (2015). Orta Gelir Tuzağı ve Orta Gelir Tuzağından Çıkış Stratejileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2):155-170. <https://acikerisim.firat.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11508/8869/F%C4%B1rat%20%C3%9C.%20SBE.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Yıldız, F. (2019). Türkiye Ekonomisinde Dış Borç, Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisinin Analizi. *Manas Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 8(4):3416-3438. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/825774>
- Yıldız, F. ve Bayraktar, Y. (2017). Kırılgan Sekizli Ülkelerinin Orta Gelir Tuzağına Uzaklığının Ölçülmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(5):110-128. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/379558>
- Yıldız, Z. ve Durgun, A. (2010). 2008 Küresel Ekonomik Krizi ve Turizm Sektörü Üzerine Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 2(1):1-15. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/214011>
- Yılmaz, Ö. Kızıltan, A. Kaya, V. (2005). İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Krizleri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (24):77-96. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/66451>
- Yılmaz, Ö. ve Ünver, Ş. (2019). Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3):1011-1026. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/762574>
- Yılmaz, S. ve Kalkan, D.K. (2017). Enerji Güvenliği Kavramı: 1973 Petrol Krizi Işığında Bir Tartışma. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1(3):169-199. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/391852>
- Yurttaçıkmaz, Z.Ç. ve Azgün, S. (2018). Türkiye’de AR-GE Harcamaları ve Gayri Safi Yurt İçi Hasıladaki Gelişmeler. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41):263-276. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/659093>
- Yücel, F. ve Kalyoncu, H. (2010). Finansal Krizlerin Öncü Göstergeleri ve Ülke Ekonomilerini Etkileme Kanalları: Türkiye Örneği. *Maliye Dergisi*, (159):53-69. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/30099013/fatihy_c3_9ccel.pdf?1352202552=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DFinansal_Krizlerin_Oncu_Gostergeleri_ve_.pdf&Expires=1620257861&Signature=KZez0aV00tlk9BkaSRa4WCcOzeLP5jeJL8L6eyueCrKDUYkMBQLOIPG6EV2CJuHQoPG12y7cMXsPYVpkVDGufzt efcWX~3-6DTp35YkBoB0PUSMgkVas3WQySZmIefBILj7vzRxRsTcKE4gWjJx9KjK0droHQDgIINHf-2EZH4TvRN2TNz9MPiXHp2gR7yicnrPjQpudQ7xVaI9eya7NbHUjlg4lM6J6oSzEEKpQ1eKK3j-OhWnTn1AXLTftB-XXFriXH0sRAKojRJAJEMWGe0QqA7IC6Kfv4pZlRuRRFLtrbzuGebBzFwSdeJ-3xexTvRs4ug7HqlCWA1NXAJsg_&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA

Zaman, T. Dünder, E. Aydın, S. (2019). Gini Katsayısının Etkileyen Faktörlerin Beta Regresyon Yöntemi Yardımı İle Belirlenmesi. *Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 12(1):235-240.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/677625>

https://www.researchgate.net/profile/Selahattin_Guris (17.01.2020).

ÖZGEÇMİŞ

1. KİŞİSEL BİLGİLER			
Adı Soyadı	:Yakup DOĞAN		
Unvanı	: Öğrenci		
ORCID İD	:https://orcid.org/0000-0001-9807-6158		
Doğum tarihi	:		
Doğum yeri	:		
E mail	:		
2. ÖĞRENİM BİLGİLERİ			
Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	İKTİSAT	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ	2016
Yüksek lisans	İKTİSAT	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ	2021
3. YABANCI DİL BİLGİSİ			
1-)İNGİLİZCE			
2-)			
3-)			
4. MESLEKİ DENEYİM VE ÜYELİKLER			
1-)			
2-)			
3-)			
5. YAYINLAR VE ÖDÜLLER			
1-)			
2-)			
3-)			